

Å bli tatt på alvor

En empirisk undersøkelse av unge og voksnes erfaringer med kommunikasjonshjelpemidler

Maja Dahn Kiil

Masteroppgave i spesialpedagogikk
Institutt for spesialpedagogikk
Det utdanningsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2014

Å bli tatt på alvor

**En empirisk undersøkelse av unge og voksnes erfaringer med
kommunikasjonshjelpemidler**

© Forfatter

År: 2014

Tittel: Å bli tatt på alvor. En empirisk undersøkelse av unge og voksnes erfaringer med kommunikasjons hjelpemidler.

Forfatter: Maja Dahn Kiil

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Dette prosjektet har tatt sikte på å få innblikk i erfaringene og opplevelsene til mennesker som benytter hjelpemidler i kommunikasjon. Bruk av hjelpemidler kan i denne sammenhengen forstås som en form for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). På bakgrunn av dette presenteres innledningsvis ulike perspektiver på, og forskning knyttet til kommunikasjon og alternativ og supplerende kommunikasjon. Dette gir oppgaven en teoretisk referanseramme. Følgende problemstilling har vært utgangspunkt for undersøkelsen:

Hvilke erfaringer og opplevelser har unge og voksne med kommunikasjonshjelpemidler?

For å belyse problemstillingen empirisk ble det utarbeidet tre forskningsspørsmål. Det første tok sikte på å undersøke hvilke erfaringer informantene hadde med den praktiske bruken av hjelpemidlene. Det andre omhandlet hvilke muligheter hjelpemidlene kan gi i daglig kommunikasjon. Det siste spørsmålet satte fokus på hvilke utfordringer informantene kan møte i daglig kommunikasjon.

Prosjektet har hatt en kvalitativ metodisk tilnærming, og tok utgangspunkt i enkelte aspekter ved en fenomenologisk forståelse. Undersøkelsen bygger på semistrukturerte intervju med fire personer som benytter ulike former for kommunikasjonshjelpemidler. Datamaterialet ble analysert og bearbeidet etter inspirasjon fra Interpretative Phenomenological Analysis (Smith, Flowers & Larkin, 2009), som er en fortolkende fenomenologisk tilnærming.

Med henblikk på den praktiske bruken av hjelpemidlene, indikerer funnene at informantene setter pris på hjelpemidlenes ulike funksjoner. Det ble også vurdert som positivt når utformingen av hjelpemidlene tillater hurtig kommunikasjon, uten bruk av for mye krefter. I denne sammenhengen ble behovet for tilrettelegging og tilpasning fremhevet.

På spørsmålet om hvilke muligheter hjelpemidlene gir i kommunikasjon, formidlet to av informantene at det gir dem muligheten til å snakke selv. De andre to vektla at hjelpemidlet skaper vilkår for å kunne gjøre seg forstått i samtale med fremmede. Dette kan illustrere hvordan hjelpemidler har ulike funksjoner i kommunikasjon, og kan være en støtte på ulike måter, avhengig av personens behov.

Utfordringer i kommunikasjon bestod i problemer når samtalepartnere har dårlig tid og er utålmodige eller ukonsentrerte. Manglende kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler ble

også trukket frem som en utfordring. God tid, tålmodighet og konsentrasjon, samt økt kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler, fremstod dermed som forutsetninger for vellykket kommunikasjon. Tittelen på oppgaven har hentet inspirasjon fra en informant som bemerket at den største utfordringen i kommunikasjon, var å få andre til å ta en på alvor. Funnene gav uttrykk for hvordan samtalepartnere kan forutsette at en ikke evner å forstå det som blir sagt, eller ha manglende vilje til å forstå det en prøver å formidle. Det kan da bli vanskelig å kommunisere med hverandre på en god måte. Dette kan belyse hvordan kommunikasjon forutsetter tilpasning og samarbeidsvilje fra involverte parter. I oppgaven ble det også stilt spørsmål ved hvilke konsekvenser det kan få for en person å bli møtt på en slik måte. Informantene beskrev hvordan de taklet disse utfordringene ved å tenke praktisk, løsningsorientert, og fokusere på det positive.

Forord

Årene som student i spesialpedagogikk har vært en spennende reise, og det er mange som skal takkes for at denne oppgaven er blitt en realitet. Jeg kunne på ingen måte ha gjennomført dette prosjektet på egenhånd. Først og fremst rettes en varm takk til de fire personene som så åpenhertig har fortalt om sine erfaringer og opplevelser, og latt meg ta del i deres refleksjoner. Uten dere ville dette prosjektet ikke vært mulig.

Jeg vil også takke øvrige personer jeg har vært i kontakt med, som på ulike måter har bidratt til at prosjektet har kunnet gjennomføres.

En stor takk rettes til min veileder professor emeritus Edvard Befring for gode faglige råd og innspill gjennom hele prosessen, samt en oppmuntrende tro på at dette lot seg gjøre.

Takk til de som har vært innom, eller tilbrakt dag ut og dag inn sammen med meg på lesesalen bak kantinen. Tusen takk for godt samarbeid, tålmodighet og utholdenhet. Til sist vil jeg uttrykke min takknemlighet til familie, venner og bekjente for korrekturlesing av oppgaven og all praktisk hjelp. Tusen takk for den støtte og oppmuntring dere har gitt meg på vei mot drømmen om å bli logoped.

Maja Dahn Kiil

Oslo, juni 2014

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Bakgrunn, tema og problemstilling	1
1.2	Oppbygging av oppgaven	4
2	Teoretiske perspektiver	5
2.1	Kommunikasjon.....	5
2.1.1	Samtalen	7
2.1.2	Kommunikasjon som følelsesmessig relasjon.....	8
2.1.3	Ulike kommunikasjonsmåter.....	10
2.2	Alternativ og supplerende kommunikasjon	11
2.2.1	Hvem benytter alternativ og supplerende kommunikasjon.....	12
2.2.2	Alternative kommunikasjonssystem	14
2.2.3	Kommunikasjonshjelpemidler	16
2.2.4	Å kommunisere ved hjelp av kommunikasjonshjelpemidler	18
3	Metode.....	22
3.1	Forskningsmetodisk tilnærming	22
3.2	Gjennomføring av undersøkelsen	25
3.2.1	Utvalgskriterier.....	25
3.2.2	Tilgang til informanter	26
3.2.3	Utvalg	27
3.2.4	Forberedelse til intervju	28
3.2.5	Gjennomføring av intervju	30
3.2.6	Bearbeiding av datamaterialet	33
3.3	Etiske hensyn	36
3.4	Undersøkelsens gyldighet.....	38
3.4.1	Validitet	38
3.4.2	Reliabilitet	41
4	Erfaringer og opplevelser med kommunikasjonshjelpemidler.....	43
4.1	Bruk av kommunikasjonshjelpemidler	43
4.1.1	Hjelpemidlenes funksjoner.....	43
4.1.2	Bruk av tid og krefter	46
4.1.3	Refleksjoner om bruk av kommunikasjonshjelpemidler.....	50

4.2	Muligheter i kommunikasjon.....	53
4.2.1	Å snakke selv	54
4.2.2	Å snakke med nye mennesker	56
4.2.3	Refleksjoner om muligheter i kommunikasjon	58
4.3	Utfordringer i kommunikasjon	60
4.3.1	Tid og tålmodighet	60
4.3.2	Kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler	61
4.3.3	Å bli tatt på alvor.....	63
4.3.4	Refleksjoner om utfordringer i kommunikasjon	65
5	Konklusjoner og vurderinger	69
	Litteraturliste	72
	Vedlegg 1 Godkjenning fra NSD	78
	Vedlegg 2 Informasjonsskriv til foreninger og fagpersoner	80
	Vedlegg 3 Informasjonsskriv til informanter	83
	Vedlegg 4 Tilbakemelding på endringsmelding fra NSD	86
	Vedlegg 5 Intervjuguide.....	87
	 Figur 1. Blisstegn for «glad» (Tetzchner & Martinsen, 2002, s. 13)	15
	Figur 2. Symbolstix-symbolet for «å gi» (Beukelman & Mirenda, 2013, s. 57)	15

1 Introduksjon

Å kommunisere kan forstås som et grunnleggende behov for alle mennesker (Lind, 2005a). Det er viktig for å kunne ta vare på seg selv og ta del i utdanning, arbeid og ulike sosiale sammenhenger. Kommunikasjon er også avgjørende for å oppfylle andre grunnleggende behov, som for eksempel nærhet og kontakt med andre. Det har i sin tur betydning for personlig utvikling og læring på flere områder (Light, 2003). De fleste benytter talen i daglig interaksjon og samhandling med sine omgivelser uten å tenke særlig over det. Å uttrykke seg ved hjelp av tale kan imidlertid representere en utfordring for mange. Enkelte vil da kunne ta i bruk ulike hjelpemidler for å gjøre seg forstått, og imøtekomme sine kommunikative behov (Beukelman & Mirenda, 2013). Det er nettopp personer som benytter kommunikasjonshjelpemidler, og deres erfaringer og opplevelser som har vært fokus for dette prosjektet.

1.1 Bakgrunn, tema og problemstilling

Bruk av hjelpemidler i kommunikasjon kan i denne sammenhengen forstås som en form for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK). Dette begrepet blir nærmere beskrevet i kapittel 2.2. Kommunikasjon og ASK er temaer som har opptatt meg i lengre tid. I forberedelsene til dette prosjektet fant jeg flere kilder som la vekt på hvordan omgivelsene kan tilrettelegge kommunikasjon for mennesker som bruker ASK (Beukelman & Mirenda, 2013; Loncke, 2014; Tetzchner & Martinsen, 2002). Å ta hensyn til den enkelte, og involvere personen som bruker ASK i tilrettelegging og utforming av eventuelle hjelpemidler ble også trukket frem som betydningsfullt. Imidlertid savnet jeg et større fokus på hvordan mennesker som selv benytter kommunikasjonshjelpemidler opplever sin situasjon, og hva de mener er viktig i slike sammenhenger. Valg av tema og problemstilling springer således ut av en nysgjerrighet knyttet til hvordan det oppleves å anvende et hjelpemiddel i kommunikasjon, samt et ønske om å synliggjøre disse erfaringene. Følgende problemstilling ble utarbeidet:

Hvilke erfaringer og opplevelser har unge og voksne med kommunikasjonshjelpemidler?

Som det fremgår i det foregående tok jeg med denne problemstillingen sikte på å undersøke erfaringene og opplevelsene til unge og voksne som selv benytter kommunikasjonshjelpemidler i hverdagen. Undersøkelsen omfatter personer som benytter

hjelpemidler på bakgrunn av medfødte tilstander. For å belyse problemstillingen empirisk ble det formulert tre forskningsspørsmål:

- Hvilke erfaringer har informantene med den praktiske bruken av hjelpemidlene?
- Hvilke muligheter kan hjelpemidlene gi i daglig kommunikasjon?
- Hvilke utfordringer kan informantene møte i daglig kommunikasjon?

Det første spørsmålet omhandler bruken av hjelpemidlene i seg selv, og hvordan de rent praktisk er å betjene. Samtidig er kommunikasjonshjelpemidler ment til bruk i nettopp kommunikasjon. På bakgrunn av dette var det av interesse å få innblikk i hvordan informantene opplevde ulike kommunikasjonssituasjoner, hvilket de to neste forskningsspørsmålene gir uttrykk for.

I det følgende vil det presenteres en avklaring av hvordan de ulike begrepene i problemstillingen forstås og benyttes videre i oppgaven. Begrepet erfaring kan forstås som en fellesbetegnelse på all informasjon en mottar via sansene eller gjennom handling (Erfaring, 2005-2007). Begrepet opplevelse viser på sin side til innholdet i den enkelte persons erfaring. Dette innholdet har et mer personlig preg da det vil farges av vedkommendes erfaringsbakgrunn og unike måte å tolke sanseinntrykk, samt ens følelser, tanker og holdninger (Opplevelse, 2005-2007; Postholm, 2010). Mennesker vil altså kunne erfare det samme, samtidig som deres opplevelse av erfaringen kan være ulik. Bakgrunnen for at begge begreper er inkludert i problemstillingen, er på den ene siden at jeg i dette prosjektet har tatt sikte på å undersøke menneskers mer generelle erfaringer med kommunikasjonshjelpemidler. Erfaringer med dette blir beskrevet både gjennom det informantene forteller, og ved å presentere teori og forskning om kommunikasjon og ASK. Samtidig har denne undersøkelsen også tatt sikte på å få et nærmere innblikk i hver enkelt informants subjektive erfaring, eller opplevelse av det å benytte kommunikasjonshjelpemidler. I lys av dette vil begrepet opplevelse i denne oppgaven knyttes til beskrivelse og tolkning av den enkelte informants utsagn. Den teori og forskning som presenteres om mer generelle erfaringer, utgjør en referanseramme for bedre å kunne forstå informantenes opplevelser.

Med kommunikasjonshjelpemiddel menes her et hjelpemiddel personen tar i bruk for å kunne uttrykke seg. Som nevnt over kan dette forstås som en form for ASK. ASK trenger ikke nødvendigvis å innebære bruk av hjelpemidler, men kan også for eksempel omfatte bruk av

håndtegn som ved tegn-til-tale (Tetzchner & Martinsen, 2002). Denne undersøkelsen tar imidlertid utgangspunkt i personer som benytter ulike kommunikasjonshjelpemidler.

Fra offentlig hold kan det se ut til at en har blitt mer oppmerksom på ASK, og behovene til mennesker som har dette som en del av sin kommunikasjon, de siste årene. Her kan det blant annet vises til FNs konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne, som ble ratifisert i Norge 2013 (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013a).

Artikkel 21 omhandler retten og muligheten til kommunikasjon, herunder også alternativ og supplerende kommunikasjon. I artikkel 21 slås det fast at også mennesker med funksjonsnedsettelse har rett til å uttrykke seg, og motta informasjon på lik linje med andre «(...) og ved alle former for kommunikasjon etter eget valg (...)» (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013b, s. 18). Videre presiseres det at det skal legges til rette for at personer kan bruke ulike kommunikasjonsformer i samhandling med det offentlige.

Kommunikasjon kan således ikke bare betraktes som et grunnleggende behov, men også som en rettighet.

I 2012 ble det også innført egne bestemmelser i Opplæringsloven (1998) vedrørende opplæringen til mennesker med behov for ASK (Kunnskapsdepartementet, 2012). De nye paragrafene gjelder elever, lærlinger og voksne under opplæring (Sande & Kleppenes, 2014). I §2-16 kan en lese at:

Elevar som heilt eller delvis manglar funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerande kommunikasjon, skal få nytte eigna kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmiddel i opplæringa. Når ein elev ikkje har eller kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har eleven rett til spesialundervisning etter reglane i kapittel 5. Dette inkluderer nødvendig opplæring i å bruke alternativ og supplerande kommunikasjon (Opplæringsloven §2-16, 1998).

§2-16 beskriver at elever som har behov for ASK skal få benytte egnede kommunikasjonsformer og kommunikasjonshjelpemidler i undervisningen. §2-16 gjelder for elever i grunnskolen, men Opplæringslovens §3-13 og §4A-13 uttrykker de samme rettighetene for henholdsvis elever, lærlinger og lære kandidater innen videregående opplæring, og deltakere i opplæring for voksne. Loven beskriver videre hvordan elever som ikke har tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har rett til spesialundervisning. Dette omfatter også nødvendig opplæring i ASK (Opplæringslova, 1998). Det er imidlertid

ikke slik at alle elever som benytter ASK har behov for spesialundervisning (Sande & Kleppenes, 2014).

1.2 Oppbygging av oppgaven

Oppgaven består av i alt 5 kapittel. Som det fremgår av overskriften er kapittel 1 ment å gi en introduksjon til prosjektets tema og problemstilling. I kapittel 2 beskrives prosjektets og oppgavens teoretiske forankring og utgangspunkt. Innledningsvis presenteres begrepet kommunikasjon. Her redegjøres det for ulike forståelsesmåter og aspekter ved begrepet. Deretter presenteres teori og forskning knyttet til alternativ og supplerende kommunikasjon. Kapittel 3 innledes med en beskrivelse av prosjektets forskningsmetodiske tilnærming. Derneft redegjøres det for hvilke forberedelser som er gjort i forbindelse med undersøkelsen, hvordan den er gjennomført, samt fremgangsmåten i bearbeidingen av datamaterialet. På bakgrunn av denne redegjørelsen følger en refleksjon om etiske hensyn som har vært relevante i undersøkelsesprosessen. Kapitlet avrundes med en beskrivelse og diskusjon av undersøkelsens validitet og reliabilitet. I kapittel 4 foreligger en presentasjon og drøfting av de funn som har fremkommet ved analyse av datamaterialet. Funnene presenteres tematisk med utgangspunkt i sitater fra informantene. Hvert enkelt hovedtema avrundes med refleksjon og drøfting på bakgrunn av tidligere teori og forskning som presenteres i kapittel 2. Oppgaven avsluttes med en konklusjon i kapittel 5. Her oppsummeres funnene og temaene som blir behandlet i kapittel 4, og problemstillingen besvares i korthet.

2 Teoretiske perspektiver

I det følgende presenteres de teoretiske perspektivene prosjektet har tatt utgangspunkt i. Innledningsvis redegjøres det for kommunikasjon og ulike forståelser av dette begrepet. Derneft følger en beskrivelse av alternativ og supplerende kommunikasjon, samt ulike kjennetegn ved det å benytte et kommunikasjonshjelpemiddel.

2.1 Kommunikasjon

Det finnes ulike innfallsvinkler til å forstå begrepet kommunikasjon og hva det vil si å kommunisere. En mulig måte å forstå kommunikasjon er ut i fra et pragmatisk perspektiv. Pragmatikk er området innen språkvitenskapen som ser nærmere på hvordan mennesker bruker språket og hvilken funksjon det har i ulike situasjoner (Lind, 2005b). Innen pragmatikk forstås språk og kommunikasjon som intensjonell handling. Når en eksempelvis spør om noe eller beskriver noe, kan det forstås som en språklig handling. Samtidig regnes noe for kommunikasjon bare dersom en har ment å meddele noe (Svennevig, 2009). Et pragmatisk syn, på kommunikasjon som intensjonell handling, kommer blant annet til uttrykk i psykologen Ragnar Rommetveits (1972) forståelse av kommunikasjon.

Rommetveit (1972) beskriver hvordan kommunikasjon kjennetegnes av at en avsender har en intensjon om å gjøre noe kjent for en mottaker. Det blir beskrevet som en prosess hvor en avsender innkoder sitt intenderte budskap, det vil si det en ønsker å meddele, i et medium, for eksempel tale eller skrift. Mottakeren må på sin side foreta en avkoding av mediet.

Avkodingen åpner for at mottakeren kan forstå avsenders intensjon og hva han eller hun ønsker å gi uttrykk for. I lys av dette er det ikke ordene og setningene i seg selv en vil formidle, men intensjonen bak dem (Svennevig, 2009). Når avsenderen innkoder et budskap, er det med en forventning om at det skal skje en avkoding, og at intensjonen i budskapet skal forstås (Rommetveit, 1972). Mottakeren kan søke å oppfatte intensjonen, men skaper til sist sin egen forståelse av ytringen (Svennevig, 2009). At avsender har en intensjon er ifølge Rommetveit (1972) det som skiller kommunikasjon fra annen informasjonsutveksling. En person som eksempelvis gjesper under en forelesning, kan informere de andre om at vedkommende er trøtt. Det kan imidlertid også være slik at personen bevisst gjesper for å gi uttrykk for, eller sende et budskap om at denne forelesningen er kjedelig (Lind, 2005b; Rommetveit, 1972). I det første tilfellet kan en gjesp betraktes som et naturlig tegn som gir

informasjon. Imidlertid er det kun i det siste tilfellet at Rommetveit (1972) vil betrakte en gjesp som en kommunikativ handling. Kommunikasjonen kan bli mer effektiv dersom avsenderen tydelig kan gi uttrykk for sin intensjon og sitt ønske om å inngå i kommunikasjon med mottakeren (Loncke, 2014).

Begrepet kommunikasjon kan imidlertid også defineres slik at det kan romme det vi formidler til andre rundt oss til en hver tid, uten at man bevisst har en intensjon om å kommunisere noe (Lind, 2005b). Sammenliknet med den pragmatiske forståelsen av kommunikasjon, presentert ovenfor, hadde eksempelvis Gregory Bateson et videre syn på kommunikasjon (Jensen & Ulleberg, 2011). Han var av den oppfatning at mennesker på ingen måte kan la være å kommunisere. Uansett hva et menneske gjør eller ikke gjør, om det er en intensjon bak det eller ikke, så vil det kunne bli oppfattet og tolket av andre, og forstås som kommunikasjon. Hva som kan betraktes som kommunikasjon vil således ikke bare være knyttet til avsenderens intensjon, men også mottakerens eller den andres tolkning og forståelse (Jensen & Ulleberg, 2011; Ulleberg, 2004). Lorentzen (2013) fremhever at et utvidet syn på kommunikasjon kan være fruktbart i møte med mennesker som av ulike grunner møter utfordringer i kommunikasjon. Han påpeker at enkelte kan ha vansker med å uttrykke kommunikativ intensjon på konvensjonelle måter, eksempelvis ved bruk av tale. I slike tilfeller må omgivelsene være åpne for at alle personens uttrykk kan være kommunikative. Det fordrer samtidig at en er oppmerksom på hvilke uttrykk personen benytter for å formidle sin intensjon, og responderer hensiktsmessig på disse (Loncke, 2014).

I dette prosjektet har jeg forsøkt å ha et bevisst forhold til begge perspektiv på kommunikasjon i det de kan utfylle hverandre. Bruk av kommunikasjonshjelpemidler krever på den ene siden at personen utfører en rekke intensjonelle kommunikative handlinger, eksempelvis å fokusere blikket sitt på et grafisk tegn eller bilde. På den annen side kan kommunikativ intensjon også uttrykkes på mange andre måter, som ikke nødvendigvis innebærer bruk av hjelpemidler (Loncke, 2014). I et forsøk på å forstå hva den enkelte informant i dette prosjektet ville formidle, og oppfatte vedkommendes kommunikative intensjoner, har det vært nødvendig å ha et vidt syn på hva som kan forstås som kommunikasjon (Lorentzen, 2013). Dette kan ha vært av særlig betydning da jeg ikke kjente personene som skulle intervjues, og deres uttrykksmåter på forhånd.

Bateson (2002) la vekt på at kommunikasjon er noe som foregår *mellom* mennesker. Uavhengig av om en forstår kommunikasjon som intensjonell handling eller benytter en

bredere definisjon, forutsetter mellommenneskelig kommunikasjon en eller annen form for relasjon og interaksjon. I kommunikativ samhandling vil alle parter, i følge Bateson (2002), påvirke hverandre gjensidig og ha et ansvar for hvordan samspillet utvikler seg. I lys av en slik forståelse vil eventuelle vansker med å kommunisere oppstå på grunnlag av samspillet karakter i enkelte situasjoner og således ikke være en egenskap knyttet til et enkelt individ. En slik forståelse har også ligget til grunn i dette prosjektet. At mellommenneskelig kommunikasjon forutsetter samhandling kan en se antydninger til i ordets opprinnelse. Ordet kommunikasjon stammer fra det latinske ordet "communicare" som kan oversettes til «å gjøre felles» (Svennevig, 2009). Uttrykket «å gjøre felles» får frem ulike aspekter ved kommunikasjon. Det kan blant annet vise til at en gjennom å kommunisere, gjør noe til felles viten blant deltakerne i kommunikasjonssituasjonen. Skal en imidlertid kunne gjøre noe til felles viten ved å etablere en tilfredsstillende grad av felles forståelse blant kommunikasjonspartnerne, fordrer det at personene samhandler og samarbeider. «Å gjøre felles» kan således også vise til at kommunikasjon innebærer å gjøre noe sammen (Lind, 2005b). Samtalen kan tjene som eksempel på hvordan en i kommunikasjon samarbeider for å komme frem til en felles forståelse eller mening (Lind, 2005a).

2.1.1 Samtalen

Samtalen mellom to eller flere personer blir av Lind (2005a) forstått som en grunnleggende kommunikasjonsform mellom mennesker. Hun beskriver hvordan en i samtale forhandler seg frem til en felles forståelse. En etablering av felles forståelse kan sies å være et mål for all kommunikasjon mellom mennesker. Samtaler er muntlige og oppstår gjerne spontant. For at noe skal kunne kalles en samtale, må det være minst to deltakere som begge bidrar i samtalen (Lind, 2005a). Den som snakker er avhengig av bekreftelse fra lytterne om at de forstår. Samtidig trenger de øvrige deltakerne i samtalen en bekreftelse på at de har tolket det som sies på en måte som kan aksepteres av den som snakker (Svennevig, 2009). De ulike bidragene behøver ikke kun bestå av verbale ytringer, men kan også være nonverbale i form av nikk, blick eller smil (Lind, 2005a).

Skal en lykkes med å etablere en felles forståelse, må deltakerne også tilpasse seg hverandre. Det gjøres ved å uttrykke seg på en måte som tar hensyn til variasjoner i bakgrunnskunnskap og forutsetning for å forstå det som blir sagt (Svennevig, 2009). Hvordan man tolker det som sies avhenger av ens erfaringsbakgrunn (Røkenes & Hanssen, 2012). I samtaler der de ulike

partene ikke kjenner hverandre så godt, kan det være mer krevende å tilpasse seg hverandre og etablere en felles forståelse. Det kan for eksempel være vanskelig å avgjøre hvor mye bakgrunnskunnskap en har felles når en snakker med ukjente. Det kan på sin side få konsekvenser for den sosiale relasjonen mellom samtalepartnerne. Tar en for mye bakgrunnskunnskap for gitt kan en lett komme til å snakke over hodet på den andre. Tar en for lite for gitt, kan en bli ansett for å behandle den andre som uvitende. På bakgrunn av måten en ordlegger og formulerer seg i samtalen, fremheves ulike personlige egenskaper. Måten en uttrykker seg på sier noe om hvem en er. Dialekt kan for eksempel forstås som en geografisk identitetsmarkør, mens bruk av slang kan være en generasjonsmarkør, og en måte for ungdommer å markere ulikhet fra sine foreldre (Svennevig, 2009).

Under samtalen veksler alle deltagere på å ha ordet. Turveksling er et kjennetegn ved samtaler. En tur er en avgrenset periode i samtalen hvor den som har ordet både har mulighet til, men også et ansvar for å bidra i samtalen (Lind, 2005a). Turvekslingen kan gå fort, og ofte skifter samtalepartnerne på tur uten at det oppstår lange pauser mellom hvert bidrag. Enkelte ganger kan samtalepartnerne begynne å snakke samtidig i forbindelse med skifte av tur, fordi flere vil ha ordet samtidig. Dette løser seg ved at en trekker sitt forsøk på å ta ordet. Det er også mulig at flere snakker i munnen på hverandre uten at det er knyttet til et turskifte, men det vil bli regnet som en avbrytelse (Lind, 2005a). Oppstår det misforståelser i kommunikasjonen, kan en stoppe opp for å rette på egne eller andres uttalelser, slik at det igjen blir mulig å komme frem til en felles forståelse av hva som kan tas for gitt videre i samtalen (Svennevig, 2009).

Kommunikasjon og det ”å gjøre felles” kan på bakgrunn av det overnevnte forstås på ulike måter. For det første kan kommunikasjon handle om å gjøre noe til felles viten og å etablere en felles forståelse av det som for eksempel blir sagt i en samtale. For det andre er kommunikasjon forstått på denne måten avhengig av at mennesker gjør noe felles ved at de samarbeider. Samspillet og relasjonen som oppstår i kommunikasjon behøver imidlertid ikke kun å være knyttet til innholdet eller temaet i en kommunikasjonssituasjon.

2.1.2 Kommunikasjon som følelsesmessig relasjon

Et annet aspekt ved kommunikasjon er den følelsesmessige relasjonen som oppstår mellom mennesker når en kommuniserer. Bateson (2005) anser at kommunikasjon mellom mennesker alltid foregår på flere plan samtidig. Parallelt med innholdet eller tema i en samtale

kommuniseres også noe om hvordan en forstår forholdet mellom seg selv og sine samtalepartnere (Ulleberg & Jensen, 2011). Måten en kommuniserer på kan eksempelvis uttrykke nærhet, tilhørighet eller distanse fra andre (Bateson, 2005). En uttrykker noe om hvordan en føler seg, viser interesse og lignende. Dette skjer uavhengig av hva som er temaet for samtalen, og ofte er det ikke temaet, men forholdet en er mest opptatt av i kommunikasjon (Jensen & Ulleberg, 2011). God kommunikasjon betegner således ikke bare den vellykkede utveksling av informasjon og forståelse av hva som menes. I kommunikasjon skapes også en følelsesmessig relasjon, ved at en gir uttrykk for ulike holdninger og verdier, som for eksempel åpenhet, trygghet og kontakt (Røkenes & Hanssen, 2012).

Fra fødselen av er mennesket utrustet med en rekke disposisjoner som legger til rette for mellommenneskelig kommunikasjon og sosial samhandling. Spedbarn retter eksempelvis større oppmerksomhet mot det menneskelige ansikt og den menneskelige stemme enn andre sanseinntrykk (Tetzchner et al., 1993). Å kunne kommunisere og dele sine følelser, tanker og ideer er av betydning nettopp for å komme i kontakt med andre mennesker og etablere meningsfulle relasjoner hvor en erfarer å bli sett og forstått (Light, 2003). Kontakten som etableres mellom mennesker i kommunikasjon og samhandling, kan blant annet påvirke hvordan en oppfatter seg selv (Skaalvik & Skaalvik, 2013). Utvikling av et menneskes selvoppfatning er et omfattende tema som ikke vil bli behandlet inngående i denne oppgaven. Dannelsen av en oppfatning av seg selv kan imidlertid tjene som et eksempel på kommunikasjonens og samhandlingens relasjonelle og følelsesmessige betydning for mennesker.

En persons selvoppfatning kan i følge Skaalvik og Skaalvik (2013) forstås som: «(...) enhver oppfatning, vurdering, forventning, tro eller viten som en person har om seg selv» (s. 82). Forfatterne uttrykker at begrepet kan forstås som en fellesbetegnelse på en persons bevisste oppfatninger, vurderinger og forventninger til seg selv. Hvordan en ser på seg selv, må forstås i lys av den sosiale sammenhengen en befinner seg i, og ens samhandling med omgivelsene. En persons selvoppfatning springer ut av tidligere erfaringer på ulike områder og hvordan disse blir forstått og tolket av personen. En person har en selvoppfatning knyttet til alle områder hvor vedkommende har gjort erfaringer. Selvoppfatning kan altså variere fra situasjon til situasjon og er av subjektiv karakter. Et uttrykk for at kommunikasjon og samhandling er viktig for utvikling av selvoppfatning, finnes hos Mead (1934). Han mente at et menneskes selvoppfatning dannes i sosial interaksjon med andre. I interaksjonen observeres

andres reaksjoner på det en foretar seg. Ved å reflektere eller speile seg i den andres reaksjoner, kan en tilpasse seg i interaksjonen og samtidig få en oppfatning av seg selv i det aktuelle samspillet. Hvordan en blir møtt i kommunikasjon med andre, vil dermed kunne påvirke hvordan en oppfatter seg selv i den aktuelle kommunikasjonssituasjonen og i kommende situasjoner. Etter hvert vil en også være i stand til å forutse og vurdere egen atferd ut fra den andres perspektiv. Det som tolkes som positive reaksjoner fra omgivelsene, vil dermed kunne ha en positiv innvirkning på ens selvoppfatning. I motsatt tilfelle vil negative reaksjoner kunne ha negativ innvirkning på ens selvoppfatning. Samtidig er det ikke slik at alle reaksjoner fra miljøet vil innvirke på hvordan en oppfatter seg selv. Hvor sterkt noe påvirker ens selvoppfatning, avhenger av om reaksjonene og vurderingene skjer på områder en selv og miljøet rundt anser som betydningsfulle. Selvoppfatning påvirker i sin tur ens følelser, motivasjon, tanker og adferd (Skaalvik & Skaalvik, 2013).

2.1.3 Ulike kommunikasjonsmåter

Over ble det redegjort for at kommunikasjon mellom mennesker kan ha mange aspekter, både knyttet til innhold og relasjon. Det finnes imidlertid flere ulike måter en kan kommunisere på. Kommunikasjon om innholdet i en samtale foregår ofte verbalt. Verbal kommunikasjon kjennetegnes ved at en bruker tale eller skrift (Jensen & Ulleberg, 2011). Den følelsesmessige relasjonen kan på sin side uttrykkes både verbalt og nonverbalt. Nonverbale uttrykksmåter kan omfatte gester, kroppsspråk og mimikk. Nonverbale uttrykk kan også formidles med stemmen, slik som ved bruk av pauser, justering av tempo og intonasjon, eller talens melodi (Bateson, 2005; Lindblom, 2008). De nonverbale uttrykkene kan støtte opp under det som blir sagt, men også så tvil om det som kommuniseres verbalt. I så tilfelle vil en som oftest vise større tiltro til det som kommuniseres nonverbalt (Befring, 2014a; Røkenes & Hanssen, 2012).

Stemmen spiller en viktig rolle i kommunikasjon. Stemmen gjør det blant annet mulig å artikulere språklyder og tale (Lindblom, 2008). Samtidig kan den forstås som bakgrunnsmusikk til de ordene en bruker, og gi dem ytterligere mening (Shewell, 2009). Med stemmen kan vi formidle følelser som glede, tristhet, engasjement og initiativløshet (Boone, Mcfarlane, Von Berg & Zraick, 2013). Stemmen er et psykosomatisk fenomen. Den formes både av vår psyke; personlighet og følelser og soma; kroppen, og hvordan vi bruker den. Stemmen er en del av oss og kan brukes til å gi uttrykk for hvem vi er. De aller fleste tar

stemmen sin for gitt, samtidig kan den ha en kraftfull og ofte ubevisst påvirkning på lytteren. Hører vi en stemme og at noen snakker på en måte som vi finner behagelig, kan det skape interesse. I motsatt fall kan en stemme, og det at noen snakker på en måte som er uvant eller ubehagelig, gjøre at vi trekker oss unna. Ubevisst kan vi ha en oppfatning om at det vi hører i en stemme og tale, reflekterer et menneskes personlighet og gir et mer sannferdig bilde av personen enn det en kan se med det blotte øyet (Shewell, 2009).

Nonverbale uttrykksmåter utgjør også en naturlig del av all kommunikasjon. Det vil ikke bare, som tidligere nevnt, kunne supplere verbale uttrykk, men kan også fungere som en selvstendig uttrykksform. Mennesker som ikke har et funksjonelt talespråk, kan i større grad benytte seg av slike uttrykksmåter i kommunikasjon. Når en skal forsøke å forstå hva vedkommende ønsker å formidle, blir det dermed spesielt viktig at eventuelle samtalepartnere er oppmerksomme på det nonverbale aspektet ved kommunikasjon (Lorentzen, 2013). I tillegg til nonverbale uttrykksmåter kan en person med talevansker også ta i bruk ulike kommunikasjons hjelpemidler, slik tilfellet er for personene denne oppgaven handler om.

2.2 Alternativ og supplerende kommunikasjon

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) kan i følge American Speech – Language - Hearing Association (ASHA) defineres på følgende måte:

Augmentative and alternative communication (AAC) refers to an area of research, clinical and educational practice. AAC involves attempts to study and when necessary compensate for temporarily or permanent impairments, activity limitations and participation restrictions of individuals with severe disorders of speech-language production and/or comprehension including spoken and written modes of communication (Beukelman & Mirenda, 2013, s. 4).

Definisjonen over beskriver hvordan ASK både kan betraktes som et forskningsområde og samtidig knyttes til et klinisk og pedagogisk praksisfelt. Den klargjør hvordan en ved hjelp av ASK forsøker å kompensere for vansker knyttet til språkproduksjon og/eller språkforståelse både muntlig og skriftlig. Dette håper en kan bidra til at vanskene ikke utgjør et hinder for aktivitet og deltakelse. Det er et mål at ASK skal bidra til at mennesker kan delta aktivt i de kommunikasjonssituasjoner og aktiviteter de selv velger (Beukelman & Mirenda, 2013). ASK kan omfatte mange måter å kommunisere på, som for eksempel bruk av gester, mimikk,

kroppsspråk og ulike hjelpemidler (McNaughton & Kennedy, 2010). Loncke (2014) understreker at ASK har mye til felles med annen muntlig og skriftlig kommunikasjon. I begge tilfeller handler det om å kunne uttrykke seg på måter som er forståelig for samtalepartneren, slik at en kan utveksle informasjon og formidle sine tanker, følelser og ideer.

At mennesker som på ulikt vis har vansker med å kommunisere får tilgang til alternative måter å uttrykke seg på, er blant annet viktig for å bevare eller utvikle en kommunikativ selvstendighet. Kommunikativ selvstendighet betyr for eksempel at en har mulighet til å fortelle om seg selv eller ting som opptar en, sette ord på følelser og å kunne gi uttrykk for hva en vil eller ikke vil. Kommunikativ selvstendighet utelukker imidlertid ikke at personen kan ha behov for andres hjelp eller støtte til å uttrykke seg. ASK kan bidra til at personen opplever større grad av kontroll over eget liv og makt over egen skjebne (Tetzchner & Martinsen, 2002). Som tidligere nevnt er det å kunne kommunisere viktig for å komme i kontakt med andre. Kommunikativ selvstendighet vil kunne være med på å styrke ens følelse av egenverd og selvrespekt, samt selvstendighet på andre områder. Å oppfatte seg selv som en person som kan uttrykke seg og delta aktivt i kommunikasjon vil kunne ha positiv betydning for ønske og den videre motivasjonen til å kommunisere (Light, 2003; Skaalvik & Skaalvik, 2013).

ASK er et omfattende begrep som favner den enkelte bruker, de hjelpemidler som benyttes i kommunikasjon, samt de menneskene personen kommuniserer og samhandler med i sine omgivelser (Ferm & Thunberg, 2008). Videre følger en kort redegjørelse om personer som kan ha nytte av ASK og ulike alternative kommunikasjonssystemer. Derne st beskrives ulike kjennetegn ved det å bruke kommunikasjonshjelpemidler. Som en del av dette, vendes også blikket mot miljøet og samtalepartneres betydning for kommunikasjon.

2.2.1 Hvem benytter alternativ og supplerende kommunikasjon

Mennesker som benytter ASK finnes i alle aldersgrupper, og har ulik sosial og kulturell bakgrunn. Det de har til felles er behovet for individuell tilpasning for å kunne uttrykke seg muntlig og/eller skriftlig. Deres nåværende måte å kommunisere på er utilstrekkelig med tanke på deres kommunikative behov (Beukelman & Mirenda, 2013). Det kan være mange grunner til at mennesker kan ha bruk for ASK i kortere eller lengre tid. Vanskene kan være medfødt eller ha oppstått tidlig i utviklingen og være knyttet til for eksempel generelle

lærevansker, bevegelsesvansker og uttalevansker. I Norge anslår man at cirka 16 000 mennesker ikke har funksjonell tale på bakgrunn av slike utviklingsmessige vansker (Tetzchner & Martinsen, 2002). Selv om tallet ikke er av nyere dato, er det også dette som benyttes av International Society for Augmentativ and Alternative Communication (ISAAC) i Norge (ISAAC Norge, 2014). Behovet for ASK kan imidlertid også oppstå som følge av ervervede tilstander, som traumatisk hodeskade og afasi. Personer som benytter ASK, er således en heterogen gruppe (Beukelman & Mirenda, 2013).

På bakgrunn av det overnevnte vil ASK kunne ha ulike funksjoner avhengig av den enkeltes behov for støtte i kommunikasjon. Alternativ og supplerende kommunikasjon kan på den ene siden være et fullstendig alternativ til tale i ansikt til ansikt-kommunikasjon. Det alternative kommunikasjonssystemet kan på den annen side være supplerende og fungere som en støtte, et supplement, til personens talespråk (Baxter, Enderby, Evans & Judge, 2012). Personer som bruker ASK kan i følge Tetzchner og Martinsen (2002) deles inn i tre hovedgrupper på grunnlag av hvilken funksjon ASK har i personens kommunikasjon. Betegnelsene som brukes er ”uttrykksmiddelgruppen”, ”støttespråkgruppen” og ”språkalternativgruppen”. Forfatterne påpeker imidlertid at det ikke går et skarpt skille mellom gruppene.

Personer i uttrykksmiddelgruppen kjennetegnes av at deres forståelse av det andre sier er betydelig høyere enn det de selv er i stand til å uttrykke. Det oppstår et sprik mellom deres talespråkforståelse og deres uttrykksevne. Dette utelukker imidlertid ikke at personer i denne gruppen kan ha språkvansker eller andre lærevansker (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Støttespråkgruppen kan deles i to undergrupper. Mennesker i utviklingsgruppen benytter en alternativ kommunikasjonsform for å støtte utviklingen av et funksjonelt talespråk. Den alternative kommunikasjonsformen behøver ikke være et varig alternativ til tale. Hensikten er å fremme forståelse og bruk av egen tale. For den andre gruppen mennesker som bruker ASK som støttespråk, er bruken av ASK situasjonsbetinget. Menneskene i denne gruppen har lært seg å snakke, men kan ha artikulasjonsvansker som gjør det krevende å gjøre seg forstått. Dette kan for eksempel være når de skal snakke med mennesker de ikke kjenner så godt eller i situasjoner med mye støy. Personer i denne gruppen kan ha mye til felles med personer i uttrykksmiddelgruppen, men har ikke ASK som hovedkommunikasjonsform (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Mennesker i språkalternativgruppen har behov for en alternativ kommunikasjonsform både for å forstå hva omgivelsene prøver å formidle, og for selv å kunne gjøre seg forstått (Sande & Kleppenes, 2014). Personen selv bruker altså ASK for å kunne uttrykke seg. Samtidig må omgivelsene bruke denne kommunikasjonsformen for at personen skal forstå hva som blir sagt (Tetzchner & Martinsen, 2002).

2.2.2 Alternative kommunikasjonssystem

Alle kommunikasjonssystem der en ikke benytter talespråket kan betegnes som ”alternative”. Alternative kommunikasjonssystem har egne ordforråd eller tegnsystem. Tegnsystemene som benyttes kan være manuelle, materielle eller grafiske (Tetzchner & Martinsen, 2002). Det finnes, som tidligere nevnt, ulike måter å kommunisere på, og det er en multimodal prosess. En person som bruker ASK kan også velge å kombinere tegn fra ulike tegnsystem for å kommunisere (McNaughton & Kennedy, 2010). Manuelle tegnsystemer bygger på håndtegn, som for eksempel ved tegn til tale, og kan også omfatte egne gester. Materielle tegn kan på sin side være brikker av tre eller plast eller virkelige objekter (Loncke, 2014). Grafiske tegnsystemer kan ta utgangspunkt i bilder, symboler og ortografisk skrift. Bruken av kommunikasjonshjelpemidler er gjerne knyttet til bruken av grafiske tegnsystem (Tetzchner & Martinsen, 2002). Nedenfor beskrives kort de grafiske tegnsystem som benyttes av personene i denne undersøkelsen.

Blissystemet består av 100 grunntegn, eller radikaler som kan settes sammen til tegn og ord en ikke har noe grunntegn for. Systemet har også grammatiske tegn som for eksempel kan angi tidsbøyning og ordklasser. Blissinstituttet i Toronto har fastsatt noen konvensjoner for hvordan enkelte tegn skal kombineres, men en står også fritt til å kombinere tegn etter eget ønske. Det åpner for at det finnes flere måter å uttrykke ett og samme ord.

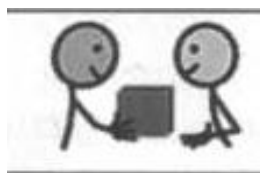
Kommunikasjonshjelpemidler med blisstegn består ofte både av grunntegn og tegnkombinasjoner, som i sin tur kan settes sammen til setninger (Tetzchner & Martinsen, 2002). Blissystemet ble opprinnelig utviklet med tanke på at det skulle kunne brukes som et skriftspråk som det var mulig å forstå på tvers av kulturer og landegrenser. Tegnene kan imidlertid være mindre intuitivt forståelige og mer krevende å lære seg, sammenlignet med andre grafiske tegnsystem (Beukelman & Mirenda, 2013).

Figur 1. Blisstegn for «glad» (Tetzchner & Martinsen, 2002, s. 13)

SymbolStix er et eksempel på et annet grafisk tegnsystem som kan brukes i ulike kommunikasjons hjelpemidler. Systemet omfatter cirka 12.000 fargede tegninger knyttet til ulike aktiviteter og mennesker. Symbolene avbilder mennesker som livlige strekfigurer med personlighet (Beukelman & Mirenda, 2013).

Figur 2. Symbolstix-symbolet for «å gi» (Beukelman & Mirenda, 2013, s. 57)

Tegnsystemene utvides stadig, men har sine begrensninger (Loncke, 2014). Ortografisk skrift er imidlertid en del av mange kommunikasjons systemer. For en person som er avhengig av grafisk kommunikasjon vil det å kunne benytte seg av ortografisk skrift bety at en har tilgang til et ubegrenset ordforråd. Samtidig kan det være ressurskrevende for personen å skulle bokstavere alt som skal sies. Mange hjelpemidler inneholder derfor ferdiglagde ord, stavelser og bokstavkombinasjoner som forekommer ofte. Noen hjelpemidler har også ord- og setningsprediksjon, og mulighet til å lagre fullstendige setninger, som kan hentes frem for at en skal kunne kommunisere mest mulig effektivt (Tetzchner & Martinsen, 2002). En studie utført av Higginbotham, Bizants, Sunm, Adams og Yik (2009) peker likevel på at det ikke er gitt at slike forsøk på å effektivisere kommunikasjonen vil være til nytte i en gitt kommunikasjons situasjon. Selv om for eksempel ordprediksjon kan lede til at en må utføre færre tastetrykk, kan det store kravet til konsentrasjon og presisjon utgjøre et mulig hinder i ansikt til ansikt- kommunikasjon. Å benytte ferdiglagde setninger kan også by på utfordringer. Det krever at en er i stand til å forutse sine kommunikative behov, og lagre setninger deretter (Bedrosian, Hoag & McCoy, 2003). Slike ferdiglagde setninger eller beskjeder er ofte generelle slik at de skal kunne brukes i mange ulike situasjoner (Bedrosian, 1997). Imidlertid kan det lede til at setningene ikke er like anvendelige og relevante i spesifikke samtalsituasjoner. Det kan være at setningene inneholder overflødig informasjon,

for lite informasjon eller at enkeltord repeteres fordi en må binde sammen ulike enkeltsetninger for å formidle det en vil si (Bedrosian et al., 2003).

2.2.3 Kommunikasjonshjelpemidler

Det er viktig å finne frem til et tegnsystem, en organisering av dette og et hjelpemiddel som gjør at en kan kommunisere mest mulig effektivt, uten å måtte bruke uhensiktsmessig mye krefter. Ved organisering av tegnsystemet og valg av hjelpemiddel må en blant annet ta hensyn til personens motoriske kontroll, språklige- og kognitive ferdigheter, syn, hørsel og lese- og skriveferdigheter, og sist men ikke minst, personens egne preferanser. Samtidig må en tenke på de ulike miljøene og kommunikasjonssituasjonene personen deltar i, eksempelvis jobb, skole eller i sosialt samvær med familie og venner (Beukelman & Mirenda, 2013).

En person som bruker ASK, kan benytte mange ulike former for teknologiske kommunikasjonshjelpemidler. Lavteknologiske hjelpemidler er enklere hjelpemidler som ikke krever tilkobling til strøm. Kommunikasjonstavler og kommunikasjonsbøker er eksempel på lavteknologiske hjelpemidler. Høyteknologiske kommunikasjonshjelpemidler er på sin side avhengig av strøm, slik som for eksempel datamaskiner med talesyntese (Stabell Kulø, 2010). NAV Hjelpemiddelsentral har oversikt over de hjelpemidler som finnes. Det er også Hjelpemiddelsentralen i hvert fylke som kan låne ut hjelpemidler til utprøving og innvilge søknader om dette (NAV, 2014a). Kravet for å få innvilget søknad er dokumentasjon på at hjelpemidlet er nødvendig og hensiktsmessig. Det må også foreligge en uttalelse fra en fagperson (Stabell Kulø, 2010). Det er brukerens ansvar å ta vare på hjelpemidlet, og sørge for vanlig vedlikehold slik at det fungerer optimalt. Dersom hjelpemidlet går i stykker og ikke fungerer som det skal, har Hjelpemiddelsentralen ansvaret for å utføre reparasjonene. Dette skal vanligvis skje innen 14 dager (NAV, 2014b).

At hjelpemidlet er enkelt i bruk og muliggjør hurtig og spontan kommunikasjon ble trukket frem som avgjørende for valg, og videre bruk av hjelpemidlet i en studie gjennomført av Judge og Townend (2013). Forskerne intervjuet blant annet personer som benyttet høyteknologiske kommunikasjonshjelpemidler. Den samme studien fant også at hvor enkelt en opplevde at hjelpemidlet var i bruk, samsvarte med grad av tilfredshet. Det ble også lagt vekt på betydningen av rent fysisk å kunne betjene hjelpemidlet på egenhånd. En metastudie (Baxter et al., 2012) som undersøkte hvilke faktorer som påvirket bruk av høyteknologiske kommunikasjonshjelpemidler, pekte også på betydningen av at hjelpemidlet ble oppfattet som

enkelt å bruke. Oppfølging dersom hjelpemidlet gikk i stykker, og tilstrekkelig opplæring i hvordan hjelpemidlet fungerer ble trukket frem som viktig. Manglende oppfølging var på sin side en kilde til frustrasjon. Loncke (2014) fremhever at nye kommunikasjons hjelpemidler utvikles i en rivende fart. Samtidig ser en også en tendens til at mange velger å ikke benytte seg av hjelpemidlet i kommunikasjon, på tross av at de har muligheten. Han spør seg om noe av bakgrunnen til dette er erfaringer med at hjelpemidlet ikke er godt nok tilpasset og tungvint og bruke, samt at en ikke får tilstrekkelig oppfølging.

Ulike hjelpemidler åpner for ulike måter å få tilgang til sitt tegnsystem eller ordforråd på. En kan for eksempel navigere i kommunikasjonssystemet ved å peke eller trykke med fingrene direkte på de ulike tegnene. Bruk av hendene eller armene til å foreta valg er gjerne det som vurderes først. Det har sin bakgrunn i at disse delene av kroppen er mest praktiske til peking, og at dersom personen kan bruke hendene, gir det større muligheter for finmotoriske bevegelser og presisjon (Treviranus & Roberts, 2003). I høyteknologiske hjelpemidler kan en også foreta valg ved hjelp av brytere som kan aktiviseres med ulike deler av kroppen, alt etter hva som er mest hensiktsmessig for personen. Bruk av øynene eller øyepeking er også et alternativ for mennesker med store bevegelsesvansker. Likevel er øyekontakt et sentralt aspekt ved ansikt til ansikt-kommunikasjon, og det kan ofte lede til at en ønsker å finne andre utvelgingsmetoder og at øyepeking blir et siste alternativ (Tetzchner & Martinsen, 2002).

Høyteknologiske hjelpemidler gir mulighet til syntetisk tale. Høyteknologiske hjelpemidler er under stadig utvikling og den syntetiske talen blir mer naturlig og enklere å forstå (Beukelman & Mirenda, 2013). Syntetisk tale består av et sett med regler for å konvertere bokstavsekvenser og tekst til tale. Hvert språk har sine regler og må derfor ha sitt eget system (Tetzchner & Martinsen, 2002). Syntetisk tale kan ha mange fordeler i kommunikasjon. Det tillater for det første kommunikasjon med mennesker som ikke kan lese ortografisk skrift, men samtidig forstår talespråk. For det andre kan personen initiere en samtale, uten først å ha fått øyekontakt med samtalepartnern. For det tredje kan en kommunisere over lengre avstander, eksempelvis over telefon. Talesyntese kan også gjøre det lettere for samtalepartnern og inngå i kommunikasjon med en person som bruker ASK. Sammenliknet med andre tegnsystem krever talesyntese færre forkunnskaper for å tolke det som sies, da en i større grad kan ta utgangspunkt i sin forståelse av talespråk. Dessuten er tale en velkjent måte å kommunisere på, og kan oppfattes som mindre truende av nye samtalepartnere. På tross av disse fordelene som her er nevnt, har syntetisk tale også sine begrensninger. Det kan

eksempelvis være vanskelig å bruke i støyende omgivelser og i samtale med mennesker som ikke har samme morsmål (Beukelman & Mirenda, 2013). Samtidig er det slik at selv om en bruker et kommunikasjonshjelpemiddel med talesyntese, kan en foretrekke å kommunisere med egen tale i noen situasjoner. Dette eksemplifiseres i den tidligere nevnte studien til Judge og Townend (2013) der enkelte foretrakk å uttrykke seg med egen tale i intervjusituasjonen, selv om det kunne gjøre det vanskeligere for tilhørerne å forstå hva som ble sagt.

Kommunikasjonshjelpemidler kan være med på å fremme sosial interaksjon og samhandling i ansikt til ansikt-kommunikasjon. I dagens samfunn har en samtidig tilgang til en rekke medier som for eksempel internett, TV og bærbar teknologi slik som mobiltelefoner. Hverdagen preges i større grad av disse mediene. Dagens barn og unge har på en annen måte enn tidligere generasjoner mediene som en naturlig del av sin oppvekst (Tingstad, 2006). Bærbar teknologi muliggjør kommunikasjon over lengre avstand, og stadig mer kommunikasjon foregår på digitale plattformer og i sosiale medier som Facebook og Twitter. At en har tilgang til og kan ta del i slike arenaer for kommunikasjon, blir således viktig for likeverdig deltakelse i dagens informasjonssamfunn. På bakgrunn av dette er det viktig at kommunikasjonshjelpemidler åpner for muligheten til deltakelse på digitale plattformer, hvilket mange av dagens høyteknologiske hjelpemidler allerede gjør (Beukelman & Mirenda, 2013). Imidlertid må en passe på at innlemmingen av slike funksjoner ikke går på bekostning av hjelpemidlets funksjonalitet i øvrig kommunikasjon (Judge & Townend, 2013). Bærbar teknologi, slik som for eksempel mobiltelefon og nettbrett, og teknologi forøvrig har fått økt utbredelse i samfunnet, hvilket kan bidra til økt bevissthet og aksept for bruk av høyteknologiske hjelpemidler og ASK (McNaughton & Light, 2013)

2.2.4 Å kommunisere ved hjelp av kommunikasjonshjelpemidler

Innledningsvis i redegjørelsen for ASK ble det nevnt at begrepet omfatter personen, hjelpemidlene som benyttes i kommunikasjon og de mennesker personen kommuniserer med i sine omgivelser (Ferm & Thunberg, 2008). I tråd med en slik tankegang har det over blitt redegjort for hvem det er som bruker ASK og ulike alternative kommunikasjonssystemer- og hjelpemidler. Videre vil oppgaven handle om ulike kjennetegn ved det å bruke kommunikasjonshjelpemidler. I forlengelsen av dette ses det også nærmere på kommunikasjonspartners betydning.

Når en bruker ASK i kommunikasjon, kan kommunikasjonen betegnes som hjulpet eller ikke-hjulpet (Tetzchner & Martinsen, 2002). Bruk av ulike kommunikasjonshjelpemidler, slik begrepet er definert i denne oppgaven, kan forstås som hjulpet kommunikasjon. Bruk av egen tale, tegn, gester og ansiktsuttrykk kan på sin side betegnes ikke-hjulpet kommunikasjon (Loncke, 2014). Hjulpet kommunikasjon kan i sin tur betegnes avhengig eller uavhengig. Ved avhengig kommunikasjon formuleres en persons ytring i samarbeid med samtalepartnerne. Uavhengig kommunikasjon betyr at personen formulerer ytringen uten hjelp fra andre personer (Tetzchner & Martinsen, 2002). Samtalepartnerens betydning kan, på grunnlag av dette, illustreres med at enkelte som kommuniserer ved hjelp av ASK, har behov for at samtalepartneren formulerer det de vil si med utgangspunkt i enkeltord eller delsetninger som ytres. Det som formidles i en samtale blir da et resultat av en samkonstruksjon. Samkonstruksjon av ytringer kan innebære en omfattende og tidkrevende prosess knyttet til forhandling om mening, selv når partene kjenner hverandre godt (Blockberger & Sutton, 2003). Slik samkonstruksjon leder til at samtalepartneren får et større ansvar i kommunikasjonen. I lys av dette vil det oppstå en skjevare maktfordeling mellom partene, sammenliknet med samtaler mellom personer som kommuniserer ved hjelp av tale (Iacono, 2003).

Som tidligere nevnt krever all kommunikasjon samarbeid og tilpasning fra alle involverte (Svennevig, 2009). For å unngå at skjevheten blir for stor, må samtalepartneren således være sensitiv ovenfor hva personen som bruker ASK prøver å formidle, og ikke pålegge vedkommende, sine egne uttrykksmåter (Blockberger & Sutton, 2003). Å være oppmerksom på dette er blant annet viktig for å unngå at personen får en passiv rolle i kommunikasjonen. Passivitet kan blant annet være knyttet til at personen svarer på henvendelser fra andre, uten selv å ha muligheten til å initiere en samtale (Iacono, 2003). I en studie av Cooper, Baladin og Trembath (2009) hvor en intervjuet seks voksne mellom 22 og 30 år som alle brukte kommunikasjonshjelpemidler, om temaet ensomhet, fant en at det å være avhengig av en tredjeperson i kommunikasjon som tolker og formulerer det en vil si kan ha flere konsekvenser for kommunikasjonen. Enkelte av informantene i den aktuelle studien ga eksempelvis uttrykk for at det av og til kunne være utfordrende å kommunisere med andre når de selv ønsket det, fordi en måtte vente med å formidle noe til det kom noen som kunne bistå. Det ble også lagt vekt på at samtalen blir mindre privat. Dette kunne påvirke hva og hvordan noe blir sagt og øve innflytelse på kommunikasjonssituasjonen som helhet.

Et annet aspekt ved det å bruke kommunikasjonshjelpemidler, er den tiden det tar å produsere en ytring. Taleproduksjon kan for mange forstås som en automatisk prosess, som en ikke tenker så mye over. Sammenliknet med tale, krever produksjon av en ytring når en benytter et hjelpemiddel, større grad av bevissthet, planlegging og anstrengelse. Det kan gjøre det mer krevende for vedkommende å ta del i samtalen (Beukelman & Mirenda, 2013; Loncke, 2014; Tetzchner & Martinsen, 2002) I en metastudie som omhandler hva som kan fremme og hemme bruken av høyteknologiske kommunikasjonshjelpemidler påpeker Baxter et al. (2012) at tiden det tar å formulere en ytring kunne representere en utfordring for mange som benytter ASK. Det kan eksempelvis være krevende at produksjonshastigheten er lav sammenliknet med den tiden det tar å tenke ut det en vil si. I studien til Judge og Townend (2013) ble det som tidligere nevnt, ansett som viktig at hjelpemidlet tillot rask kommunikasjon. I tråd med Baxter et al. (2012) fant også forskerne bak denne studien at det kunne være frustrerende at det tar lang tid å få sagt det en vil. På bakgrunn av de overnevnte utfordringene, beskriver Light (2003) hvordan bruk av kommunikasjonshjelpemidler blant annet fordrer at personen og vedkommendes samtalepartnere utvikler det som kan betegnes operasjonell kompetanse. Det omfatter den kunnskap og de tekniske ferdigheter som er nødvendig for å kunne betjene et hjelpemiddel. At bruk av hjelpemidler i kommunikasjon er tid- og arbeidskrevende kan være en av mange mulige grunner til hvorfor enkelte velger å ikke benytte sitt kommunikasjonshjelpemiddel. Det kan i sin tur ses i sammenheng med hvordan hjelpemidlet er tilpasset (Loncke, 2014).

Den tiden det tar å produsere en ytring, kan også representere en utfordring for eventuelle samtalepartnere. Det setter blant annet større krav til korttidshukommelsen. Det kan kreve større grad av tålmodighet og oppmerksomhet også fra samtalepartnerens side, slik at en husker hva som er blitt sagt og hvordan det kan ses i sammenheng med det som sies (Loncke, 2014). En strategi som kan anvendes for at kommunikasjonen skal gå raskere, er at en eventuell samtalepartner gjetter seg til hva personen vil si før ytringen er ferdig produsert. Slik gjetting kan imidlertid også forstyrre kommunikasjonen om en gjetter mye feil. Kan hende trenger samtalepartneren å bli minnet om å vente og utvise tålmodighet. Det er viktig å avklare på forhånd om slik gjetting fra samtalepartneren side er ønskelig (Miranda & Bopp, 2003).

En annen utfordring mennesker som bruker ASK kan komme til å stå overfor i kommunikasjon, er negative reaksjoner og en negativ innstilling hos sine samtalepartnere. Å

snakke med nye og ukjente kan være spesielt utfordrende, og at det kan være ulike grunner til dette. Mange har lite eller ingen kjennskap til ASK og kommunikasjonshjelpemidler og kan føle seg usikre på hvordan de skal forholde seg til det i en kommunikasjonssituasjon. Det kan i sin tur føre til at en trekker seg unna og vegrer seg for å initiere en samtale. Enkelte kan også bevisst eller ubevisst anta at uttalevansker gjenspeiler en persons kognitive evner. Dette kan lede til usikkerhet og lave forventninger til, og en undervurdering av hva personen som benytter ASK kan bidra med i samtalen (Miranda & Bopp, 2003). Å møte mennesker som vegrer seg for å ta kontakt, kan redusere personer som bruker ASK sin mulighet til å etablere meningsfulle relasjoner til andre (McCarthy & Light, 2005). Cooper et al. (2009) som undersøkte opplevelsen av ensomhet hos unge voksne som benyttet ASK, fremhever at vansker med å kommunisere kan føre til økt risiko for opplevelsen av ensomhet. Hvordan en møtes i kommunikasjonen kan også påvirke hvordan en ser på seg selv og ens motivasjon (Skaalvik & Skaalvik, 2013). Negative holdninger og reaksjoner fra samtalepartnere vil på grunnlag av dette kunne påvirke den enkeltes motivasjon til å kommunisere, og holdning til å bruke kommunikasjonshjelpemidler. Samtidig vil det å utvikle og opprettholde motivasjon være viktig nettopp i møte med slike kommunikative utfordringer (Light, 2003).

I sin metastudie av holdninger knyttet til ASK og mennesker som bruker ASK, fant McCarthy og Light (2005) at å få møte, og komme i kontakt med mennesker som benytter ASK, kan være en av faktorene som kan bidra til en positiv holdningsendring. Forskerne fant også at økt tilgang til informasjon og kunnskap om ASK var en av de faktorene som, kunne bidra mest til å endre negative holdninger. Collier og Self (2010) påpeker at mange som bruker ASK kan ha behov for praktisk hjelp og assistanse i hverdagen. På bakgrunn av det overnevnte fremhever forfatterne at det er viktig at nye assistenter, og andre som samarbeider tett med mennesker som bruker ASK, får nødvendig kunnskap og veiledning om ASK og kommunikasjon. Dermed sikres god kommunikasjon mellom partene, hvilket i sin tur kan ha betydning for personens livskvalitet og mulighet til å organisere sin egen hverdag.

3 Metode

I det følgende beskrives ulike sider ved datainnsamlingsprosessen som har vært gjennomført i forbindelse med dette prosjektet. Innledningsvis presenteres prosjektets forskningsmetodiske tilnærming. Derneft redegjøres det for aspekter ved selve gjennomføringen av undersøkelsen. Kapitlet avrundes med refleksjoner rundt etiske spørsmål og undersøkelsens gyldighet.

3.1 Forskningsmetodisk tilnærming

På bakgrunn av prosjektets problemstilling, ble det valgt en kvalitativ tilnærming til den empiriske undersøkelsen. Intervju ble benyttet som datainnsamlingsmetode. Formålet med kvalitativ forskning er nettopp å utvikle forståelsen av fenomener på bakgrunn av hvordan de erfares og oppleves av mennesker i deres hverdag. Et kjennetegn ved kvalitative tilnærminger er at det tas utgangspunkt i at mennesket skaper sin sosiale virkelighet og gir mening til sine erfaringer (Dalen, 2011). I et forsøk på å få et innblikk i den mening mennesker tillegger sine erfaringer, inntar forskeren en fortolkende og reflekterende holdning til datamaterialet og det informantene forteller (Alvesson & Sköldberg, 2008). Utvalgene som benyttes i kvalitative studier består ofte av et mindre antall informanter sammenliknet med kvantitative studier (Gall, Gall & Borg, 2007). Kvale og Brinkman (2009) fremhever at en fenomenologisk forståelse kan være formålstjenlig i kvalitative studier. I det følgende presenteres enkelte aspekter ved fenomenologi som har hatt relevans for prosjektet og gjennomføring av undersøkelsen. Deretter følger en kort presentasjon av intervju som datainnsamlingsmetode.

I kvalitativ forskning er fenomenologi et begrep som knytter seg til en interesse for å forstå og beskrive fenomener slik de oppleves av den enkelte (Kvale & Brinkmann, 2009). Samtidig er en opptatt av hvordan erfaringen av samme fenomen oppleves av flere enkeltmennesker (Lund, 2012; Postholm, 2010). Med dette erkjenner en også at mennesker kan ha noe felles i sine erfaringer (Dalen, 2011). På grunnlag av et ønske om å beskrive fenomener slik de fremstår for den enkelte, er en i fenomenologien ikke kun opptatt av erfaring og den passive mottakelsen av sanseinntrykk (Alvesson & Sköldberg, 2008). Et kjennetegn ved mennesket er at en alltid vil forsøke å finne mening i det en erfarer (Smith et al., 2009). Fenomenologien retter fokus mot denne levde erfaringen, eller opplevelsen, og hvilken mening den har for personen. Den subjektive opplevelsen blir det sentrale. Spørsmålet om denne opplevelsen er i overensstemmelse med hvordan noe faktisk er, blir av mindre betydning (Alvesson &

Sköldberg, 2008). Et fenomenologisk perspektiv harmoner således godt med min undersøkelse, hvor intensjonen har vært å få et innblikk i den enkelte informants opplevelser med bruk av hjelpemidler i kommunikasjon.

Edmund Husserl, fenomenologiens grunnlegger, poengterte at et menneske lever i sin livsverden; verden slik den erfares og oppleves, måten en velger å leve sitt liv, hvordan en handler, ens holdninger og verdier. Han hadde opprinnelig en tanke om at dersom en forsker ønsker å forstå et fenomen, må en innta en fenomenologisk holdning. Det innebærer at en legger bort alt det en tror en allerede vet, og det som tas for gitt om fenomenet som undersøkes (Smith et al., 2009). En forsøker med dette å gå tilbake til fenomenet i seg selv, og møte og utforske fenomenet uten forutinntatthet (Jensen & Ulleberg, 2011). Fenomenologen Heidegger påpekte imidlertid at å innta en slik holdning fullt og helt, ikke vil være mulig. Han forstod begrepet livsverden som en "væren-i-verden" (Lund, 2012). Med dette fremheves at mennesket er en del av en verden bestående av andre mennesker, kultur, språk og objekter. Et menneske og dets livsverden kan ikke forstås løsrevet fra den allerede eksisterende verden (Smith et al., 2009). Mening og forståelse skapes og utvikles i møtet mellom personen og den eksisterende verden. Opplevelser skapes således ikke i isolasjon, men er et resultat av samhandling med omgivelsene (Postholm, 2010). På bakgrunn av en slik oppfatning la Heidegger vekt på at forståelsen av et fenomen og den mening som skapes, alltid vil innebære en fortolkning av dette fenomenet fra betrakterens side. Fortolkningen bærer på sin side preg av betrakterens «væren i verden». Heidegger skapte med dette en forbindelse mellom fenomenologi og hermeneutikk, som kan forstås som «læren om fortolkning» (Kvale & Brinkmann, 2009; Smith et al., 2009). I møte med et fenomen vil en alltid bære med seg en forforståelse (Wormnæs, 2005). I kvalitativ forskning er dette noe en bør være oppmerksom på, da forskeren som person kan forstås som det viktigste forskningsinstrumentet (Kvale & Brinkmann, 2009). Forforståelse kan betraktes som et aspekt ved ens forståelse, og som en forståelsesberedskap. Den er sammensatt og farges blant annet av personlige erfaringer, følelser, forventninger og teoretiske bakgrunn (Wormnæs, 2005).

Forforståelsen vil ha betydning for hvordan en som forsker utarbeider problemstillinger, møter informanter og bearbeider og analyserer data. Samtidig kan dette arbeidet bidra til at en blir mer bevisst og utvikler sin forforståelse, og dermed også sin forståelse som et hele (Dalen, 2011). Alvesson og Sköldberg (2008) påpeker at en som forsker i kvalitative undersøkelser bør utvikle et bevisst forhold til sin egen forforståelse, og huske på at de

tolkningene en gjør av data, alltid vil påvirkes av ens erfaringsbakgrunn. I kvalitative studier av menneskers opplevelser må en som forsker også være klar over at en kun får tilgang til opplevelsen gjennom det informantene velger å fortelle om den, og ikke opplevelsen i seg selv. Dermed foregår det en form for dobbel hermeneutikk hvor informanten først forteller hvordan han eller hun har tolket og forsøkt å finne mening i sine opplevelser. Disse tolkningene blir i så fortolket av den enkelte forsker (Smith et al., 2009). Hvordan tolknings- og analyseprosessen har foregått i denne undersøkelsen vil bli nærmere beskrevet i kapittel 2.3.6, om bearbeiding av datamaterialet.

Gjennom hele prosessen som denne oppgaven bygger på, har jeg forsøkt å utvikle et bevisst forhold til min egen forforståelse gjennom å kombinere en induktiv og en deduktiv tilnærming (Alvesson & Skoldberg, 2008). En ren induktiv tilnærming vil bety å la fremkommet data alene være retningsgivende for prosjektets innhold og utforming. En ren deduktiv tilnærming ville på sin side bety å utforme undersøkelsen kun med utgangspunkt i tidligere teori og forskning (Befring, 2014b). Postholm (2010) påpeker at en kombinasjon av en induktiv og deduktiv tilnærming, kan være formålstjenlig for kvalitative studier, der en ikke vil kunne planlegge alt fullt og helt på forhånd. I dette prosjektet ble tema og spørsmål utarbeidet i forkant av undersøkelsen, på bakgrunn av en teoretisk gjennomgang. Imidlertid var jeg forberedt på at det ville forekomme endringer og justeringer underveis i møte med den enkelte informant. Etter hvert som fremkommet datamateriale ble tolket og analysert, ble det foretatt justeringer og tilføyelser i det teoretiske grunnlaget undersøkelsen og oppgaven bygger på. Prosessen med datainnsamling, bearbeiding og analyse av datamaterialet har vært preget av en interaksjon mellom fremkommet data og min egen forforståelse og teoretiske antakelser. Det har altså vært en metodisk tilnærming med utgangspunkt i både induksjon og deduksjon (Befring, 2014b).

I prosjektet fant jeg det formålstjenlig å benytte det kvalitative forskningsintervju som metode. I undersøkelsen ble det brukt en semistrukturert intervjuform, hvilket innebar at enkelte tema og spørsmål var gjort klar på forhånd. Dette bidro til at intervjuet og intervjusituasjonen fikk et nødvendig fokus samtidig som spørsmålene kunne suppleres og tilpasses underveis. Et semistrukturert intervju ga således mulighet til å følge opp og ta utgangspunkt i den enkelte informants beskrivelser av sine opplevelser og utforske beskrivelsene i dybden. Samtidig stod den enkelte informant friere til selv å bestemme hva og hvordan vedkommende ville fortelle om sine opplevelser (Dalen, 2011).

3.2 Gjennomføring av undersøkelsen

I det følgende beskrives undersøkelsesprosessen som har funnet sted for å kunne besvare prosjektets problemstilling. Innledningsvis presenteres de utvalgskriterier som har ligget til grunn for valg av informanter. Deretter følger en forklaring på hvordan jeg fikk kontakt med informantene undersøkelsen har tatt utgangspunkt i. Dette munner ut i en kort presentasjon av det aktuelle utvalget. Videre beskrives hvilke forberedelser som ble gjort til intervjuene og hvordan de ble gjennomført. Dernest redegjøres det for hvordan fremkommet datamateriale har blitt bearbeidet og analysert. Refleksjoner rundt etiske hensyn i forbindelse med undersøkelsen vil også presenteres. Til sist diskuteres undersøkelsens gyldighet, med tanke på validitet og reliabilitet.

3.2.1 Utvalgskriterier

I kvalitativ forskning er det av betydning å finne frem til et hensiktsmessig utvalg bestående av informanter som er egnet til å belyse en gitt problemstilling (Postholm, 2010). Utvalget i denne undersøkelsen er fremkommet på grunnlag av et sett med kriterier. Dalen (2011) peker på at å utarbeide kriterier er med på å sette en ramme for hvem som kan regnes som aktuelle informanter i undersøkelsen. Samtidig fremheves det at for å komme frem til hensiktsmessige kriterier, bør en bruke tid på å sette seg inn i feltet og fagområdet som skal undersøkes. For å få mer kjennskap til ASK og de menneskene som benytter kommunikasjonshjelpemidler, ble det i oktober 2013 avtalt et møte med en fagperson som kjenner feltet godt.

På grunnlag av denne samtalen kom jeg frem til at det mest hensiktsmessige ville være å intervju personer som var 18 år eller eldre, og som hadde samtykkekompetanse, hvilket utgjorde mitt første kriterium. Dette innebar i praksis at ingen av informantene hadde diagnoser forbundet med utviklingshemming. Et annet utvalgskriterium var at personens bruk av kommunikasjonshjelpemidler var knyttet til en medfødt tilstand. Bakgrunnen var et ønske om å snevre fokus for undersøkelsen ytterligere. Kriteriet ledet til en utelukkelse av mennesker som benytter ASK på bakgrunn av ervervede tilstander. Erfaringer og opplevelser knyttet til kommunikasjon og ASK kan muligens være forskjellig for personer med medfødte og utviklingsmessige kommunikasjonsvansker sammenliknet med om vanskene var ervervet senere i livet. Kriteriet reflekterer på ingen måte at jeg anser erfaringene til mennesker med

erhvervede tilstander å være av mindre verdi. Grunnet undersøkelsens omfang var det imidlertid nødvendig med en slik avgrensning (Dalen, 2011).

Det neste kriteriet for å delta i undersøkelsen var at personen benyttet et kommunikasjonshjelpemiddel med talesyntese og/eller ortografisk skrift. Bakgrunnen for et slikt kriterium var at det da blir mulig å fange informantens uttalelser på opptak, eller ved å gjøre en direkte transkribering på papir. Valget av et slikt kriterium må også forstås i lys av min egen manglende kompetanse. Innen alternativ og supplerende kommunikasjon finnes det som nevnt utallige tegnsystemer, med sin egen oppbygning som det tar tid å lære seg. Jeg besitter ikke tilstrekkelig kompetanse innen andre tegnsystem, og muligheten for misforståelser og feiltolkninger av informantens uttalelser, ville da vært svært stor. Gjennom en avgrensning til hjelpemidler med tale og/eller ortografisk skrift var håpet også å kunne gjennomføre alle intervjusamtaler på tomannshånd, uten bruk av en som tolket informantens uttalelser. Imidlertid viste det seg at det ikke ble slik i alle intervjusituasjonene, hvilket vil bli gjort rede for og drøftet senere i oppgaven, i forbindelse med gjennomføring av intervju.

Som et siste kriterium var det en fordel om informanten kunne treffes i Oslo eller omegn. Bakgrunnen for dette var at jeg selv sitter i rullestol og har begrensede transportmuligheter.

3.2.2 Tilgang til informanter

Etter å ha mottatt godkjenning fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) (vedlegg 1) i begynnelsen av januar, startet jeg min søken etter informanter. Det ble utarbeidet to informasjonsskriv om prosjektet. Det ene var rettet mot foreninger og fagpersoner (vedlegg 2), mens det andre var utformet med tanke på formidling eller videreformidling til enkeltpersoner og eventuelle informanter (vedlegg 3). Innholdet i de to informasjonsskrivene var imidlertid det samme. Informasjonsskrivene ble sendt via e-post til flere instanser.

Jeg fikk kontakt med min første informant via en logoped som har jobbet mye med mennesker som kommuniserer ved hjelp av ASK. For å nå ut til så mange som mulig, kontaktet jeg samtidig ulike opplæringsinstitusjoner, organisasjoner og foreninger som retter sitt arbeid mot ASK, og hvor enkelte kunne tenkes å ha erfaring og opplevelser knyttet til dette. Samtlige var positive til prosjektet og ga beskjed om at de skulle se hva de kunne gjøre. En av foreningene la ut informasjon og kontaktinformasjon på sine nettsider slik at aktuelle medlemmer kunne ta kontakt med meg, dersom de ville vite mer, eller var interessert i å delta.

Tiden gikk uten at jeg hørte noe. Da kom jeg til å tenke på en artikkel jeg leste for mange år siden, hvor en person fortalte om sine erfaringer med kommunikasjonshjelpemidler. Jeg sendte en e-post der jeg forklarte hvem jeg var, og beskrev tema for prosjektet. Til sist spurte jeg om vedkommende kunne tenke seg å møte til en intervjusamtale. Jeg fikk raskt en positiv tilbakemelding. I etterkant av intervjuet tok den aktuelle informanten kontakt med en bekjent og fortalte om prosjektet, og videreformidlet mitt ønske om flere informanter. Denne personen sa også ja til et intervju. Når utvalget forstørres gjennom at en informant tar kontakt med andre kjente som kan tenke seg å delta i undersøkelsen på denne måten, kan det betegnes som et lenkeutvalg. Dette kan være særlig nyttig når tema og problemstilling er så spesifikke at det er vanskelig å finne frem til et egnet utvalg (Befring, 2014b). Utvalget bestod nå av til sammen tre informanter.

Den siste informanten kom jeg i kontakt med gjennom en bekjent. Vedkommende visste om en person som muligens ville være interessert i å delta i et intervju. For å komme i kontakt med denne personen og få informert om prosjektet, ble det avtalt med vedkommende, gjennom min bekjente, og at jeg skulle sende en e-post. Personen ble den fjerde informanten i mitt utvalg. Det har til tider vært utfordrende å komme i kontakt med eventuelle informanter. Det må imidlertid poengteres at «portvaktene», det vil si representantene for de respektive instanser jeg har vært i kontakt med (Hammersley & Atkinson, 2004), har vært svært imøtekommende i løpet av prosessen.

3.2.3 Utvalg

Utvalget undersøkelsen baserer seg på, består av fire informanter som alle er gitt fiktive navn for å bevare anonymiteten. Samtlige benytter ASK i kommunikasjon på bakgrunn av medfødte bevegelsesvansker som affiserer både ben og armer i varierende grad, og er opphav til uttalevansker.

Erik er i 60-årene og benyttet et høyteknologisk kommunikasjonshjelpemiddel med et tastatur som tar utgangspunkt i ortografisk skrift. Hjelpemidlet gir mulighet til bruk av talesyntese. Han brukte fingrene for å betjene hjelpemidlet.

Petter er i 30-årene og brukte et lavteknologisk hjelpemiddel i form av en kommunikasjonstavle som han pekte på med fingrene. Tavlen var et laminert A4 - ark hvor

alle bokstavene i alfabetet er representert og organisert bortover i rader. Tavlen inneholdt også enkelte ord som «Ja takk» og «nei takk» og utvalgte tall.

Filip er 19 år og kommuniserte ved hjelp av et høyteknologisk hjelpemiddel som inneholder blisstegn og talesyntese. I utgangspunktet behersker ikke jeg bliss, og derfor hadde jeg det som et kriterium at personer i utvalget skulle benytte talesyntese og/eller ortografisk skrift. Talesyntesen «oversatte» imidlertid tegnene til norsk og gjorde det mulig for meg å forstå. Samtidig hadde informanten en lærer med seg under intervjuet som hjalp meg å tolke det som ble sagt, noe jeg vil beskrive nærmere senere i oppgaven. Han navigerte i kommunikasjonshjelpemidlet ved å bruke blikket. Hjelpemidlet var festet til rullestolen hans.

Sara er 16 år og brukte et høyteknologisk hjelpemiddel med talesyntese. Tegnsystemet hun benyttet i kommunikasjon var SymbolStix. Hun navigerte i kommunikasjonshjelpemidlet ved å bruke blikket. Hjelpemidlet var festet til rullestolen hennes.

Som nevnt over var det i utgangspunktet et kriterium at alle informanter skulle være 18 år eller eldre. I begynnelsen av intervjuet med Sara kom det imidlertid frem at hun var 16 år, og at det må ha skjedd en svikt i videreformidlingen av informasjonen om prosjektet. Det førte til at jeg måtte foreta en vurdering på stedet om intervjuet skulle avbrytes, eller om vi skulle fortsette. Jeg kom frem til at det mest hensiktsmessige ville være å fullføre intervjuet. Denne avgjørelsen ble tatt på bakgrunn av at både Sara og jeg hadde forberedt oss og så frem til intervjuet. Videre var det usikkerhet knyttet til om det var mulig å komme i kontakt med en ny informant som oppfylte alle kriterier, da jeg allerede hadde vært i kontakt med aktuelle instanser, som hadde hjulpet meg så godt de kunne. Morgenen etter intervjuet kontaktet jeg NSD og forklarte hva som hadde skjedd, og at det dermed hadde forekommet endringer med tanke på hva som stod oppgitt i søknaden til NSD. Kontaktpersonen ga uttrykk for at det var i orden at jeg innlemmet en person som var 16 år i utvalget (vedlegg 4). Fremkommet data kunne tas i bruk, så lenge informanten selv samtykket til dette. Med unntak av de bemerkninger som er nevnt, oppfylte alle informantene mine opprinnelige kriterier.

3.2.4 Forberedelse til intervju

På bakgrunn av prosjektets problemstilling ble det i forkant av intervjuene utarbeidet en intervjuguide med tema og veiledende spørsmål, egnet for å belyse ulike sider ved problemstillingen (vedlegg 5). Dalen (2011) fremhever at utarbeidelsen av en intervjuguide er

særlig relevant dersom en benytter semistrukturert intervju som metode, slik som i dette tilfellet. Hvordan utformer en imidlertid egnede spørsmål rundt så omfattende temaer som kommunikasjon og kommunikasjonshjelpemidler? Prosessen med intervjuguiden ble innledet med en nedskrivning av alle mulige spørsmål som kunne være relevante. Videre var det nødvendig å finne frem til en måte å utforme og strukturere spørsmålene på som kunne skape en indre sammenheng. For å komme frem til en hensiktsmessig struktur måtte jeg først få større klarhet i mine forskningsspørsmål og hva det var jeg ønsket å få kunnskap om. På bakgrunn av refleksjon om problemstillingen utkrystalliserte det seg tre forskningsspørsmål: hvilke erfaringer har informantene med den praktiske bruken av hjelpemidlene? Hvilke muligheter kan hjelpemidlene gi i daglig kommunikasjon? Og til sist, hvilke utfordringer kan informantene møte i daglig kommunikasjon? Forskningsspørsmålene dannet utgangspunktet for de spørsmål som er nedfelt i intervjuguiden.

I intervjuguiden forsøkte jeg å følge det som kan betegnes som «traktprinsippet» (Dalen, 2011). Det innebærer at en innleder intervjuet med spørsmål som ikke berører de mest følsomme temaene, men heller legger vekt på at informanten skal føle seg komfortabel. Først i intervjuguiden noterte jeg derfor at jeg skulle presentere meg selv og prosjektet, samtidig som informantene skulle få muligheten til å stille spørsmål og fortelle litt om seg selv. Deretter fulgte spørsmål om selve hjelpemidlet, da jeg tenkte det var et mindre følsomt tema sammenliknet med de påfølgende spørsmål om henholdsvis muligheter og utfordringer i kommunikasjonen. Intervjuguiden ble avrundet med spørsmål om det er noe mer informanten ønsket å fortelle. I utformingen av konkrete spørsmål til intervjuet, siktet jeg mot at de skulle være mest mulig åpne og ikke lede informanten til å svare på en gitt måte. I lys av dette ble mange av spørsmålene formulert slik at de ble innledet med for eksempel «Kan du fortelle om...» eller «Kan du beskrive...». Dalen (2011) påpeker at spørsmål som dette kan oppmuntre informanten til å fortelle utfyllende om sine erfaringer. Dette er sin tur av stor betydning da det informantene forteller utgjør undersøkelsens datamateriale. I et forsøk på å gjøre det lettere for informantene å fortelle om sine erfaringer og opplevelser, ble noen av spørsmålene formulert slik at det oppmuntret til å beskrive en konkret situasjon (Kvale & Brinkmann, 2009). Enkelte oppfølgingsspørsmål ble også formulert på forhånd, slik at jeg kunne be informantene utdype det som ble sagt, om nødvendig.

Intervjuguiden ble også sendt til veileder, som påpekte at flere av spørsmålene mine inneholdt ordet «opplevelse». Det ble fremhevet at det er mulig å få et innblikk i et menneskes erfaring

eller opplevelse uten å bruke disse ordene i spørsmålsformuleringen. Ordet «opplevelse» ble byttet ut, eller i mange tilfeller sløyfet i spørsmålene.

I tillegg til å utarbeide en intervjuguide ble det også foretatt til sammen tre prøveintervjuer. Prøveintervjuene ga meg muligheten til å teste ut intervjuguiden og justere den, samt bli vant med det tekniske utstyret som skulle benyttes. Samtidig fikk jeg kjenne på hvordan det var å være i en intervjusituasjon. I det første prøveintervjuet intervjuet jeg min mor. I etterkant av prøveintervjuet fikk jeg nyttig tilbakemelding på egen holdning og adferd. De to påfølgende prøveintervjuene skjedde i samarbeid med medstudenter. For å gjøre situasjonen så virkelighetsnær som mulig, benyttet informantene derfor en bærbar PC til å skrive sine uttalelser. Dette ble så lest opp av en syntetisk stemme i Google translate. Det viste seg å være lurt å erfare på forhånd hvordan en syntetisk stemme kunne høres ut. Jeg ønsket også å få informasjon om hvor lang tid intervjuet kunne ta, slik at en unngikk at informanten eller jeg følte tidspress i den kommende intervjusituasjonen.

På bakgrunn av et ønske om at informantene skulle få størst mulig anledning til å uttrykke seg og bidra til et fylldig datamateriale, samt en bevissthet om at dette fordrer at en gir personen tilstrekkelig med tid, fikk informantene mulighet til å få tilsendt intervjuguiden et par dager i forveien. Samtlige informanter takket ja til å motta intervjuguiden på forhånd. Selv om jeg var noe betenkt med tanke på hvordan dette kom til å påvirke intervjusituasjonen, viste det seg gunstig å gi informantene denne muligheten til å forberede seg. Det bidro til at jeg fikk informasjon om deres erfaringer og opplevelser de kanskje ellers ikke ville hatt mulighet til å fortelle.

3.2.5 Gjennomføring av intervju

Intervjuene ble gjennomført i løpet av februar 2013 og varte mellom 45 og 60 minutter. Under alle intervjuer ble det brukt både båndopptaker og videokamera etter samtykke fra informantene. Det medførte at jeg slapp å notere underveis, og kunne være mer tilstede i situasjonen. Videoopptak gjorde det også mulig å fange opp den enkeltes nonverbale kommunikasjon. Som tidligere nevnt er det et viktig aspekt ved all kommunikasjon, men kanskje spesielt i kommunikasjon med mennesker som har tale- eller andre former for kommunikasjonsvansker (Befring, 2014a; Lorentzen, 2013). Videoopptaket fungerte som et supplement til lydopptaket (Kvale & Brinkmann, 2009). Med dette understrekes at video ikke ble brukt til å foreta en omfattende observasjon av situasjonen, men kun som en støtte til

lydopptaket. Bruk av både båndopptaker og video ga også en ekstra sikkerhet om noe skulle skje med det ene opptaket. I umiddelbar etterkant av hvert intervju ble observasjoner, tanker og refleksjoner fra intervjusituasjonen skrevet ned (Dalen, 2011). Nedenfor beskrives ulike aspekter ved gjennomføring av hvert enkelt intervju og refleksjoner som er foretatt underveis.

Filip var den første jeg møtte til intervju. Samtalen fant sted på biblioteket ved skolen der han var elev. En gang ble vi avbrutt av en som skulle inn på biblioteket, ellers foregikk samtalen uforstyrret. Filip benyttet et høyteknologisk hjelpemiddel med talesyntese, men brukte blikket til å indikere ja og nei. Så han mot venstre betød det ja, så han ned mot høyre betød det nei. Han hadde med seg en lærer under intervjuet og de samarbeidet om å utdype Filips ytringer. Samarbeidet foregikk slik at Filip uttalte seg, og deretter stilte læreren fortolkende spørsmål til det som ble sagt, for å sikre at hun hadde forstått hva han ville formidle, og utdypet deretter ytringen i samråd med Filip. Dette ga opphav til refleksjoner om hvordan en som intervjuer, uten tidligere kjennskap til informanten, kunne finne balansen mellom å lytte tålmodig og samtidig gi tilstrekkelig støtte slik at informanten kunne uttrykke seg. Jeg var oppmerksom på at en som intervjuer skal være tilbakeholden med egne meninger og ikke legge ord i munnen på informanten (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette ledet til at jeg i for liten grad våget å tolke eller stille spørsmål ved det som ble sagt. Samtidig kan nettopp slik støtte være nødvendig i samtale med mennesker som benytter kommunikasjons hjelpemidler (Tetzchner & Martinsen, 2002). Tilbakeholdenhet fra min side kan ha bidratt til at datagrunnlaget fra det aktuelle intervjuet ble noe mindre sammenliknet med senere intervjuer, hvor det i større grad ble stilt fortolkende eller utdypende spørsmål. Forskjeller i mengden data gjenspeiles også i senere presentasjon og drøfting av materialet.

Under intervjuet med Filip fikk jeg for første gang se hvor arbeids- og tidkrevende det kan være å bruke et kommunikasjons hjelpemiddel, slik det er beskrevet flere steder i litteraturen (Beukelman & Mirenda, 2013; Loncke, 2014; Tetzchner & Martinsen, 2002). Filip kunne eksempelvis bruke opptil to minutter på å formulere en ytring med tre ord, og det så ut til å kreve betydelig konsentrasjon og krefter. At tiden kunne representere en utfordring for min egen korttidshukommelse og konsentrasjon, var også en erfaring som ble gjort (Loncke, 2014). Både under dette og senere intervjuer kunne tiden det tok å formulere en ytring, av og til medføre at jeg mistet tråden, hvilket resulterte i at det informantene fortalte ikke ble fulgt opp godt nok.

Intervjuet med Erik fant sted på lesesalen for funksjonshemmede ved Helga Engs hus og foregikk på tomannshånd. Som nevnt over fikk alle informantene tilsendt intervjuguiden på forhånd. Dagen før intervjuet med Erik mottok jeg en e-post hvor han hadde svart på enkelte av spørsmålene skriftlig. For at dette skulle komme med på opptak, samt at jeg skulle ha mulighet til å stille oppfølgingsspørsmål, ble det han hadde skrevet gjennomgått i fellesskap under intervjuet. Erik brukte for det meste sin egen tale i intervjusituasjonen. Han opplyste at han i tillegg til utydelig tale også stammet. Stammen bød på enkelte utfordringer. I de tilfeller hvor jeg ikke forstod hva som ble sagt, gjentok han sin ytring opptil flere ganger. Jeg ga tilbakemelding om hva som ble oppfattet, slik at han kunne bekrefte eller avkrefte om jeg hadde forstått ham rett. Også i de tilfeller hvor jeg oppfattet hva Erik sa, kunne det bli gjentatt eller stilt fortolkende spørsmål for å sikre at vi hadde en felles forståelse før vi gikk videre i samtalen. Stod samtalen helt fast, benyttet Erik kommunikasjonshjelpemidlet sitt.

Intervjuet med Petter fant sted i hans hjem. Han valgte å benytte egen tale under intervjuet, og hadde en assistent ved sin side som gjentok hva han sa. Kommunikasjonstavlen lå også foran ham og ble benyttet når verken jeg eller assistenten oppfattet hva som ble sagt. Til intervjuet hadde Petter blant annet forberedt en tekst som ble lest opp av assistenten.

Sara ble intervjuet på sitt eget værelse. En assistent var til stede under intervjuet og bistod Sara med praktiske ting som å åpne vinduet, eller hente ulike kommunikasjonshjelpemidler hun ville vise meg. Samtalen ble noen ganger avbrutt av at det banket på døren og noen spurte etter Sara eller hennes assistent. I enkelte tilfeller støttet assistenten Sara i formuleringen av ytringer. Som tidligere nevnt benyttet Sara et høyteknologisk kommunikasjonshjelpemiddel med talesyntese. Imidlertid brukte hun også sin egen tale til å svare ja, og hun ristet på hodet for å uttrykke nei.

I intervjusituasjonene beskrevet over kommer det frem at både Filip, Petter og Sara hadde med seg en lærer eller assistent under intervjuet, som i større eller mindre grad bidro til å utdype eller gjenta hva som ble sagt. Jeg reflekterte over at dette kunne ha paralleller til hvordan det er å bruke tolk i en intervjusituasjon. Dalen (2011) påpeker at det å ha med tolk under intervju kan by på flere utfordringer. Det kan blant annet oppstå språklige misforståelser, informanten kan synes det er vanskelig å snakke med en tredjeperson tilstede eller det kan hende at tolken engasjerer seg for mye i samtalen. Dette er utfordringer jeg har forsøkt å være bevisst på i gjennomføring av undersøkelsen. Intervjusituasjonene i dette prosjektet har imidlertid hatt vesensforskjeller sammenliknet med en ordinær tolkesituasjon.

For det første mestret alle parter samme språk, nemlig norsk. Det gjorde eksempelvis at Petter kunne si i fra dersom han ble misforstått eller feiltolket. For det andre var assistenter eller lærere til stede etter informantenes eget ønske, og de så ut til å kjenne hverandre godt. Dette kan ha minsket risikoen for at informantene ikke våget å snakke fritt, også om følsomme tema. For det tredje var jeg bevisst på at det var informantenes erfaringer og opplevelser som var i fokus. Jeg passet på å henvende meg til dem, og ta utgangspunkt i det de fortalte. Assistentene og læreren så også ut til å være oppmerksomme på dette. De forsikret seg eksempelvis om at deres tolkninger var i overensstemmelse med informantenes intensjoner. Dersom assistentene eller læreren uttalte seg på egne vegne, spurte de informanten om tillatelse til dette på forhånd. Det må det understrekes at å ha en person tilstede som kjente informanten godt, også var en stor hjelp for mitt vedkommende. Uten dem hadde jeg ved mange tilfeller ikke hatt mulighet til å forstå hva som ble sagt, og risikoen for misforståelser og feiltolkninger hadde vært betydelig høyere.

På tross av de ulike utfordringene nevnt over, satt jeg igjen med et inntrykk av at intervjuene var en positiv opplevelse for informantene og for meg. Flere av informantene ga også uttrykk for dette i etterkant av intervjuene.

3.2.6 Bearbeiding av datamaterialet

Bearbeiding av datamaterialet ble innledet med en transkripsjon av hvert enkelt intervju. Transkripsjonen ble påbegynt samme dag eller morgenen etter intervjuet, mens jeg fremdeles hadde intervjusituasjonene friskt i minne. Enhver rapport bør i følge Kvale og Brinkman (2009) inneholde en grundig beskrivelse av hvordan transkripsjonen er utført. På grunnlag av dette beskrives i det følgende hvordan jeg har transkribert intervjuene. Deretter redegjøres det for andre aspekter ved bearbeidingen og analysen av datamaterialet.

Transkripsjonsprosessen begynte med å lytte til lydopptaket gjentatte ganger og nøye skrive ned det jeg hørte. Etter å ha lyttet til lydopptaket, ble videoopptaket gjennomgått for å sikre at transkripsjonen ga en så korrekt gjengivelse av informantens uttalelser som mulig. Underveis ble også nonverbale signaler som nikk og smil notert og satt i klammer. Samtidig måtte det avgjøres hvor detaljert transkripsjonen skulle være, samt hvordan pauser og overlappinger skulle markeres. Fyllord som eksempelvis «ehm» og repetisjonen av ord eller delord ble tatt med. Bruddene i talen som skyldtes stamming, ble utelatt fra transkripsjonen av intervjuet med Erik. Bakgrunnen for dette var en opplevelse av at det kom i veien for lesbarheten, og en

forståelse av hva informanten formidlet. Fokus for prosjektet har vært hva informantene forteller, og ikke hvordan det sies. Petter valgte også i stor grad å benytte egen tale under intervjuet. Assistenten gjentok alt han sa. Uttalelsene ble imidlertid ikke oppgitt to ganger i transkripsjonen. Assistentens gjengivelse ble brukt som støtte i transkriberingen når jeg hadde vansker med å oppfatte hva Petter sa.

Korte pauser ble markert med komma eller punktum, avhengig av om informanten var i ferd med å si noe mer eller avsluttet en ytring. Pauser av en viss lengde ble markert med tre prikker etter hverandre. Pauser som oppstod i intervjuene på bakgrunn av informantens produksjon av et utsagn ble imidlertid ikke markert. Overlappinger, altså et en begynner å snakke i munn på hverandre, var noe av det mest utfordrende å markere. Det var krevende å uttrykke samtidigheten i en muntlig samtale ved hjelp av skrift, som er en mer lineær uttrykksform. Jeg kom frem til at det mest hensiktsmessige ville være å plassere utsagnene under hverandre, slik at den som tok ordet først står øverst og den som kommer inn senere står nederst. I de tilfeller hvor det ikke ble oppfattet hva som ble sagt, ble dette markert på følgende måte: [utydelig]. Annen tilleggsinformasjon ble også satt i slike klammer.

Etter å ha transkribert alle intervjuene kunne jeg gå videre i analysearbeidet. Dalen (2011) fremhever at bearbeiding og analyse av datamaterialet har flere nivåer, som til sammen kan gi økt forståelse av fenomenet som studeres. Innledningsvis søker forskeren å få en beskrivende forståelse av det informantene har fortalt. Deretter prøver forskeren å tolke materialet for å finne meningen i det som sies. Til sist kan en se etter nye teoretiske perspektiver i materialet eller knytte det opp mot tidligere teori og forskning. Det finnes mange tilnærminger en kan benytte i en slik bearbeiding av datamaterialet. I bearbeidingen og analyse av intervjudataene ble det benyttet en fremgangsmåte inspirert av Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) (Smith et al., 2009). Som navnet tilsier er dette en fenomenologisk fortolkende tilnærming til analyse som henter inspirasjon fra hermeneutikk og fenomenologi. Forfatterne påpeker at en innen IPA hele tiden beveger seg mellom søken etter det spesifikke så vel som generelle mønstre i intervjumaterialet. Fortolkningsprosessen har således fellestrekk med den hermeneutiske sirkel. IPA er samtidig påvirket av fenomenologien ved å fokusere på hvordan mennesker erfarer og opplever et fenomen. Smith et al. (2009) betoner videre at IPA ikke representerer en ensartet metode og en oppskrift på analyse av intervjudata. Samtidig uttrykkes det forståelse for et behov for retningslinjer når en skal analysere data for første

gang. Retningslinjene eller trinnene for analyse som presenteres av Smith et al. (2009) har vært et utgangspunkt i min bearbeiding og analyse av data.

Innledningsvis i prosessen ble hvert enkelt intervju behandlet for seg, og videoopptaket av intervjuet ble gjennomgått. Da hadde jeg samtidig den skriftlige transkripsjonen av intervjuet foran meg. Underveis ble alt jeg merket meg ved intervjuet notert. Å kunne høre og se et opptak parallelt med den første gjennomlesningen bidro også til at jeg igjen fikk knyttet en stemme og et ansikt til det som ble sagt. Det kan i sin tur bidra til at en holder informanten og vedkommendes opplevelser og meningsdannelse i fokus, også i den videre i analysen (Smith et al., 2009). Intervjuene ble så lest på nytt for å få en opplevelse av sammenhengen og rytmen i teksten. Deretter ble det utformet beskrivende kommentarer av det som ble sagt, i form av små sammendrag av informantenes uttalelser. Da det var gjort, leste jeg igjennom teksten en gang til for å se om det var noe vesentlig som ikke var blitt beskrevet i kommentarene.

De beskrivende kommentarene dannet utgangspunkt for den påfølgende tolkningen av informantenes uttalelser. I mitt forsøk på å tolke for å finne meningen i det som ble beskrevet, inntok jeg en undrende holdning og stilte mange spørsmål til teksten. Ulike måter å tolke utsagnene på ble skrevet ned. På bakgrunn av prosessen så langt, ble det for hvert enkelt intervju utarbeidet ulike temaer. Temaene ble så samlet i en liste – en for hvert intervju. Listen var kronologisk og presenterte temaene i den rekkefølgen de fremkom i intervjuene. Denne tematiske listen ble så utgangspunkt for utarbeidelse av hovedtema i det aktuelle intervjuet. Lignende tema ble forsøkt satt sammen under ulike overskrifter for hovedtema.

Etter å ha funnet frem til hovedtema for hvert enkelt intervju, begynte arbeidet med å sammenlikne de ulike temaene og hovedtemaene på tvers av intervjuene. På bakgrunn av denne sammenlikningen fremkom det at enkelte temaer ble tatt opp av flere informanter. Samtidig hadde hver enkelt sin egen måte å beskrive og komme inn på de ulike temaene. På grunnlag av dette gikk jeg, nok en gang, nøye igjennom hvert enkelt intervju for å finne utsagn som satt ord på og ga uttrykk for de respektive hovedtemaene. Utsagnene ble utgangspunktet for den presentasjon og drøfting av tematiske funn som foreligger i kapittel 4.

3.3 Etiske hensyn

Den nasjonale forskningsetiske komité for humaniora og samfunnsfag (NESH) har utarbeidet forskningsetiske retningslinjer, som har blitt fulgt under dette prosjektet (NESH, 2006). Punkt B i de forskningsetiske retningslinjene (NESH, 2006) omhandler hensyn til personer. Her fremkommer det blant annet at alle prosjekter som behandler personopplysninger, hvilket har vært aktuelt i dette prosjektet, må meldes til personvernombudet. Personvernombudet i denne sammenheng er Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Melding om behandling av personopplysninger ble sendt i desember 2013 og prosjektet ble godkjent av NSD i januar 2014 (vedlegg 1). Alle personopplysninger har blitt behandlet konfidensielt, uten innsyn fra andre enn meg selv. Opplysningene ble også anonymisert fra første stund og oppbevart innelåst. Konfidensialitet og anonymitet er spesielt viktig i studier som denne, som baserer seg på små utvalg fra mindre miljøer (NESH, 2006).

Dette prosjektet omhandler mennesker som benytter kommunikasjons hjelpemidler, hvilket kan forstås som en minoritet i samfunnet. I den forbindelse har det vært rettet oppmerksomhet mot bruk av ulike begreper, slik at ingen skal føle seg utsatt eller støtt (NESH, 2006). I undersøkelser som omhandler minoriteter i samfunnet må en også passe på at de beskrivelser og tolkninger som foretas, ikke virker stigmatiserende for den enkelte eller for gruppen som helhet (Dalen, 2011). I forskning har en et etisk ansvar for å hindre at deltakelse får negative konsekvenser for involverte parter (Befring, 2014b). De forskningsetiske retningslinjene (NESH, 2006) legger også vekt på at en skal utvise aktsomhet ovenfor en eventuell tredjepart som ikke er inkludert i studien, men indirekte kan berøres av forskningen. I denne undersøkelsen har jeg ikke aktivt søkt å få opplysninger om en tredjepart, men i de tilfeller hvor det har fremkommet opplysninger om tredjepart er også disse blitt behandlet anonymt og konfidensielt. Dette er bakgrunnen for at varemerker på hjelpemidler ikke nevnes i oppgaven, men markeres med X.

Videre fremhever retningslinjene at deltakelse i et forskningsprosjekt skal skje på bakgrunn av informantens informerte og frie samtykke. At samtykke er informert, betyr at den enkelte skal informeres om hva det vil innebære å delta i det aktuelle prosjektet, samt hvilke følger det kan få. Det vil blant annet bety at en informerer om prosjektets formål, hvilke metoder som benyttes og andre praktiske aspekter ved å delta. Informasjonen må tilpasses ulike mottakere, slik at den er mulig å forstå. Samtidig må informasjonen gis på en nøytral måte

slik at den enkelte ikke føler seg presset til å delta (NESH, 2006). I tråd med kravet om informert samtykke, ble det utarbeidet to informasjonsskriv i forbindelse med dette prosjektet, tilpasset ulike mottakere. Samtidig skal samtykket være fritt. Med det menes at deltakelse i prosjektet skjer etter informantens eget ønske, uten ytre press eller begrensninger i handlefrihet (NESH, 2006). I informasjonsskrivene ble det på bakgrunn av dette informert om at en når som helst i prosessen kunne trekke sitt samtykke til å delta, uten å oppgi noen grunn. Informasjonsskrivene hadde også en samtykkeerklæring som ble underskrevet av informantene. For å sikre at deltakelse i prosjektet skjedde på bakgrunn av et informert og fritt samtykke, ble informasjonen gjentatt muntlig i forkant av intervjuene. Det ble lagt spesielt vekt på at det var frivillig å delta og at informanten når som helst kunne si i fra, dersom vedkommende ønsket å avbryte intervjuet eller ikke ønsket å svare på et spørsmål.

I de tilfeller hvor barn er involvert i forskning skal det tas spesielle hensyn (NESH, 2006). Da det ble oppdaget at en av informantene i undersøkelsen var under 18 år, kontaktet jeg som tidligere nevnt, NSD. Kontaktpersonen uttrykte at det var i orden at barn ned 15-årsalder deltar i forskning, dersom de selv samtykker til dette. Forskning som vedrører sensitive opplysninger om religion, legning eller helseforhold krever alltid samtykke også fra foreldre. Jeg oppfattet det slik at det ikke kom frem sensitive opplysninger i intervjuet med den aktuelle informanten, men for å være på den sikre siden ble Sara spurt om hun hadde gitt beskjed til sine foreldre om at hun skulle delta på intervju. Informanten ga tilbakemelding om at hennes foreldre var klar over at hun skulle intervjues.

I tillegg til kravet om informert og fritt samtykke, påpeker de forskningsetiske retningslinjene (NESH, 2006) at det å delta i et prosjekt ikke skal føre til skade eller alvorlig belastning for personen. For mennesker som bruker ASK vil det å kommunisere i seg selv kunne være en stor utfordring. For i størst mulig grad å unngå at det å bli intervjuet skulle oppleves som en belastning, ble hver enkelt informant spurt om hvordan en best kunne legge til rette intervjusituasjonen. Da det å kommunisere ved hjelp av ASK kan være både tid- og arbeidskrevende, innebar slik tilrettelegging blant annet at en hadde mulighet til å få tilsendt intervjuguiden på forhånd. Enkelte ga også uttrykk for at de ville ha en assistent eller lærer ved sin side under intervjuet. Det at enkelte hadde med seg en ekstra person i intervjusituasjonen ga opphav til refleksjoner.

På den ene siden ønsket jeg at informantene skulle få muligheten til å uttrykke seg mest mulig fritt. Dersom informantene følte behov for å ha med seg en person som kjente dem godt, for

best mulig å kunne uttrykke seg, var det en selvfølge å tillate dette. Kanskje hadde de også av helsemessige grunner, som ikke var kjent for meg, behov for at en var tilstede. På den annen side kan det få ulike følger for samtalen. Tidligere ble det beskrevet hvordan det kan oppstå en skjev maktfordeling mellom mennesker som bruker ASK og deres samtalepartnere (Tetzchner & Martinsen, 2002). Samtidig påpeker Kvale og Brinkman (2009) at intervjueren må være seg sin maktposisjon bevisst. Det er den som intervjuer som har bestemt tema for samtalen og utarbeidet spørsmål. Dersom jeg, assistentene eller læreren under intervjuene formulerte utsagn i samarbeid med informantene, var det viktig å undersøke underveis om det som ble sagt var i overenstemmelse med informantens intensjoner. Dette vil ikke bare kunne ha betydning for kvaliteten på de data som samles inn, men også etiske hensyn i intervjusituasjonen (Befring, 2014b). For å unngå at makten ble ytterligere skjevfordelt var det samtidig viktig å formulere spørsmål som var åpne. I tillegg til at åpne spørsmål kan ha et metodisk aspekt og lede til at informanten forteller mer utfyllende om sine opplevelser, har de også et etisk aspekt ved at det gir rom for personen til selv å bestemme hva han eller hun vil fortelle om sine opplevelser.

3.4 Undersøkelsens gyldighet

Kvale og Brinkman (2009) påpeker at en gjennom en kvalitativ undersøkelse basert på intervju, kan utvikle kunnskap og få økt forståelse for et fenomen. I følge dem brukes begreper som validitet, generaliserbarhet og reliabilitet når en skal uttale seg om troverdigheten, styrken og overførbarheten av slik kunnskap. Vurderinger av undersøkelsens validitet og reliabilitet bør prege hele prosessen. Disse vurderingene vil imidlertid farges av forskerens forforståelse og erfaringsbakgrunn (Maxwell, 1992). I lys av dette er det av betydning å klargjøre sin forforståelse både for seg selv og for leseren ved å nedfelle refleksjoner om egen forforståelse i den skriftlige presentasjonen av prosjektet. Innledningsvis ble blant annet bakgrunnen for prosjektet beskrevet som et ledd i å synliggjøre min egen forforståelse. I det følgende presenteres refleksjoner om henholdsvis undersøkelsens validitet og reliabilitet.

3.4.1 Validitet

Validitet er knyttet til i hvilken grad en metode er egnet, og undersøker det den er ment å undersøke (Kvale & Brinkmann, 2009). Mennesker som benytter

kommunikasjonshjelpemidler kan, som tidligere nevnt, ha erfaring med at det er utfordrende å delta i ansikt til ansikt-kommunikasjon. En kan derfor spørre seg om intervju var en egnet datainnsamlingsmetode for å få valid informasjon om informantenes erfaringer og opplevelser. Postholm (2010) fremhever imidlertid at dersom en ønsker å få et innblikk i et menneskes opplevelse av noe, må vedkommende få mulighet til å fortelle, og intervju kan da være en egnet metode. Som nevnt under etiske refleksjoner, ble det forsøkt å tilrettelegge og tilpasse intervjusituasjonen slik at informantene ikke skulle belastes, og samtidig få mulighet til å fortelle. Spørsmål en kan stille seg i forbindelse med undersøkelsens validitet er om jeg i dette prosjektet faktisk har undersøkt unge og voksnes erfaringer og opplevelser med kommunikasjonshjelpemidler? Har jeg i de kvalitative intervjuene klart å få frem informantenes opplevelse av fenomenet? Maxwell (1992) fremhever at en metode i seg selv ikke kan garantere validitet. Undersøkelsens validitet må også ses i sammenheng med de data som produseres og de tolkninger og slutninger som trekkes ved bruk av den aktuelle metoden i en gitt kontekst. I kvalitativ forskning kan det være hensiktsmessig å ta utgangspunkt i Maxwells (1992) fem former for validitet. Disse kan betegnes: deskriptiv validitet, tolkningsvaliditet, teoretisk validitet, generaliserbarhet og evalueringsvaliditet.

Deskriptiv validitet handler om å være nøyaktig i sine beskrivelser av det en så eller hørte for eksempel i en intervjusituasjon. Det skal ikke herske tvil om at det som presenteres og beskrives av forskeren, faktisk har funnet sted. Alle de påfølgende aspektene ved validitet avhenger av den deskriptive validiteten. Dette får blant annet betydning for hvordan innsamling av data skal foregå (Maxwell, 1992). For å sikre en mest mulig korrekt gjengivelse av det som ble hørt og sett i intervjusituasjonen, ble det tatt i bruk både båndopptak og video under intervjuene. Da minsket behovet for å måtte notere underveis eller å måtte stole på egen hukommelse. I etterkant av hvert enkelt intervju ble det også utarbeidet ulike notater med tanker og refleksjoner (Dalen, 2011). Transkripsjonen av intervjuene ble påbegynt samme dag eller morgenen etter at de hadde funnet sted.

Tolkningsvaliditet vedrører gyldigheten til de tolkninger og antakelser som foretas på bakgrunn av datamaterialet. På grunnlag av dette fremhever Maxwell (1992) at det er viktig å ta utgangspunkt i informantens perspektiv. Han påpeker at de tolkninger som foretas i størst mulig grad skal ta utgangspunkt i informantenes egne ord og begreper. Informantene i dette prosjektet benyttet hjelpemidler med talesyntese og/eller ortografisk skrift. Det gjorde det mulig for meg å ta utgangspunkt i deres uttalelser i tolkningsarbeidet. Flere av informantene

hadde en assistent eller lærer ved sin side under intervjuet, som i større eller mindre grad oversatte, samkonstruerte eller tolket det informanten sa. Selv om jeg i tolkningsprosessen har forsøkt å ta utgangspunkt i informantenes egne ord, kan det hende at tolkningene har blitt påvirket av tredjepersonens tolkninger og formuleringer. På den ene siden kan dette representere en trussel mot tolkningsvaliditeten. På den annen side kan det også ha styrket tolkningene da assistentene og læreren hadde bedre kjennskap til informanten og hvordan vedkommende uttrykte seg enn der jeg hadde. Det kan ha bidratt til at de lettere forstod hva informanten sa eller prøvde å formidle. På den måten kan de ha fanget opp meningsinnhold som ellers ville ha gått tapt.

Det kan tenkes at å ha en tredjeperson til stede også gjorde det lettere for informantene å uttrykke seg. At informantene får muligheten til å fortelle kan styrke validiteten da dette danner grunnlag for senere tolkning (Dalen, 2011). Som tidligere nevnt er det også kun gjennom det informanten forteller at en kan få et innblikk i personens erfaringer og opplevelser, da en som forsker ikke har tilgang til opplevelsen i seg selv (Smith et al., 2009). I lys av dette understreker Dalen (2011) betydningen av at forskeren formulerer egnede spørsmål som gir den enkelte mulighet til å komme med fyldige uttalelser. I dette prosjektet ble spørsmål og oppfølgingsspørsmål forsøkt utformet på bakgrunn av en bevissthet om dette. Imidlertid kan det å kommunisere med kommunikasjonshjelpemidler være både tid- og arbeidskrevende, og jeg var forberedt på at det kunne være krevende for informantene å formidle omfattende beskrivelser. Under intervjuene erfarte jeg at enkelte uttalelser bestod av bare et ord. At ikke alle informanter var like fyldige i sine uttalelser kan tenkes å være en trussel mot validiteten i denne undersøkelsen. Det kan skyldes egen manglende evne til å følge opp det som ble fortalt. Det kan i sin tur ha ført til skjevhet med tanke på vektlegging av hver enkelt informants uttalelser i presentasjon og drøfting av funn (Dalen, 2011).

Intervjuspørsmål ble sendt ut på forhånd slik at informantene skulle ha mulighet til å komme med fyldige beskrivelser. På den ene siden viste dette seg å være gunstig, da det bidro til at jeg fikk informasjon om deres opplevelser jeg kanskje ellers ikke ville fått. På den annen side kan det tenkes at å sende ut spørsmålene på forhånd svekket undersøkelsens validitet. Dersom informantene diskuterte spørsmålene med andre i forkant av intervjuet, kan det deres uttalelser muligens være farget av andres meninger og oppfatninger. Samtidig kan en mulig diskusjon ha bidratt til en bevisstgjøring hos informantene om deres meninger og således bidratt til å styrke validiteten. Tolkninger av datamaterialet farges som tidligere nevnt av

forskerens egen forforståelse (Alvesson & Sköldberg, 2008; Maxwell, 1992; Wormnæs, 2005). Har jeg klart å oppfatte hva informantene mener i tråd med deres intensjoner, på tross av blinde flekker og på bakgrunn av egen forforståelse?

Teoretisk validitet omhandler i hvilken grad de teoretiske begrepene og modellene som presenteres, er egnet til å gi en dekkende teoretisk forståelse av fenomenet (Dalen, 2011). Det vedrører også om de sammenhenger en antyder mellom ulike teoretiske begreper og perspektiver er gyldige, og har støtte i datamaterialet (Maxwell, 1992). Ved å kombinere en deduktiv og induktiv tilnærming har jeg forsøkt å sikre undersøkelsens teoretiske validitet. Tematiseringen av funn tok utgangspunkt i en teoretisk referanseramme, men var også med å styre valg av teori.

Generaliserbarhet innebærer en vurdering av om de funn som fremkom i undersøkelsen kan gjøres gjeldende i andre situasjoner og for andre personer enn det aktuelle utvalget. Dette prosjektet har ikke benyttet utvalgsmetoder som tillater systematisk generalisering til andre grupper og situasjoner (Maxwell, 1992). Det kan imidlertid tenkes at undersøkelsen kan tjene som et praktisk eksempel, og at det informantene fortalte om sine erfaringer og opplevelser kan være til nytte for andre (Gall et al., 2007). Andenæs (2000) påpeker at i kvalitative studier med små utvalg er det til syvende og sist mottakeren av resultatene som avgjør om de er relevante i deres sammenheng. Det fordrer at forskeren tydeliggjør hvordan en har gått frem i undersøkelsen, samt at en begrunner de ulike tolkninger og konklusjoner som er foretatt (Andenæs, 2000; Wormnæs, 2005). Særlig gjennomgangen av utvalgsriterier og utvalget som er presentert tidligere i dette kapitlet, vil være relevant i denne sammenheng.

Evalueringsvaliditet handler om å stille evaluerende spørsmål og vurdere det informantene forteller. Mange kvalitative forskningsprosjekt har imidlertid ikke til hensikt å vurdere gyldigheten av det som sies, opp mot en eller annen form for standard (Maxwell, 1992). Det er også tilfellet i dette prosjektet. Det som imidlertid kan være relevant å se nærmere på er undersøkelsens reliabilitet.

3.4.2 Reliabilitet

Reliabilitet er primært knyttet til spørsmålet om stabilitet i datamaterialet (Befring, 2014b). Det innebærer i hvilken grad fremgangsmåten i undersøkelsen lar seg gjenta av andre forskere på et annet tidspunkt, og om resultatene da vil bli de samme (Kvale & Brinkmann, 2009).

Dette kan være en utfordring i kvalitativ intervjuforskning. Her fremheves betydningen av at intervjueren tilpasser seg og tilrettelegger situasjonen med utgangspunkt i hver enkelt informant. Intervjuet blir dermed ikke likt fra gang til gang, og kan være vanskelig å etterprøve (Andenæs, 2000). Reliabilitet vedrører forskningsresultatenes troverdighet og indre sammenheng (Kvale & Brinkmann, 2009). Underveis i forskningsprosessen er det flere potensielle faktorer som kan svekke undersøkelsens reliabilitet. I intervjusituasjonen kan eksempelvis et ledende spørsmål påvirke de svar en får, hvilket vil kunne svekke svarets forskningsmessige troverdighet (Kvale & Brinkmann, 2009). I dette prosjektet har spørsmål blitt utformet slik at de ikke skulle være ledende. Samtidig erfarte jeg i flere intervjusituasjoner nødvendigheten av å formidle hvordan jeg tolket det informanten sa, for å sikre at jeg hadde forstått vedkommende rett. Det samme kunne assistentene og læreren gjøre. Det kan tenkes at jeg da stod i fare for å lede informantens tanker og utsagn i en gitt retning. Samtidig påpeker Kvale og Brinkman (2009) at en slik verifisering av informantenes utsagn også kan bidra til å styrke intervjuenes reliabilitet.

De overnevnte forfatterne fremhever også at intervjutranskripsjonenes reliabilitet vil kunne påvirkes av at mennesker hører eller forstår det som blir sagt på ulike måter, og således transkriberer forskjellig. Det blir da viktig å beskrive hvordan arbeidet med transkripsjonen har foregått og hvilken tegnsetting som er brukt, da det kan ha betydning for hvordan leseren tolker teksten (Kvale & Brinkmann, 2009). Arbeidet med transkripsjonen ble presentert tidligere, i sammenheng med bearbeiding og analyse av datamaterialet. Med tanke på undersøkelsens reliabilitet er det imidlertid viktig å gi leseren innsyn i hele arbeidsprosessen både før, under og i etterkant av datainnsamlingen. Det bør foreligge nøyaktige og tydelige beskrivelser hvor en også begrunner de valg som er gjort (Andenæs, 2000). Tidligere i kapitlet har jeg presentert prosessen med forberedelser og gjennomføring av intervju, samt hvilke fremgangsmåter som ble benyttet for å analysere datamaterialet, nettopp for å styrke reliabiliteten.

4 Erfaringer og opplevelser med kommunikasjonshjelpemidler

Dette kapitlet vil omhandle det informantene fortalte om sine erfaringer og opplevelser med kommunikasjonshjelpemidler. Filip er som nevnt 19 år og benyttet et høyteknologisk hjelpemiddel. Erik er i 60-årene og under intervjuet tok han i bruk et høyteknologisk hjelpemiddel når han ikke benyttet egen tale. Petter er i 30-årene og anvendte også egen tale i utstrakt grad under intervjuet. En lavteknologisk kommunikasjonstavle var tilgjengelig når han ikke ble forstått. Sara er 16 år og benyttet et høyteknologisk hjelpemiddel.

Fremstillingen er basert på de hovedtema som kom frem i analysen av datamaterialet. Det viste seg at hovedtemaene i stor grad kunne knyttes til de forskningsspørsmål prosjektet har tatt utgangspunkt i. Det første hovedtema som presenteres er *bruk av kommunikasjonshjelpemidler*, det andre er *muligheter i kommunikasjon* og det tredje er *utfordringer i kommunikasjon*. Hvert av hovedtemaene er delt inn i undertema, da informantene trekker frem ulike aspekter ved å bruke kommunikasjonshjelpemidler, hvilke muligheter det gir i kommunikasjon samt hvilke utfordringer det kan by på. Undertemaene presenteres ved hjelp av informantenes sitater. Disse blir så beskrevet og fortolket. Det enkelte hovedtema avrundes med en drøfting på bakgrunn av tidligere teori og forskning beskrevet i kapittel 2. Sitatene markeres med informantenes fiktive navn eller initialer. Mine uttalelser markeres med en I for intervjuer mens assistenter og lærer markeres med henholdsvis A og L.

4.1 Bruk av kommunikasjonshjelpemidler

Innledningsvis fortalte informantene om hvilke erfaringer de har med det å betjene sitt kommunikasjonshjelpemiddel, og hvordan det er å bruke det rent praktisk. Temaene som blir behandlet i forbindelse med dette er: hjelpemidlenes funksjoner, og bruk av tid og krefter.

4.1.1 Hjelpemidlenes funksjoner

Under intervjuet fortalte informantene om ting de synes var bra eller mindre bra med sitt kommunikasjonshjelpemiddel. I den forbindelse trakk flere av dem frem ulike funksjoner knyttet til deres hjelpemiddel. Petter uttrykker for eksempel at:

P: Hvis jeg er hjemme her så kan jeg bruke dialekt. På den [kommunikasjonstavlen].

I: For X [tidligere hjelpemiddel] har kanskje ikke dialekter og sånn?

P: [Ler] Nei.

Petter beskriver hvordan kommunikasjonstavlen gir han muligheten til å bruke dialekten sin. En mulig tolkning av hans utsagn er at det å kunne benytte dialekt oppleves som positivt. Som det fremgår av sitatet, stilles det spørsmål om et tidligere hjelpemiddel ikke ga ham samme mulighet. Tidligere hadde Petter et høyteknologisk hjelpemiddel med talesyntese. Under intervjuet kom det imidlertid frem at talesyntesen ikke klarte å uttale dialekten hans på en tilfredsstillende måte. Kommunikasjonstavlen har Petter utformet selv, og den gir han større mulighet til å kombinere bokstaver slik han vil, uten at uttalen blir fordreid av talesyntesen. Videre fortalte Petter om betydningen av å bruke dialekt:

P: Jeg synes det er viktig. Selv om jeg er [utydelig].

A: Selv om jeg...

P: [Utydelig].

A: Selv om jeg er?...

P: Funksjonshemma...

Her forteller Petter at han synes det er viktig å kunne bruke dialekt selv om han er funksjonshemmet. Bruken av uttrykket «selv om» kan muligens tolkes som at selv om en har uttalevansker og benytter et kommunikasjonshjelpemiddel, utelukker ikke det behovet eller ønsket om å bruke dialekt. I lys av dette kan muligheten for bruk av dialekt være et aspekt som må tas hensyn til i utforming og tilpasning av et kommunikasjonshjelpemiddel. Erik, som benytter et hjelpemiddel med talesyntese, fremhever imidlertid at talesyntese også kan være en praktisk funksjon i enkelte situasjoner. Nedenfor oppleses noe av det jeg fikk tilsendt på forhånd:

I: Så skriver du at: X har ganske god uttale, det gjør det mulig å kommunisere med barn som ikke kan lese, hvis de orker å vente... [ler]

E: [Ler]...Barn er ikke alltid så veldig tålmodig, så. (...) Det synes jeg er veldig artig, for barn de er så umiddelbare og fine de barna.

Her beskriver Erik hvordan han synes talesyntesen har en ganske god uttale, hvilket gjør at han kan snakke med barn som ikke kan lese. Han forteller videre i intervjuet at det å snakke

med barn er noe han setter pris på. Erik bemerket også at talesyntesen gjør det mulig for han å snakke med mennesker som ikke kan se:

Erik: Ja altså med, uten tale så er du jo avhengig av at vedkommende person kan lese da, det er ikke alle som kan det. En blind [dekker over det ene øyet] person...

Sitatene over kan illustrere hvordan talesyntesen kan bidra til at Erik kan snakke med flere personer. Det kan tenkes at talesyntesen gjør det mulig å komme i kontakt med mennesker han ellers ikke ville ha kunnet, eller som det hadde vært vanskeligere å kommunisere med uten talesyntese. Samtidig som Erik trekker frem ulike fordeler, peker han også på at talesyntesen har et visst forbedringspotensial:

I: Også spurte jeg: "Er det noe du skulle ønske var annerledes?" Og da skriver du: Selv om uttalen er god, er den ganske flat, både på X og PC. (...) Ehm, og så skriver du: «Jeg kunne nok ønsket meg bedre intonasjon og setningsmelodi...»

E: Ja.

Erik gir her uttrykk for at selv om han synes uttalen er god, er den ganske flat. Dette gjelder både for kommunikasjonshjelpemidlet hans og på PC. Han ønsker seg bedre intonasjon, eller setningsmelodi. Ordet «flat» kan trolig vise til manglende intonasjon og setningsmelodi. På bakgrunn av det Erik fortalte ble jeg nysgjerrig på hvilken betydning det ville ha for kommunikasjonen dersom talesyntesen hadde hatt bedre intonasjon og setningsmelodi. Da Erik ble spurt om dette, svarte han:

E: Samtalen vil bli mer naturlig.

I: Mmm, ja..

E: Ja, mmm, det er jo det så.

I: Ja, så hvis den [talesyntesen] hørtes mer, på en måte...

E: Mer sånn menneskelig.

I: Ja.

E: Det ville vært fint da, men det...

Erik beskriver hvordan samtalen ville blitt mer naturlig dersom talesyntesen hadde hatt bedre intonasjon og setningsmelodi. Hva han legger i begrepet «naturlig» kan kanskje anes når han gir uttrykk for hvordan det ville gjort talesyntesen mer menneskelig. Utsagnene over kan muligens tolkes som at, selv om bruk av talesyntese gjør det mulig å snakke med flere, oppleves den ikke som like naturlig og menneskelig sammenliknet med når en bruker sin egen

stemme og tale i samtale med andre. Under intervjuet fortalte Erik også at han som regel bruker egen tale når han skal snakke med noen. Dersom han ser at samtalepartnerne ikke forstår, tar han i bruk hjelpemidlet.

Både Erik og Petter trekker frem praktiske funksjoner ved sine hjelpemidler som har betydning i ansikt til ansikt-kommunikasjon. Under intervjuet med Sara fortalte hun om hvordan hennes høyteknologiske kommunikasjonshjelpemiddel hadde funksjoner som også kan være til hjelp når en skal kommunisere over lenger avstand:

Sara: Jeg kan skrive SMS på den også.

Her forteller Sara hvordan hun kan bruke kommunikasjonshjelpemidlet sitt til å sende SMS, eller tekstmeldinger. Hun skrev blant annet en tekstmelding til meg mens vi satt og snakket sammen. Videre i samtalen viste hun meg at hun hadde tilgang til e-post, Facebook og en kalenderfunksjon. Med utgangspunkt i sitatet ovenfor og den seansen som fulgte, kan det tolkes som at Sara satte pris på tilleggsfunksjonene i hennes kommunikasjonshjelpemiddel. Det at Sara sendte meg en tekstmelding mens intervjuet pågikk, bidro samtidig til refleksjoner om hvordan slike funksjoner kan lede til større kommunikativ selvstendighet. Tidligere måtte hun kanskje ha hjelp til å skrive tekstmeldinger, uten at jeg vet dette sikkert. Større selvstendighet i kommunikasjon kan også medføre mer privatliv i kommunikasjonssituasjonen. Det kan tenkes at alle, og kanskje spesielt ungdommer, setter pris på å kunne snakke fortrolig sammen av og til.

4.1.2 Bruk av tid og krefter

I tillegg til hjelpemidlenes ulike funksjoner, belyste Petter og Sara hvordan bruk av hjelpemidler i kommunikasjon både kan ta tid og være kraftanstrengende. Petter trakk frem at noe av det som var bra med kommunikasjonstavlen, i tillegg til at han kunne bruke dialekt, var:

Petter: Det er at det går forttere (...)

Betydningen av at hjelpemidlet tillater raskere kommunikasjon kommer også til uttrykk når Petter i samtalen, oppga en av grunnene til hvorfor han en gang i tiden valgte å gå fra et høyteknologisk kommunikasjonshjelpemiddel, til heller å benytte en lavteknologisk kommunikasjonstavle:

P: Men det som er det viktigste det tar veldig lang tid, å skrive.

A: På X [tidligere hjelpemiddel]?

P: Ja.

I: Fordi når du skriver på X så...pleide du å skrive med fingrene eller?

P: Ja.

I: Ja.

P: Det går mye fortere med den [kommunikasjonstavlen].

Over beskriver Petter hvordan det går fortere å bruke kommunikasjonstavlen, sammenliknet med det hjelpemidlet han hadde før. At det tok lang tid å skrive, ble trukket frem som den viktigste grunnen til at han ikke lenger bruker et høyteknologisk hjelpemiddel. Hva er imidlertid forskjellen på å skrive på et høyteknologisk hjelpemiddel ved å trykke på taster, sammenliknet med å peke på enkeltbokstaver på en tavle? Hvor stor kunne tidsforskjellen være? I intervjuet fortalte Petter at han synes det var vanskelig å treffe tastene på det tidligere hjelpemidlet, og at det derfor tok lang tid å skrive det en ville si. Det kunne også bli mange feil som det kunne ta tid å rette opp i. Samtidig vil et høyteknologisk hjelpemiddel kunne gi mulighet for bruk av ordprediksjon og ferdiglagde setninger. Dette er ment å bidra til at kommunikasjonen kan gå raskere og bli mer effektiv. Petter ga imidlertid uttrykk for at bruk av fraser ikke er like gunstig i alle kommunikasjonssituasjoner. I det følgende leser assistenten til Petter en del av den tekst som han hadde forberedt til intervjuet. Andre utdrag fra samme tekst vil også forekomme senere i oppgaven.

Petter: På slutten av videregående skolen fikk jeg X [tidligere hjelpemiddel] for første gang. Det første oppsettet var basert på fraser for ulike situasjoner men jeg følte meg veldig begrensa og heller bindt enn fri i samtale med fremmede.

I utsagnet over beskriver Petter hvordan det første oppsettet på hans tidligere hjelpemiddel tok utgangspunkt i fraser for ulike situasjoner. Han forteller hvordan han følte seg begrenset og bundet av frasene når han skulle snakke med fremmede. Uttalelsene kan illustrere betydningen av å tilpasse hjelpemidler slik at de tillater raskere kommunikasjon og oppleves som enklere å bruke. På bakgrunn av det Petter formidlet, kan slik tilpasning se ut til å ha betydning for om, og i hvilken grad en faktisk velger å bruke kommunikasjonshjelpemidlet til det det er ment for, nemlig kommunikasjon. Petter belyser betydningen av tilpasning ved å fremheve at en kan spare tid. En mulig parallell til dette kan finnes igjen hos Sara, i det hun forteller om hva som er bra med det hjelpemidlet hun har i dag:

Sara: Ja... Jeg blir ikke fort trøtt i armen etter jeg fikk X.

I dette utsagnet beskriver Sara at hun ikke blir så fort sliten i armen av å bruke det kommunikasjonshjelpemidlet hun har i dag. Som tidligere nevnt bruker hun på tidspunktet for intervjuet, et høyteknologisk hjelpemiddel som hun styrer med øynene og blikket. Måten hun formulerte seg på fikk meg til å undre om hun tidligere har hatt et hjelpemiddel hvor hun har måttet bruke armen for å finne frem til det hun ville si, og hvordan hun synes det var. I samarbeid med assistenten fortalte Sara videre:

A: Sara skal jeg fortelle om den talemaskinen du hadde før?

S: [Ser på assistenten og smiler].

A: Hun hadde en X.

I: Å ja.

A: Det har du kanskje vært borti?

I: Mmm.

A: Som du måtte trykke på skjermen. Men den brukte du ikke så mye...

S: [Rister på hodet og løfter den ene armen].

A: fordi, det var litt vanskelig å treffe...

S: [Nikker].

I: Ja.

A: Så nå, etter at du fikk den [nåværende hjelpemiddel] så har du begynt å bruke talemaskin aktivt. Da var det kanskje mest på skolen tidligere?...

S: [Nikker].

Her fremkommer det at Sara synes det var vanskelig å treffe skjermen med fingrene på det hjelpemidlet hun hadde tidligere. Dette ser ut til å ha medført mindre bruk av hjelpemidlet i kommunikasjon. En tolkning av Saras utsagn er at det oppleves som bra eller positivt når en kan finne en måte å betjene hjelpemidlet sitt på, uten å bli fort sliten. Utsagnene kan således belyse at tilpasning kan medføre at en, som i Petters tilfelle, sparer tid, men også krefter. På samme måte som hos Petter kan slik individuell tilpasning se ut til å øve innflytelse på hvor mye Sara bruker hjelpemidlet i kommunikasjon. At tilpasning og oppfølging er viktig, og har betydning for hvor anvendelig hjelpemidlet oppleves i kommunikasjon, kan en se antydninger til da Petter fortalte om hvordan det oppleves, ikke å få den oppfølgingen og tilpasningen en

har behov for. Følgende sitat er en del av den tekst som Petter hadde forberedt til intervjuet, og som ble lest opp av assistenten:

Petter: Da står man i en situasjon hvor du har et kjempefint hjelpemiddel som inneholder en rekke muligheter, som allikevel er ubrukelig fordi du ikke får hjelp, eh, av tilrettelegging av hjelpemidlet (...) Sett at du har X [høyteknologisk hjelpemiddel] som du trenger å oppdatere ved å legge inn nye ord eller ha et nytt oppsett, hvem skal bistå? NAV HMS [Hjelpemiddelsentralen har ikke kapasitet, heller ikke BPA [Borger Brukerstyrt personlig assistanse].

Over forteller Petter hvordan et kommunikasjonshjelpemiddel kan oppfattes som ubrukelig dersom en ikke får hjelp med å tilrettelegge det. Videre setter han spørsmålstegn ved hvem som skal yte denne støtten. Han viser til at hverken Hjelpemiddelsentralen eller assistenter har kapasitet til dette. At Petter velger å benytte ord som «ubrukelig» kan understreke de negative konsekvensene manglende tilrettelegging kan få for han. Samtidig kan det fremheve tilretteleggingens betydning. Under intervjuet bemerket Petter også at:

P: (...) Det er ikke noe oppfølging etter videregående. Da må man gjøre alt sjøl, ellers så må du ha voksenopplæring.

I: Voksenopplæring?

P: Ja. Det har ikke jeg.

Over uttrykker Petter at etter videregående er det ingen oppfølging, og en må gjøre alt selv. Unntaket er om du har voksenopplæring. Det kan tenkes at etter videregående opplever Petter at han har ansvaret for all tilrettelegging av hjelpemidlet, slik som for eksempel oppdatering av ordforråd. Videre i intervjuet formidlet Petter et ønske om bedre oppfølging også for voksne som bruker kommunikasjonshjelpemidler.

Over ble ulike aspekter eller temaer knyttet til det å bruke kommunikasjonshjelpemiddel presentert og tolket med utgangspunkt i informantenes utsagn. Det ble blant annet pekt på hjelpemidlenes ulike funksjoner, både med tanke på å kunne bruke dialekt, talesyntese og å få tilgang til digital kommunikasjon og medier. Det ble også sett nærmere på hvordan tid og krefter kan ha betydning for bruk av hjelpemidlet. Nedenfor vil hvert av temaene drøftes og knyttes til teori.

4.1.3 Refleksjoner om bruk av kommunikasjonshjelpemidler

Petter pekte på at det å kunne bruke sin egen dialekt var viktig for han. I etterkant ser jeg at jeg burde spurt på hvilken måte det var viktig. Det kan tenkes at noe av svaret på dette spørsmålet ligger i at dialekt kan forstås som en geografisk identitetsmarkør som forteller noe om hvem en er (Svennevig, 2009). Petters utsagn kan indikere at det er positivt når ens kommunikasjonshjelpemiddel gir mulighet til for å uttrykke dette aspektet av hvem en er. I motsatt fall kan det kanskje oppleves negativt om bruk av hjelpemidlet medfører at en må gi avkall på dialekten sin i samtale med andre.

Talesyntese var en annen funksjon som ble vektlagt av Erik. Han formidlet at talesyntesen hadde god uttale, men at den var ganske flat og at bedre intonasjon ville kunne bidra til at den hørtes mer menneskelig ut. Samtidig ville samtalen kunne bli mer naturlig. På hvilken måte ville imidlertid det at talesyntesen hørtes mer menneskelig ut kunne bidra til at samtalen føltes mer naturlig? Det kan tenkes at dette kan ses i sammenheng med stemmens betydning i kommunikasjon. På samme måte som dialekt, kan stemmen forstås som en del av ens identitet og et uttrykk for hvem en er. Stemmen vår er et resultat av samspill mellom vår personlighet, våre følelser og kroppen vår (Shewell, 2009). Den er egnet til å formidle ulike følelser og sinnsstemninger (Boone et al., 2013). Dette kan en blant annet gjøre ved å justere tempo og intonasjon (Jensen & Ulleberg, 2011). Gjennom formidlingen av følelser, kan stemmen gi ytterligere mening til de ordene som sies (Shewell, 2009). Da et hjelpemiddel med talesyntese befinner seg utenfor personen og er et resultat av tekniske og mekaniske prosesser, kan det tenkes at det som sies, ikke i samme grad vil farges av ens ulike sinnsstemninger. Kan hende blir det da vanskeligere å uttrykke følelser ved bruk av talesyntese. Det kan bidra til at den oppleves som «flat» selv om uttalen er god, og lede til at den ikke føles like personlig. Samtidig kan det muligens medføre at samtalen føles mindre naturlig, sammenliknet med om en benytter sin egen stemme og tale.

Bedre intonasjon eller setningsmelodi ville kanskje kunne gjøre det enklere å formidle ulike følelser, og ikke bare ord ved bruk av talesyntese? Å kunne formidle følelser gjennom stemmebruk og annen nonverbal kommunikasjon er samtidig av betydning for etablering og opprettholdelse av relasjonen mellom en selv og sine samtalepartnere (Jensen & Ulleberg, 2011). Stemmen kan samtidig ha en ubevisst påvirkning på ens samtalepartnere å skape interesse, eller gjøre at en trekker seg unna (Shewell, 2009). Samtidig er vi predisponert for å lytte til den menneskelige stemmen (Tetzchner et al., 1993) Kanskje kan det at ens egen

stemme oppleves som mer naturlig enn en talesyntese, være noe av bakgrunnen til at Erik valgte å benytte egen tale under intervjuet, og benyttet talesyntesen om han ikke ble forstått?

På grunnlag av det som er beskrevet over er det kanskje mulig å se en forbindelse mellom Petters og Eriks utsagn? På den ene siden formidlet Petter at det var positivt når hjelpemidlet ga rom for å bruke dialekt. På den annen side uttrykte Erik at talesyntesen gjerne kunne hatt bedre intonasjon eller setningsmelodi. Både vår dialekt og vår stemme kan som nevnt, ses som en del av vår identitet og gir mulighet til å uttrykke hvem vi er (Shewell, 2009; Svennevig, 2009). Begges uttalelser kan tolkes ses som et uttrykk for at det oppleves som positivt når hjelpemidlene gir rom for å uttrykke aspekter ved ens personlighet og identitet, enten det er gjennom dialekt eller variasjon i intonasjon, noe som kan gjøre det lettere å uttrykke følelser og sinnsstemninger. Imidlertid fremhever Erik at talesyntese også kan være fordelaktig når en skal snakke med barn eller synshemmede personer som ikke kan lese ortografisk skrift. Dette er i tråd med Miranda og Beukelmans (2013) beskrivelse av ulike fordeler ved bruk av talesyntese. På tross av at den kan oppleves som flat og lite naturlig, er tale likevel en velkjent måte å kommunisere på for de fleste. Forfatterne peker på at det kan gjøre det lettere for samtalepartneren å inngå i kommunikasjon med en som bruker ASK. Talesyntesen krever samtidig færre forkunnskaper hos samtalepartneren sammenliknet med det å skulle lære seg andre tegnsystem.

Sara beskrev også en funksjon ved sitt hjelpemiddel hun satte pris på, nemlig at hun kunne skrive og sende tekstmeldinger. Beukelman og Miranda (2013) la, som nevnt, også vekt på at dagens kommunikasjonshjelpemidler må gi personen mulighet til å delta i slik digital kommunikasjon. Stadig mer kommunikasjon foregår på denne måten, og utgjør en stor del av spesielt barns og unges hverdag (Tingstad, 2006). Dermed blir det viktig for å kunne oppnå likeverdig deltakelse i dagens samfunn. Innledningsvis i presentasjonen av ASK, ble det beskrevet hvordan en håper at tilgang til for eksempel kommunikasjonshjelpemidler nettopp skal bidra til aktivitet og deltakelse (Beukelman & Mirenda, 2013). Det å kunne skrive meldinger på egenhånd kan også forstås som et ledd i dette. Det kan også ses som en del av det Martinsen og Tetzchner (2002) betegner kommunikativ selvstendighet. Det åpner for enda en måte å kunne uttrykke sine følelser, tanker, eller ideer og dele dem med andre. Da det å skrive tekstmeldinger er noe Sara kan gjøre på egenhånd, kan det tenkes at hun også får økt grad av privatliv i kommunikasjonen. Privatliv i kommunikasjon ble også trukket frem som betydningsfullt i studien til Cooper et al. (2009).

Som et aspekt ved bruk av kommunikasjonshjelpemidler kom en også inn på temaet tid og krefter. Petter trakk frem at noe av det han synes var bra med hjelpemidlet sitt, var at det gikk raskere og var enklere å bruke i kommunikasjon sammenliknet med et tidligere hjelpemiddel. Dette er i tråd med funnene i studien til Judge og Townend (2012). At det tok lang tid å skrive på det tidligere hjelpemidlet, ble også trukket frem som den viktigste grunnen til at Petter på tidspunktet for intervjuet anvender en kommunikasjonstavle. Vektleggingen av tiden og hastighetens betydning kan muligens ses i sammenheng med at et kjennetegn ved samtaler er at turvekslingen går fort, og som regel oppstår det ikke lange pauser mellom bidragene i samtalen (Lind, 2005a). Bruker en for lang tid kan det dermed bli vanskeligere å komme til i kommunikasjonssituasjonen. Petter ga også uttrykk for at bruk av ferdiglagde fraser, som er ment å gjøre kommunikasjonen mer effektiv, gjorde at han følte seg bundet i samtaler. Det kan tenkes at noe av bakgrunnen for dette er at samtaler oppstår spontant, og krever at en tilpasser sine ytringer til den aktuelle konteksten der og da (Lind, 2005a; Svennevig, 2009). Frasene er på sin side ofte generelle og kan være vanskelig å tilpasse en gitt situasjon, da de er utarbeidet på forhånd (Bedrosian, 1997; Bedrosian et al., 2003).

Sara viste til at hun synes det var bra at hun ikke ble fort trøtt i armen etter at hun fikk sitt høyteknologiske hjelpemiddel, som hun styrer med blikket. I likhet med Petter formidlet hun at dette hjelpemidlet er enklere å bruke sammenliknet med et tidligere hjelpemiddel. Alle informantene har bevegelsesvansker som affiserer både armer og ben. En kan stille spørsmål ved hvorfor armene, og ikke blikket ble valgt som betjeningsmåte for Sara i utgangspunktet. Det kan tenkes at noe av bakgrunnen for dette, var at teknologien ikke tillot øyepeking på det tidspunktet hun fikk sitt forrige hjelpemiddel. Samtidig fremhever Treviranus og Roberts (2003) at bruk av armene og hendene ofte er det som vurderes først som tilgangsmåte, da de er best egnet til peking. Bruk av øynene kan være hensiktsmessig for mennesker med store bevegelsesvansker. Det er likevel ofte det siste alternativet som vurderes da øyekontakt er viktig i ansikt-til-ansikt kommunikasjon (Tetzchner & Martinsen, 2002). Betydningen av øyekontakt var også noe jeg fikk erfare i intervjusituasjonen. Manglende øyekontakt når vi satt ovenfor hverandre kunne lede til utidige avbrytelser fra min side. Det medførte at jeg til sist satte meg ved siden av Sara, slik at begge kunne se på skjermen når hun var ferdig med å sette sammen det hun ville si. Slik unngikk vi flere avbrytelser.

Både Petters og Saras uttalelser kan illustrere hvordan det å bruke kommunikasjonshjelpemidler kan være både mer tid- og arbeidskrevende, sammenliknet med

bruk av tale. Dette kan by på ulike utfordringer i kommunikasjon og være frustrerende (Baxter et al., 2012; Beukelman & Mirenda, 2013; Judge & Townend, 2013; Loncke, 2014; Tetzchner & Martinsen, 2002). Vektlegging av det positive ved at kommunikasjonen går fortere, samt at en ikke blir så fort sliten, kan også belyse betydningen av tilpasning og tilrettelegging for å hindre at kommunikasjonen blir mer tid- og ressurskrevende enn nødvendig (Beukelman & Mirenda, 2013). Tilpasning kan både i Petters og Saras tilfelle se ut til å ha hatt betydning for om og i hvilken grad hjelpemidlet ble benyttet i kommunikasjon. Judge og Townend (2013) fant også at hvor enkelt hjelpemidlet ble oppfattet i bruk, hadde betydning for videre anvendelse av hjelpemidlet. Kanskje kan manglende tilpasning av hjelpemidlene også være noe av grunnen til at enkelte velger å ikke benytte dem, på tross av at en har muligheten (Loncke, 2014). Petter fremhever også betydningen av tilrettelegging og tilpasning ved å uttrykke at hjelpemidlet ellers blir ubrukelig. Samtidig sier han at det ikke er noen oppfølging etter videregående, med mindre man har voksenopplæring.

Innledningsvis ble det pekt på at det fra offentlig hold kan se ut til at oppmerksomheten rundt ASK og mennesker som har behov for ASK, er tiltagende (Barne-, 2013b; Opplæringslova, 1998). De tilføyelser som er gjort i opplæringsloven omfatter imidlertid kun mennesker som er under opplæring (Sande & Kleppenes, 2014). Petter belyste at det også bør finnes et system for oppfølging og tilrettelegging av hjelpemidler for personer over 18 år som ikke lenger er under opplæring. Som tidligere nevnt har Hjelpemiddelsentralen ansvaret for å bistå med reparasjoner, men ordinært vedlikehold av hjelpemidlet er brukerens eget ansvar (NAV, 2014b). Kanskje kunne det å henvende seg direkte til hjelpemiddelprodusenten være et alternativ i slike situasjoner?

4.2 Muligheter i kommunikasjon

Som nevnt innledningsvis tok ikke prosjektet kun sikte på å få dypere innsikt i erfaringer med hjelpemidler i seg selv, men også hvilken betydning det har i kommunikasjon. Det neste hovedtemaet som kom frem under analysen av intervjuene, var hvilke eventuelle muligheter hjelpemidlene gir i kommunikasjon. Temaet ble belyst av informantene ved et fokus på å kunne snakke selv, samt å kunne snakke med fremmede eller nye mennesker.

4.2.1 Å snakke selv

I intervjuet med Filip omtalte han sitt høyteknologiske hjelpemiddel som viktig. Da han ble spurt på hvilken måte det var viktig fortalte han:

F: Si jeg...si jeg.

L: Mener du at du kan si det du vil da? Er det det du mener?

F: Ja

Her uttrykker Filip at han med hjelpemidlet kan «si jeg». Læreren stiller så et fortolkende spørsmål og spør om meningen bak denne ytringen, er at han kan si det han vil, hvilket Filip svarer bekreftende på. Utsagnet kan tolkes som at hjelpemidlet oppleves som viktig for Filip blant annet fordi han kan gi uttrykk for hva han vil og kanskje også ikke vil. En annen tolkning av «si jeg» kan være at det gjør det mulig for ham å si noe, eller snakke selv. Filip formidler at hjelpemidlet gir han mulighet til å fortelle at:

F: Jeg har det bra. (...) Ja, har vondt.

Filip belyser hvordan han med sitt hjelpemiddel kan fortelle andre hvordan han har det. Uttalelsen kan blant annet tolkes i fysisk, praktisk forstand. Mennesker med store bevegelsesvansker vil kunne ha behov for hjelp til for eksempel å rette seg opp i rullestolen, da kan det være fint å kunne si i fra at en sitter vondt og ubehagelig og når en sitter bra eller godt igjen. Samtidig kan sitatet også tolkes mer som et følelsesuttrykk, og en måte å komme i kontakt med andre på et følelsesmessig plan. Under intervjuet fortalte Filip at han bruker kommunikasjonshjelpemidlet sitt hver dag, i ulike situasjoner. Har han ikke tilgang til sitt høyteknologiske kommunikasjonsmiddel, benytter han en kommunikasjonsbok i papir.

I likhet med Filip beskriver også Sara hvordan kommunikasjonshjelpemidlet gir henne mulighet til å uttrykke seg, og snakke selv:

S: Selv...Jeg snakke selv.

I: Mmm...Så det er til hjelp sånn at du kan snakke på egenhånd?

S: Ja.

Hun ble så spurt om hva det er som er fint med å kunne snakke selv og forklarte at:

S: Gjettet.

I: Ja... så andre slipper å gjette, mmm du kan liksom si det selv? Uten at...

S: [Nikker] Jeg like ikke de gjettet hva.

I: Nei...Hva var det du ikke likte ved at de gjettet?

S: Jeg like ikke de gjettet hva jeg skal si.

Her beskriver Sara hvordan hun ved hjelp av kommunikasjonshjelpemidlet kan snakke selv. Hun trekker frem at noe av det som er fint med å kunne snakke selv, er at samtalepartneren ikke behøver å gjette hva hun vil si, hvilket hun ikke likte. Under intervjuet kom det frem at før Sara fikk sitt nåværende hjelpemiddel, kommuniserte hun i større grad ved at andre gjettet seg frem til hva Sara ville, gjennom å stille spørsmål som så ble bekreftet eller avkreftet. I intervjuet fortalte Sara at hun til enhver tid benytter sitt kommunikasjonshjelpemiddel, med unntak av når hun sover.

Under intervjuet fortalte Sara også om konkrete situasjoner hvor hun synes det var nyttig å ha et kommunikasjonshjelpemiddel:

S: TT - bilen.

I: Ja. Når du kjører TT-transport?

S: Ja.

(...)

S: Jeg kan ringe på selv. Jeg kan gå opp selv.

I: Ja.

A: Du kan fortelle taxisjåføren ikke sant, at du kan gjøre disse tingene.

S: Tusen takk, jeg går opp selv. Bare dra du, hadet.

I: Ja. Mmm.

S: Liker du at noen følger etter deg?

Sara forteller hvordan hun kan bruke hjelpemidlet når hun kjøres i drosjen. Hun beskriver hvordan hun for eksempel kan si til sjåføren at hun kan ringe på og gå opp selv. Sara kan også spørre vedkommende om han eller hun liker at «noen følger etter deg». Uttalelsene kan belyse hvordan Sara setter pris på å ha tilgang til et kommunikasjonshjelpemiddel i drosjen, så hun kan fortelle at hun kan klare seg på egenhånd. Tolket på en slik måte, kan sitatet illustrere hvordan det å få muligheten til å uttrykke seg på egne vegne, også kan bidra til økt selvstendighet på andre måter, ved at en kan si i fra når en trenger hjelp, men også når det ikke er nødvendig. Det kan tenkes at spørsmålet «Liker du at noen følger etter deg?» er et

uttrykk for at en ikke alltid ønsker eller trenger noen ved sin side, som «følger etter en», selv om vedkommende mener godt og vil hjelpe.

4.2.2 Å snakke med nye mennesker

I forbindelse med hvilke muligheter kommunikasjonshjelpemidlet gir, var det også noen av informantene som beskrev kommunikasjonssituasjoner med fremmede eller nye mennesker. Erik fortalte for eksempel at:

I: (...) Og da har du skrevet at, skal vi se: «Jeg har stor nytte av X til å gjøre meg forstått, spesielt i samtale med fremmede».

E: Mmm.

I: Ehm, og også når jeg senere da spurte om du kunne fortelle om en konkret situasjon hvor det er særlig nyttig å ha et kommunikasjonshjelpemiddel, så beskriver du en situasjon hvor: «Hvis jeg skal spørre tilfeldige folk på gata om veien, eller innlede en samtale med en fremmed».

Erik beskriver hvordan han har stor nytte av hjelpemidlet sitt til å gjøre seg forstått, spesielt i samtale med fremmede. Det kan være nyttig hvis en skal spørre noen om veien eller innlede en samtale med noen en ikke kjenner. Dette fikk meg til å reflektere over hva som gjør at hjelpemidlet beskrives som spesielt nyttig i samtale med fremmede. Opplevs det forskjellig å skulle snakke med nye mennesker sammenliknet med å snakke med noen en kjenner? På dette spørsmålet svarte Erik:

E: Ja. Det er jo det. Folk som kjenner meg de er jo veldig vant til å høre meg snakke da [peker på munnen]. Så de forstår i alle fall en god del av det jeg sier.

I: Ja.

E: [Utydelig]...Men en fremmed person vil jo stort sett ikke skjønne et pip av hva jeg sier [ler].

Erik forteller at folk som kjenner han, er vant til å høre han snakke, så de forstår en god del av det han sier. Samtidig peker han på at dette ikke er tilfellet når han skal snakke med fremmede, og da kan de være nyttig å ha et kommunikasjonshjelpemiddel tilgjengelig. Som han selv sier, krever det muligens at en er litt vant med uttalen hans for at en skal forstå den. Uttalelsen kan samtidig tolkes som en indikasjon på at når han snakker med mennesker han kjenner, benytter han ikke hjelpemidlet i like stor grad. Som tidligere nevnt, benyttet Erik sin egen tale under intervjuet, men brukte hjelpemidlet om jeg ikke forstod hva han sa. Over

beskrev Erik hvordan det kan være nyttig å ha et kommunikasjonshjelpemiddel når en skal snakke med fremmede. Paralleller til dette kan anes i det Petter fortalte om i hvilken grad og på hvilken måte han har nytte av sitt kommunikasjonshjelpemiddel:

P: Veldig mye. Det er jo alfa og omega.

A: Vi bruker det jo ikke så mye sånn til daglig, her hjemme, hvert fall ikke vi to da.

P: Nei.

(...)

P: Det var en ny assistent her på morgningen i dag [peker på kommunikasjonstavlen].

A: Og da bruker du det?

P: Ja.

I: Mmm.

A: Ja.

I: Så du har god nytte av det?...

P: Ja ja.

Petter beskriver sitt hjelpemiddel som «alfa og omega» når han skal snakke med nye assistenter. Uttalelsen kan tolkes som, at i likhet med Erik, synes Petter at kommunikasjonshjelpemidlet er viktig når han skal prate med nye mennesker han ikke kjenner så godt. Samtidig brukes ikke hjelpemidlet like mye når han snakker med mennesker han kjenner. Kanskje kan dette ha sin bakgrunn i at nye assistenter ikke har samme forutsetning for å forstå hans talespråk. Det kan tenkes at bruk av kommunikasjonshjelpemidlet kan bidra til at budskapet blir tydeligere, hvilket kan lette kommunikasjonen.

Over gir alle informantene uttrykk for de ulike mulighetene kommunikasjonshjelpemidlene gir i kommunikasjon. Under intervjuene trakk flere frem at det å få et kommunikasjonshjelpemiddel for første gang, var en god opplevelse. Imidlertid formidler Petter i de følgende at det ikke nødvendigvis var slik for hans del:

P: Å...Det var et nederlag. Men jeg vet ikke om jeg kan bruke det ordet, når jeg er så ung.

A: Når jeg er?

P: Så ung.

A: Ja, at liksom det var det du tenkte den gangen?

P: Men det var ikke noe morsomt. Det var veldig kjedelig. Jeg ville snakke [peker på munnen sin].

A: Det er sånn du egentlig vil ennå, egentlig.

P: Ja.

I: Ja.

P: Jeg har et vanlig språk [løfter hånden opp mot munnen].

I: Ja. Mmm.

P: Men det kommer bare ut vokaler.

Over beskriver Petter det å få sitt første kommunikasjons hjelpemiddel som et nederlag. Han forteller at det var kjedelig og at han helst ville bruke egen tale. Han uttrykker at han har et «vanlig språk», men at det bare er vokalene som uttales. Det kan tolkes som at på tross av den nytten Petter har av hjelpemidlet, var det ingen god opplevelse å få et kommunikasjons hjelpemiddel for første gang. Bakgrunnen for dette kan være at han opplever å ha et språk på samme måte som alle andre, og derfor ikke ønsker å bruke et hjelpemiddel.

4.2.3 Refleksjoner om muligheter i kommunikasjon

Å kunne snakke selv eller uttrykke seg, var det første temaet som ble beskrevet i forbindelse med hvilke muligheter hjelpemidlet kan gi i kommunikasjon. Filip og Saras uttalelser kan illustrere hvordan ASK kan bidra til det Martinsen og Tetzchner (2002) betegner kommunikativ selvstendighet. Det handler blant annet om å kunne uttrykke følelser, fortelle om noe, eller si i fra om hva en vil eller ikke vil. Sara fortalte at det at hun kunne snakke selv gjorde henne mindre avhengig av at andre gjettet hva hun ville si. Uttalelsene kan samtidig belyse hvordan kommunikativ selvstendighet kan føre til at en kan ta mer aktiv del i samtalen (Tetzchner & Martinsen, 2002). Det kan motvirke en passiv rolle i kommunikasjonssituasjonen, avgrenset til å besvare ulike spørsmål (Iacono, 2003). Det kan også tenkes at Saras uttalelser fremhever hvordan kommunikativ selvstendighet kan bidra til selvstendighet på andre områder (Tetzchner & Martinsen, 2002). Hennes selvstendighet i kommunikasjon gir henne, som nevnt over, blant annet mulighet til å uttrykke at hun klarer seg på egenhånd i enkelte situasjoner.

Filip beskriver at han kan fortelle andre at han har det bra eller at han har vondt. Det Filip formidler kan fremheve hvordan kommunikasjonshjelpemidlet kan bidra til at en kan komme i kontakt med andre mennesker (Light, 2003). Uttalelsene til Filip kan forstås som en måte å overbringe informasjon, men kan også illustrere hvordan kommunikasjon innebærer en følelsesmessig relasjon, hvor en kommer i kontakt med andre ved å utvise holdninger som åpenhet og trygghet (Røkenes & Hanssen, 2012). Nærhet og kontakt med andre er et grunnleggende behov for alle mennesker, og nettopp det å kunne kommunisere er i følge Light (2003) en forutsetning for å komme i kontakt med og etablere meningsfulle relasjoner til andre. Samhandlingen og relasjonen som oppstår i kommunikasjon kan i sin tur få betydning for hvordan en oppfatter seg selv (Skaalvik & Skaalvik, 2013). Mead (1934) anså for eksempel at vår selvoppfatning skapes i samhandling og relasjon til andre ved at en speiler seg i den andres reaksjoner på det en sier og gjør. Tetzchner og Martinsen (2002) uttrykker på sin side at kommunikativ selvstendighet kan bidra til en persons opplevelse av egenverdi og selvrespekt.

Det andre temaet som ble tatt opp i forbindelse med muligheter i kommunikasjon var hvordan hjelpemidlet kan være en støtte når en skal kommunisere med nye eller fremmede mennesker. Både Erik og Petter kom inn på dette temaet under sine intervju. Begge kan benytte egen tale i kommunikasjon, men som Erik beskriver, kan uttalevanskene gjøre det utfordrende for ukjente å forstå hva han sier. Da kan bruk av hjelpemidlet lette kommunikasjonen. Svennevig (2009) peker på at skal en lykkes i å etablere en felles forståelse i samtalen fordrer det at deltakerne tilpasser seg hverandres bakgrunnskunnskap og forutsetning for å forstå det som blir sagt. Å tilpasse seg på denne måten kan være spesielt påkrevd og krevende i samtale med fremmede. I samtale med mennesker en ikke kjenner, kan det for eksempel være vanskelig å avgjøre hvor mye bakgrunnskunnskap en kan ta for gitt. Kan hende må en uttrykke seg mer eksplisitt sammenliknet med når en snakker med mennesker en kjenner godt. Bruk av hjelpemidlet i samtale med fremmede, kan muligens forstås som et ledd i Erik og Petters tilpasning til sine samtalepartneres forutsetninger.

Temaene som her er blitt tatt opp, det å kunne snakke selv og det å kunne snakke med nye mennesker, kan illustrere hvordan et kommunikasjonshjelpemiddel kan ha ulik funksjon for den enkelte (Tetzchner & Martinsen, 2002). På bakgrunn av det informantene fortalte kan det tenkes at Filip og Sara hører til dem som benytter ASK som uttrykksmiddel og hovedkommunikasjonsform. For Petter og Erik kan hjelpemidlet i større grad representerer en

støtte til deres talespråk, og bruk av hjelpemidlet er mer situasjonsbetinget. I intervjuene kom det frem at flere opplevde det å få tilgang til et kommunikasjonshjelpemiddel som positivt. Imidlertid formidler Petter i sitt utsagn at det var et nederlag og at det var kjedelig. Petters utsagn kan illustrere at på tross av eventuelle muligheter et kommunikasjonshjelpemiddel skaper, kan det oppleves som et nederlag å skulle ta det i bruk. Det kan tenkes at dette er en opplevelse som forsterkes av at en selv vet at en har et «vanlig språk», men at det bare er vokalene som uttales, og således maskerer ens språklige kompetanse.

4.3 utfordringer i kommunikasjon

Samtlige informanter ga under intervjuene uttrykk for at kommunikasjonen stort sett går greit og at de ikke opplevde så mange utfordringer når de skal kommunisere i hverdagen. Imidlertid satte de fokus på enkelte utfordringer knyttet til samtalepartnerens tålmodighet og konsentrasjon, kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler, samt det å bli tatt på alvor.

4.3.1 Tid og tålmodighet

På spørsmål om de møtte noen utfordringer i kommunikasjon, ga Erik og Petter uttrykk for at:

Erik: Ja, det er vel kanskje det som er den største utfordringen for så vidt, at folk ikke alltid har så god tid [ler], men som sagt stort sett så synes jeg det går sånn rimelig okei.

Petter: Noen er veldig utålmodige og andre er veldig ukonsentrerte.

Her beskriver Erik at det er ikke alltid folk har så god tid, og at dette kan representere en utfordring. Petter retter fokus mot at noen kan være utålmodige og ukonsentrerte. Han formidlet under intervjuet at det da kan være vanskelig for samtalepartneren å oppfatte hva han ønsker å si. Under intervjuet med Sara kom det også frem at hun syntes det var utfordrende å snakke med mennesker som har dårlig tid. På spørsmål om hva som kunne lette kommunikasjonen la alle tre informantene vekt på at samtalepartneren er tålmodig. Sara uttrykte for eksempel at:

S: Ekstra tid.

I: Ekstra tid, det er bra, hvorfor hvorfor er det viktig med ekstra tid?

S: Ekstra tid jeg kan ikke snakke fort rask.

Her fremkommer det at ekstra tid er noe Sara setter pris på for at samtalen skal gå lettere. Hun begrunner dette med at hun ikke kan snakke fort. At kommunikasjonen tar lenger tid når en benytter et hjelpemiddel, kan være noe av grunnen til at også Erik og Petter trekker frem mangel på tid og tålmodighet som en utfordring. Tidligere i oppgaven ble det samtidig beskrevet at det oppleves positivt når hjelpemidlet tillater rask kommunikasjon, uten bruk av for mye krefter.

4.3.2 Kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler

Et tema som ble tatt opp av enkelte informanter, var menneskers kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler. Erik beskriver at:

E: Nja, altså du vet, de fleste har jo ennå overhodet ikke peiling på teknologi som dette her. Det er sånn...

I: De fleste har ennå ikke peiling?

E: Ikke peiling, nei. Samfunnet fortsatt veldig overrasket over...

I: Over?

E: Overrasket over at det finnes sånn [hjelpemiddel] som det her.

I: Ja, så de blir overrasket over at det finnes sånne? [Ler].

E: Ja riktig, som oftest hvis jeg... Det er veldig lite kunnskap om sånt noe ute i samfunnet.

I: Lite kunnskap ja.

E: Det er det absolutt. Det er det altså.

I sitatet beskriver Erik hvordan han opplever at folk flest ikke vet så mye om teknologi knyttet til kommunikasjonshjelpemidler. Han formidler at samfunnet fortsatt blir veldig overrasket over at det finnes slike hjelpemidler. Uttalelsene til Erik kan tolkes og forstås på ulike måter. På den ene siden kan de betraktes som en ren konstatering av at folk flest har lite kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler og lar seg overraske. På den annen side kan det tenkes at bruken av formuleringer som «ennå overhodet ikke peiling» og «fortsatt veldig overrasket» indikerer en oppfordring, forventning eller kanskje et håp om at kunnskapen om kommunikasjonshjelpemidler og ASK skal videreutvikles i samfunnet. Under intervjuet fortalte Erik om en gang han skulle stille et spørsmål til en hotellresepsjonist. Episoden kan illustrere hvordan manglende kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler kan få konsekvenser for kommunikasjonen:

E: Ja. Jeg forsøkte først med vanlig tale. Hun skjønte ingenting av det, og da [løfter opp X] og så skrev jeg på den her da... og hun stirret på maskinen og skjønte ingenting. Hun skjønte ikke at det var et [utydelig].

I: Hun skjønte ikke at det var et kommunikasjonshjelpemiddel?

E: Nei, hun skjønte det ikke.

I: Nei [ler].

E: Og hva gjør man da liksom? Da stod jeg ganske fast altså.

Her beskriver Erik at hotellresepsjonisten ikke forstod hva han ville si, selv ikke da han benyttet sitt kommunikasjonshjelpemiddel. Hun visste ikke hva det var, og hva det brukes til. Tidligere i oppgaven ble det stilt spørsmål om hvorvidt bruk av kommunikasjonshjelpemiddel i Eriks tilfelle er situasjonsbestemt, og kan anses som en måte å tilpasse seg kommunikasjonspartnerens forutsetninger for å forstå. På bakgrunn av episoden beskrevet over, kan det imidlertid se ut til at forsøk på å tilpasse seg ikke alltid leder til at en lykkes å initiere en samtale. Eriks uttalelser kan tolkes som et uttrykk for at kommunikasjon er avhengig av gjensidighet, samhandling og samarbeid for å fungere, og ansvaret hviler ikke kun på den ene personen. Dette kan en kanskje også se antydninger til i det Filip fortalte under intervjuet. Han anså at en viktig forutsetning for at kommunikasjonen skal fungere, er at hans samtalepartnere har kjennskap til kommunikasjonshjelpemidler og hvordan han kommuniserer:

F: Bok...Bok [ser på læreren].

L: Kommunikasjonsboken, du mener vi må lære oss den, og så bruke både den og så bruke X også?

F: Ja.

Over uttrykker Filip at for at kommunikasjonen skal lykkes, er det av betydning at samtalepartnere lærer seg å bruke kommunikasjonsboken, som er papirutgaven av hans høyteknologiske hjelpemiddel. Det kommer frem at dette også gjelder Filips høyteknologiske hjelpemiddel. Læreren bemerker videre i intervjuet at det ikke bare er Filip som har ansvar for at kommunikasjonen skal bli vellykket. De voksne må også sette seg inn i hvordan hjelpemidlene fungerer og lære seg hans uttrykksmåter. Under intervjuet forklarte Filip at dersom han møter nye mennesker som ikke vet noe om hvordan han uttrykker seg, kan det bli problematisk. Da benytter han kroppsspråket sitt for at samtalepartneren skal forstå. Dette kan belyse betydningen av kunnskap og erfaring for at kommunikasjonen skal fungere optimalt.

4.3.3 Å bli tatt på alvor

I det følgende setter Petter ord på hva han opplever som sin største utfordring i kommunikasjon:

P: Noe av det største problemet, det er å bli tatt alvorlig. Når du har spasmer og snakker som meg. Da blir du ofte [utydelig].

I: Da blir du ofte hva?

P: Tatt som utviklingshemma.

Her beskriver Petter hvordan han opplever at det største problemet i kommunikasjon, er å bli tatt alvorlig. Han formidler at når en har spasmer, det vil si ufrivillige bevegelser, og snakker slik som han, så blir en ofte oppfattet som utviklingshemmet. Under intervjuet formidlet Petter at andre kan tro han ikke forstår hva de sier, og at det da blir vanskelig å føre det han omtaler som en normal samtale. Samtalepartnerens mulige antakelser får således konsekvenser for kommunikasjonen. Petter fortalte også at han har opplevd at mennesker bokstavelig talt snur ryggen til, når han forsøker å snakke med dem. Jeg undret meg over hvordan det oppleves å bli møtt slik i kommunikasjon, og spurte Petter om dette. Da uttalte han at:

Petter: Heh. Det er ikke noe moro. Men du blir vant til det og.

Over beskriver Petter at det ikke er moro ikke å bli tatt på alvor i kommunikasjon. Samtidig fremhever han at han er vant til det. Når Petter uttrykker at «du blir vant til det», kan det tenkes at han har blitt møtt på en slik måte i kommunikasjon ved flere anledninger. En slik uttalelse kan også indikere at han er innforstått med at det er slik det er, selv om det ikke er moro. Petters utsagn kan forstås som et ønske om å bli tatt på alvor i kommunikasjon. Dette kommer kanskje også til uttrykk hos Erik i det han fortalte om hva han anså som forutsetninger for vellykket kommunikasjon. I tillegg til hans fokus på tålmodighet, vektlegger han også:

E: Så ja.... Og selvfølgelig [med talesyntese] vilje til å forstå. Det er ikke alle som har det faktisk. [Utydelig]...Ikke er noen vilje til å forstå da går det ikke altså.

I: Nei.

E: Da er det bare å gi opp altså! [Feier hånden til siden] Rett og slett [ler].

Erik formidler hvordan vilje til å forstå er en viktig forutsetning for at kommunikasjonen skal bli vellykket. Samtidig fremhever han at ikke alle har en slik innstilling. Uten vilje til å forstå uttrykker han at det ikke vil kunne gå an å kommunisere med hverandre. Måten Erik ordlegger seg på «Da er det bare å gi opp altså!» kan understreke hvilken betydning han tillegger vilje til å forstå. Samtidig kan den lille latteren tolkes som en måte å mildne utsagnet. Vilje til å forstå kan være et uttrykk for at dersom kommunikasjonen skal fungere, må alle parter være villig til å gjøre en innsats for å forstå hverandre. Samtidig belyses den antatte følelsen av frustrasjon eller oppgitthet en kan kjenne når mennesker viser manglende vilje til å forstå. Tidligere i denne oppgaven er det blitt satt fokus på hvordan kommunikasjonshjelpemidler kan bidra til at en kan uttrykke seg, og snakke med fremmede. Imidlertid vil både Petters og Eriks utsagn kunne tolkes som at et hjelpemiddel i seg selv, ikke vil utelukke mulige utfordringer. I forlengelsen av dette blir det også klart at vellykket kommunikasjon avhenger av mer enn den ene parts beherskelse av et hjelpemiddel.

Under intervjuene ble informantene spurt om hvordan de løser eventuelle utfordringer i kommunikasjon. Nedenfor presenteres sitater jeg tolker som representative for det informantene fortalte. Sara ga uttrykk for at noe hun kunne oppleve som utfordrende, var at elever i klassen hennes snakker høyt når hun rekker opp hånden, for å svare på et spørsmål. Imidlertid var hun raskt ute med å svare når jeg spurte hva hun gjorde i slike situasjoner:

Sara: Volum er 100 prosent!

Sara beskriver hvordan også hun kan heve stemmen, om hun vil bli hørt på tross av at andre elever snakker. Utsagnet belyser hvordan informantene denne i undersøkelsen tenker praktisk og løsningsorientert om kommunikative utfordringer. Samtidig beskriver Erik en annen måte å løse utfordringer på:

E: Hm, ja altså... [med talesyntese] Et smil er aldri av veien.

I: Ja.

E: Da gir jeg et signal om at "Ta det med ro, dette går fint skjønner du" [løfter den ene håndflaten og senker den ned].

I dette sitatet kommer det frem at Erik løser kommunikative utfordringer med en blid fremtoning. Under intervjuet fortalte Erik at et smil vanligvis løste kommunikative utfordringer. Det er også mitt inntrykk at flere, om ikke samtlige informanter forfekter en

holdning om at på tross av eventuelle utfordringer i kommunikasjon, er det bare å «ta det med ro, dette går fint skjønner du».

4.3.4 Refleksjoner om utfordringer i kommunikasjon

Tid, tålmodighet og konsentrasjon var faktorer som ble trukket frem som forutsetninger for vellykket kommunikasjon. Samtidig fremkom det at mangel på dette kan representere en utfordring. Dette kan ha sammenheng med at det å bruke kommunikasjonshjelpemidler kan være både tid- og arbeidskrevende for personen som benytter dem (Beukelman & Mirenda, 2013; Loncke, 2014; Tetzchner & Martinsen, 2002). Tiden det tar å formulere en ytring stiller imidlertid også krav til samtalepartnerens tålmodighet og konsentrasjon. Det kan blant annet utfordre samtalepartnerens korttidshukommelse med tanke på å huske hva som blir sagt og hvordan dette skal forstås i sammenheng med det som er ytret tidligere i samtalen (Loncke, 2014). Det kan være mange grunner til manglende konsentrasjon og dårlig tid. Likevel kan det tenkes at eventuelle samtalepartnere er, eller i alle fall blir oppfattet, som utålmodige og ukonsentrerte fordi en er vant med at muntlige samtaler er spontane og foregår i et raskt tempo (Lind, 2005a). Det kan da være krevende for vedkommende å tilpasse seg og opprettholde oppmerksomhet over tid.

Miranda og Bopp (2003) fremhever at samtalepartnere kan forsøke å effektivisere kommunikasjonen gjennom å begynne å gjette seg frem til hva en vil si. Det vil kunne tolkes som at vedkommende er utålmodig, dersom slik gjetting ikke er avtalt på forhånd. Gjetting kan også lede til at kommunikasjonen tar lenger tid dersom en gjetter mye feil.

Samtalepartnere vil kunne ha behov for å bli minnet om at de må være tålmodige og konsentrerte (Miranda & Bopp, 2003). Lorentzen (2013) beskriver også hvordan tålmodighet, konsentrasjon og oppmerksomhet kan være spesielt viktig i kommunikasjon med mennesker som ikke har funksjonelt talespråk, for å oppfatte hva vedkommende ønsker å formidle. Dette har sin bakgrunn i at de kan ha andre, men likeverdige måter å uttrykke kommunikatív intensjon.

Et annet tema som ble behandlet var miljøets kunnskap om kommunikasjonshjelpemidler. Erik fremhever at samfunnet fremdeles har lite kunnskap på området, og at mennesker fortsatt blir overrasket. Dette er i tråd med Miranda og Bopp (2003) sitt fokus på at mange har lite eller ingen kjennskap til ASK og kommunikasjonshjelpemidler. Det kan lede til at eventuelle samtalepartnere blir usikre på hvordan de skal forholde seg i en

kommunikasjonssituasjon og nøler med å initiere eller ta del i en samtale. På bakgrunn av den teknologiske utviklingen i dagens samfunn og den utstrakte kjennskapen og bruken av bærbar teknologi, skulle en tro at det motsatte ville være tilfellet (Beukelman & Mirenda, 2013; McNaughton & Light, 2013; Tingstad, 2006). McNaughton og Light (2013) belyser hvordan den teknologiske utviklingen kan bidra til økt bevissthet og sosial aksept for bruk av kommunikasjonshjelpemidler og ASK generelt. Kunnskap om teknologi og ASK vil imidlertid kunne variere fra person til person.

Filip fortalte også om hvordan samtalepartneres kjennskap til kommunikasjonshjelpemidler er av betydning for at kommunikasjonen skal fungere. Bakgrunnen for dette kan være at kunnskap kan gjøre det lettere å tilpasse seg kommunikasjonssituasjonen. Det vil kunne medføre at en klarer å etablere en felles forståelse i samtalen og at kommunikasjonen således går lettere (Røkenes & Hanssen, 2012; Svennevig, 2009). Collier og Self (2010) fremhever samtidig at det er viktig at mennesker som skal arbeide tett med personer som bruker ASK, får tilstrekkelig opplæring i hvordan de kan kommunisere best mulig med vedkommende. Dette vil i sin tur kunne bidra til å sikre personens livskvalitet og kontroll over egen hverdag. Dette kan illustrere hvordan ASK og kommunikasjon som helhet er et omfattende begrep som ikke bare er avhengig av den enkelte bruker og kommunikasjonshjelpemidlet i seg selv, men også samtalepartnerens eller miljøets samarbeid og kompetanse (Ferm & Thunberg, 2008).

Det siste tema som ble presentert knyttet til utfordringer i kommunikasjon handlet om å bli tatt på alvor. Petter beskrev at han kan bli oppfattet som utviklingshemmet. Erik fortalte på sin side om betydningen av vilje til å forstå, og at ikke alle mennesker har en slik innstilling i kommunikasjon. Mennesker som har uttalevansker og bruker ASK, vil kunne erfare at enkelte antar at deres uttalevansker gjenspeiler deres kognitive evner. Det vil kunne lede til usikkerhet, reduserte forventninger og en undervurdering av hva personen som benytter ASK kan bidra med i samtalen (Miranda & Bopp, 2003). En kan spørre seg hva som er bakgrunnen til at enkelte samtalepartnere handler på måter i kommunikasjon, som gjør at en kan oppleve ikke å bli tatt på alvor. Det kan antas at dette kan ses i sammenheng med kunnskap om ASK. Over ble det pekt på hvordan økt kunnskap kunne gjøre det lettere for eventuelle samtalepartnere å tilpasse seg situasjonen, hvilket kan lette kommunikasjonen (Røkenes & Hanssen, 2012; Svennevig, 2009). Kan hende vil da manglende kunnskap og usikkerhet kunne lede til vansker med å tilpasse seg. En mulig konsekvens av dette kan være en feilaktig antakelse om at personen som benytter ASK ikke forstår det som blir sagt. Det kan lede til at

en behandler vedkommende som uvitende og personen kan oppleve ikke å bli tatt på alvor (Svennevig, 2009). Økt kunnskap og informasjon, samt kjennskap til mennesker som bruker ASK har imidlertid vist seg å kunne øve positiv innflytelse på slike holdninger (McCarthy & Light, 2005).

Petter fortalte at det ikke var moro å bli møtt slik i kommunikasjon, men at han er vant til det. Akkurat hva han legger i «ikke noe moro» kan ikke vites med sikkerhet, men det var trolig ingen god opplevelse. Hvilke mulige konsekvenser kan slike opplevelser få for en person? McCharthy og Light (2005) beskriver hvordan det at mennesker kan vegre seg for å ta kontakt med personer som benytter ASK, kan redusere muligheten mennesker som bruker ASK har til å etablere meningsfulle relasjoner til andre. Cooper et al. (2009), som undersøkte opplevelsen av ensomhet hos en gruppe unge voksne som benyttet ASK, fant også at utfordringer som dette kan medføre høyere risiko for opplevelse av ensomhet. Kommunikasjon er blant annet sentralt for å oppnå nærhet og kontakt med andre. Dette er, som tidligere nevnt, et grunnleggende behov for alle mennesker (Light, 2003). Parallelt med innholdet i en samtale uttrykkes også noe om hvordan en forstår forholdet til sine samtalepartnere (Jensen & Ulleberg, 2011). I denne relasjonen kan en også gi uttrykk for ulike holdninger som åpenhet og trygghet, og markere nærhet eller distanse til andre (Røkenes & Hanssen, 2012; Svennevig, 2009).

Mellommenneskelig kommunikasjon og samhandling vil også kunne ha betydning for ens selvoppfatning. Mead (1934) ga for eksempel uttrykk for at vår oppfatning av oss selv skapes ved at vi samhandler og speiler oss i andres reaksjoner og tilpasser oss deretter. Skaalvik og Skaalvik (2013) beskriver samtidig hvordan en persons selvoppfatning er grunnlagt på tidligere erfaringer på ulike områder, og hvordan disse forstås og tolkes av vedkommende. På bakgrunn av en slik forståelse kan det hende at erfaringer med at mennesker viser manglende vilje til å forstå, oppfatter en som utviklingshemmet eller snur ryggen til, kan tolkes som negative erfaringer. Dette vil kunne få negativ innflytelse på ens selvoppfatning i kommunikasjonssituasjoner. Vår selvoppfatning har i sin tur betydning for hvordan en tenker, føler og handler (Skaalvik & Skaalvik, 2013). Slike erfaringer vil muligens medføre at en person som benytter ASK kan vegre seg for å inngå i kommunikasjon med andre. Dermed kan det oppstå en ond sirkel hvor alle parter nøler med å ta kontakt med hverandre.

Over ble mulige personlige konsekvenser av ikke å bli tatt på alvor i kommunikasjon beskrevet. Samtidig kan det tenkes at det å ikke bli tatt på alvor, i form av manglende vilje til

å forstå, også kan få mer praktiske konsekvenser i den aktuelle kommunikasjonssituasjonen. Erik formidlet blant annet at dersom samtalepartneren ikke vil forstå, er det bare å gi opp. Dermed kan det se ut til at å bli tatt på alvor kan få betydning for om en klarer å etablere en samtale overhodet. At kommunikasjon forutsetter vilje til å forstå, kommer også til uttrykk hos Rommetveit (1972). Han påpeker at når en avsender formidler et intendert budskap er det med en forventning om at intensjonen i budskapet skal forstås. Det krever imidlertid en innsats og en vilje til å forstå fra mottakerens side. Ifølge Svennevig (2009) kan mottakeren søke å oppfatte budskapet fra avsenderen i henhold til hans eller hennes intensjoner, men vedkommende skaper til sist sin egen forståelse av ytringen. På grunnlag av dette kan mottakeren også velge å avstå fra å ta stilling til det en avsenderen formidler, slik det for eksempel kan se ut til at Erik opplevde når han skulle snakke med hotellresepsjonisten. At det da kan bli utfordrende å kommunisere med hverandre, blir tydelig med tanke på at det forutsetter tilpasning og samarbeid fra alle parter, og et mål om å komme frem til en felles forståelse (Lind, 2005a; Svennevig, 2009). Lind (2005a) beskriver også hvordan noe kan forstås som en samtale først når to eller flere deltakere kommer med hvert sitt bidrag. Som det fremkommer av de avsluttende uttalelsene, kan det se ut til at informantene møter utfordringer i kommunikasjon ved å tenke løsningsorientert og fokusere på det positive. Dette kan vitne om en motivasjon og et pågangsmot som kan gjøre det lettere og takle utfordringer en kan støte på når en benytter et hjelpemiddel i kommunikasjon (Light, 2003).

5 Konklusjoner og vurderinger

Denne oppgaven har handlet om unge og voksne som til daglig benytter kommunikasjonshjelpemidler. Prosjektets teoretiske forankring har hatt fokus på ulike aspekter ved kommunikasjon og alternativ og supplerende kommunikasjon. Følgende problemstilling dannet utgangspunkt for undersøkelsen:

Hvilke erfaringer og opplevelser har unge og voksne med kommunikasjonshjelpemidler?

For å belyse problemstillingen empirisk ble det utarbeidet tre forskningsspørsmål. Det første tok sikte på å kartlegge hvilke erfaringer informantene hadde med den praktiske bruken av ulike hjelpemidler. De to neste forskningsspørsmålene omhandlet henholdsvis hvilke muligheter hjelpemidlene kan gi, og hvilke utfordringer en kan møte i daglig kommunikasjon.

For å kunne besvare problemstillingen har jeg intervjuet fire personer. Det informantene fortalte om sine erfaringer og opplevelser under intervjuene, danner grunnlaget for den påfølgende oppsummeringen av funn.

Med henblikk på den praktiske bruken av hjelpemidlene ble to ulike temaer behandlet. Det første omhandlet tilgang til ulike kommunikative funksjoner. Å kunne bruke dialekt, talesyntese og det å kunne skrive tekstmeldinger ble trukket frem som særlig nyttig. Samtidig ble det satt fokus på at talesyntesen har et forbedringspotensial knyttet til intonasjon eller setningsmelodi. Dette ville gjøre at talesyntesen ble mer menneskelig, og samtalen kunne bli mer naturlig.

Det andre temaet, bruk av tid og krefter, beskrev hvordan det oppleves som positivt når et hjelpemiddel er utformet slik at det tillater hurtig kommunikasjon, uten bruk av for mye krefter. Det kan tenkes at dette vil kunne friggi ressurser slik at en kan følge bedre med, og delta mer aktivt i kommunikasjonen. På bakgrunn av dette ble tilrettelegging og tilpasning av hjelpemidler fremhevet som viktig. Det ble også gitt uttrykk for et ønske om tettere oppfølging for voksne som ikke er under opplæring.

På spørsmålet om hvilke muligheter hjelpemidlet gir i kommunikasjon belyste to av informantene at det skaper vilkår for å kunne snakke selv. En kan for eksempel si i fra om hva en vil eller ikke vil, og uttrykke sine følelser. Samtidig la de øvrige informantene, vekt på at hjelpemidlet lot dem gjøre seg forstått i samtale med fremmede mennesker. Dette illustrerer

hvordan hjelpemidler kan ha ulike funksjoner i kommunikasjon og være en støtte på ulike måter, avhengig av personens behov.

Utfordringer i kommunikasjon bestod i problemer når samtalepartnere har dårlig tid og er utålmodige eller ukonsentrerte. Dette kan forutsettes å ha sammenheng med at å benytte hjelpemidler i kommunikasjon kan være både mer tid- og arbeidskrevende, enn å kommunisere ved hjelp av tale. Manglende kunnskap om ASK ble også trukket frem som en mulig utfordring. Mange kan være usikre på hvordan de skal forholde seg til en som bruker et hjelpemiddel i kommunikasjon, og det kan derfor være utfordrende å innlede en samtale. Det å ha god tid, være tålmodig og konsentrert, samt å tilegne seg kunnskap om ASK, vil kunne bidra til å lette kommunikasjonen. Samtidig vil dette kunne medføre at personen som benytter ASK opplever å bli tatt på alvor.

Å bli tatt på alvor var det siste temaet som ble behandlet i forbindelse med utfordringer i kommunikasjon. Noen av informantene beskrev hvordan enkelte samtalepartnere kunne forutsette at en er utviklingshemmet og ikke evner å forstå det som blir sagt, eller vise manglende vilje til å forstå hva en prøver å formidle. Det kan da bli vanskelig, for ikke å si umulig, og kommunisere med hverandre på en god måte. I oppgaven ble det også drøftet hvilke mulige konsekvenser det kan få for en person å bli møtt slik. Det ble blant annet sett nærmere på hvordan det kan påvirke ens selvoppfatning. Informantene beskrev imidlertid hvordan de møter utfordringene nevnt over, ved å tenke praktisk, løsningsorientert og fokusere på det positive.

Metodisk har prosjektet hatt en kvalitativ tilnærming til den empiriske undersøkelsen. I den forbindelse ble det ansett formålstjenlig å ta utgangspunkt i enkelte aspekter ved en fenomenologisk forståelse. Undersøkelsen har hatt fokus på den enkelte informants opplevelse, samtidig som det er pekt på fellestrekk ved deres erfaringer. I bearbeidingen og analysen av datamaterialet har jeg hentet inspirasjon fra Smith et al. (2009) og deres beskrivelse av Interpretative Phenomenological Analysis, hvilket er en fortolkende fenomenologisk tilnærming. Med dette erkjennes det at min forståelse av det informantene fortalte, slik den kommer til uttrykk i denne oppgaven, har sin bakgrunn i en fortolkning. Tolkningen vil på sin side være farget av min forforståelse.

Et semistrukturert intervju ble benyttet som datainnsamlingsmetode. Gjennomføringen av intervju lærte meg at det er fullt mulig å intervju personer som benytter

kommunikasjonshjelpemidler, så lenge en tilrettelegger situasjonen. Dersom jeg fikk muligheten til å gjennomføre undersøkelsen på nytt, ville jeg blant annet ha gjennomført et prøveintervju med noen som selv bruker kommunikasjonshjelpemidler. Da ville jeg trolig fått større innsikt i mine egne begrensninger og ressurser, samt vært mer forberedt på at intervjuene ikke alltid lot seg gjennomføre på tomannshånd. Hadde jeg fått snakke med informantene en gang til, ville jeg nok ha stilt enda flere oppfølgende spørsmål. Flere steder i datamaterialet fantes eksempler på uttalelser som jeg syntes ikke var blitt fulgt godt nok opp.

Med tanke på veien videre ville det blant annet være interessant å se nærmere på oppfølgingen av voksne som benytter ASK, men som ikke er under opplæring. Hvordan fungerer det, og hva kan en eventuelt gjøre for å bedre oppfølgingen? Det ville også vært av interesse å se nærmere på erfaringene og opplevelsene til et større antall personer som benytter kommunikasjonshjelpemidler. Det ville kunne synliggjøre erfaringene i enda større utstrekning, hvilket kan bidra til økt kunnskap om mennesker som bruker kommunikasjonshjelpemidler og ASK generelt. Økt kunnskap vil på sin side kunne ha positiv innflytelse på menneskers holdninger. Det vil kunne bidra til at personer som bruker ASK i større grad opplever å bli tatt på alvor i sin daglige kommunikasjon.

Litteraturliste

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andenæs, A. (2000). Generalisering: Om ringvirkning og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse. I H. Haavind (Red.), *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning* (s. 287-320).
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013a). *FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Hentet 4.4.2014 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/tema/likestilling-og-diskriminering/funksjonsnedsettelse/fn-konvensjon-om-rettighetene-til-mennes.html?id=511768>
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013b). *Konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Hentet 4.4.2014 fra http://www.regjeringen.no/upload/BLD/sla/Funk/WEB_konvensjon.pdf
- Bateson, G. (2002). *Mind and nature. A necessary unity*. Cresskill, N.J.: Hampton Press.
- Bateson, G. (2005). *Mentale systemers økologi. Skridt i en utvikling*. København: Akademisk Forlag.
- Baxter, S., Enderby, P., Evans, P. & Judge, S. (2012). Barriers and facilitators to the use of high-technology augmentative and alternative communication devices: a systematic review and qualitative synthesis. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 47(2), 115-129. doi:10.1111/j.1460-6984.2011.00090.x
- Bedrosian, J. L. (1997). Language acquisition in young AAC system users: Issues and directions for future research. *Augmentative and Alternative Communication*, 13(3), 179-185. Hentet fra <http://informahealthcare.com/doi/pdf/10.1080/07434619712331277998>
- Bedrosian, J. L., Hoag, L. A. & McCoy, K. F. (2003). Relevance and Speed of Message Delivery Trade-Offs in Augmentative and Alternative Communication. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 46(4), 800-817. Hentet fra <http://search.proquest.com/docview/230602376?accountid=14699>
- Befring, E. (2014a). *Den forløsende pedagogikken. Læringsvilkår som gjør gode skoler gode*. Gyldendal Akademisk. Upublisert manuskript. Oslo.

- Befring, E. (2014b). *Forskningsmetode med etikk og statistikk*. Cappelen Damm Akademisk. Upublisert manuskript. Oslo.
- Beukelman, D. R. & Mirenda, P. (2013). *Augmentative & Alternative Communication. Supporting Children & Adults with Complex Communication Needs* (4. utg.). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Blockberger, S. & Sutton, A. (2003). Toward Linguistic Competence: Language Experiences and Knowledge of Children with Extremely Limited Speech. I J. C. Light, D. R. Beukelman, & J. Reichle (Red.), *Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice* (s. 63-106). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Boone, D. R., McFarlane, S. C., Von Berg, S. L. & Zraick, R. I. (2013). *The Voice and voice therapy*. Boston: Pearson Education
- Collier, B. & Self, H. (2010). Preparing Youth Who Use AAC to Communicate with Their Personal Assistants. I D. B. McNaughton, & D. R. Beukelman (Red.), *Transition Strategies for Adolescents and Young Adults Who Use AAC* (s. 163-180). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Cooper, L., Balandin, S. & Trembath, D. (2009). The loneliness experiences of young adults with cerebral palsy who use alternative and augmentative communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 25(3), 154-164.
doi:10.1080/07434610903036785
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Erfaring. (2005-2007). I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/erfaring>
- Ferm, U. & Thunberg, G. (2008). Alternativ och Kompletterande Kommunikation (AKK). I H. Lena, N. Ulrika, & H. Britta (Red.), *Logopedi* (s. 461-470). Lund: Studentlitteratur.
- Gall, M. D., Gall, J. P. & Borg, W. R. (2007). *Educational research. An introduction* (8. utg.). Boston: Pearson Allyn and Bacon.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (2004). *Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Higginbotham, D. J., Bisantz, A. M., Sunm, M., Adams, K. & Yik, F. (2009). The effect of context priming and task type on augmentative communication performance. *Augmentative and Alternative Communication*, 25(1), 19-31.
doi:10.1080/07434610802131869
- Iacono, T. A. (2003). Pragmatic Development in Individuals with Developmental Disabilities. I J. C. Light, D. R. Beukelman, & J. Reichle (Red.), *Communicative*

- competence for individuals who use AAC. From research to effective practice* (s. 323-360). Baltimore: Paul H. Brookes.
- ISAAC Norge. (2014). *Hva er ASK?* Hentet 24.4.2014 fra <http://www.isaac.no/hva-er-ask/>
- Jensen, P. & Ulleberg, I. (2011). *Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Judge, S. & Townend, G. (2013). Perceptions of the design of voice output communication aids. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 48(4), 366-381. doi:10.1111/1460-6984.12012
- Kunnskapsdepartementet. (2012). *Rundskriv nr. F-02-12*. Hentet 13.3.2014 fra http://www.regjeringen.no/upload/KD/Rundskriv/2012/Rundskriv_F_02_12_endringer_opplaeringsloven_privatskoleloven_undervisningskompetanse_mm.pdf
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Light, J. C. (2003). Shattering the Silence: Development of Communicative Competence by Individuals Who Use AAC. I J. C. Light, D. R. Beukelman, & J. Reichle (Red.), *Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice* (s. 3-38). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Lind, M. (2005a). Samtalen - den grunnleggende språkbruksformen. I K. E. Kristoffersen, H. G. Simonsen, & A. Sveen (Red.), *Språk. En grunnbok* (s. 121-144). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lind, M. (2005b). Språk som handling og tekst. I K. E. Kristoffersen, H. G. Simonsen, & A. Sveen (Red.), *Språk. En grunnbok* (s. 39-63). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindblom, B. (2008). Röst- och talfunktion. I L. Hartelius, U. Nettelbladt, & B. Hammarberg (Red.), *Logopedi* (s. 21-35). Lund: Studentlitteratur.
- Loncke, F. (2014). *Augmentative and alternative communication. Models and applications for educators, speech-language pathologists, psychologists, caregivers, and users*. San Diego: Plural Publishing.
- Lorentzen, P. (2013). *Kommunikasjon med uvanlige barn. En dialogisk tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lund, I. (2012). *Det stille atferdsproblemet. Innagerende atferd i barnehage og skole*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding and Validity in Qualitative Research. *Harvard Educational Review*, 32(3), 279-300.

- McCarthy, J. & Light, J. (2005). Attitudes toward Individuals Who Use Augmentative and Alternative Communication: Research Review. *Augmentative and alternative communication*, 21(1), 41-55. doi:10.1080/07434610410001699753
- McNaughton, D. B. & Kennedy, P. (2010). Supporting Successful Transitions to Adult Life for Individuals who Use AAC. I D. B. McNaughton, & D. R. Beukelman (Red.), *Transition strategies for adolescents & young adults who use AAC* (s. 3-15). Baltimore: Paul H. Brookes.
- McNaughton, D. B. & Light, J. (2013). The iPad and mobile technology revolution: Benefits and challenges for individuals who require augmentative and alternative communication. *Augmentative and Alternative Communication*, 29(2), 107-116. doi:10.3109/07434618.2013.784930
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society. From the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Miranda, P. & Bopp, K. D. (2003). "Playing the game": Strategic Competence in AAC. I J. C. Light, D. R. Beukelman, & J. Reichle (Red.), *Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice* (s. 401-437). Baltimore: Paul H. Brookes.
- NAV. (2014a). *Hjelpemiddelområder. Kommunikasjonshjelpemidler*. Hentet 4.4.2014 fra <https://www.nav.no/Helse/Hjelpemidler/Hjelpemiddelomr%C3%A5der/Kommunikasjonshjelpemidler.1180.cms>
- NAV. (2014b). *Hjelpemidler. For voksne*. Hentet 4.4.2014 fra <https://www.nav.no/Helse/Hjelpemidler/For+voksne>
- NESH. (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Hentet 17.10.2013 fra [https://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20\(2006\).pdf](https://www.etikkom.no/Documents/Publikasjoner-som-PDF/Forskningsetiske%20retningslinjer%20for%20samfunnsvitenskap,%20humaniora,%20juss%20og%20teologi%20(2006).pdf)
- Opplevelse. (2005-2007). I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/opplevelse>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)*. Hentet fra <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Postholm, M. B. (2010). *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.

- Rommetveit, R. (1972). *Språk, tanke og kommunikasjon. Ei innføring språkpsykologi og psykolingvistikk* Oslo: Gyldendal Akademisk
- Røkenes, O. H. & Hanssen, P.-H. (2012). *Bære eller briste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. (3. utg.). Bergen Fagbokforlaget.
- Sande, A. & Kleppenes, A.-M. (2014). Opplæringslova i møte med elever med behov for ASK. *Spesialpedagogikk*,(3), 18-23.
- Shewell, C. (2009). *Voice work. Art and science in changing voices*. Chichester: John Wiley and Sons Ltd.
- Skaalvik, E. M. & Skaalvik, S. (2013). *Skolen som læringsarena. Selvoppfatning, motivasjon og læring* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Smith, A. J., Flowers, P. & Larkin, M. (2009). *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. London Sage Publications
- Stabell Kulø, L. (2010). Afasi og kommunikasjonshjelpemidler. I M. Lind, L. Haaland-Johansen, M. I. K. Knoph, & E. Qvenild (Red.), *Afasi-et praksisrettet perspektiv* Oslo: Novus Forlag.
- Svennevig, J. (2009). *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse* (2. utg.). Oslo: Landslaget for norskundervisning, Cappelen Akademisk.
- Tetzchner, S. v., Feilberg, J., Hagtvatn, B., Martinsen, H., Mjaavatn, P. E., Simonsen, H. G. & Smith, L. (1993). *Barns språk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tetzchner, S. v. & Martinsen, H. (2002). *Alternativ og supplerende kommunikasjon. En innføring i bruk av tegnspråkopplæring og kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tingstad, V. (2006). *Barndom under lupen. Å vokse opp i en foranderlig mediekultur*. Oslo: Cappelen akademisk forlag
- Trevarius, J. & Roberts, V. (2003). Supporting Competent Motor Control of AAC Systems. I J. C. Light, D. R. Beukelman, & J. Reichle (Red.), *Communicative competence for individuals who use AAC. From research to effective practice* (s. 199-240). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Ulleberg, I. (2004). *Kommunikasjon og veiledning. En innføring i Gregory Batesons kommunikasjonsteori-med historier fra veiledningspraksis*. Oslo: Universitetsforlaget

Wormnæs, O. (2005). Om forståelse, tolkning og hermeneutikk. I *SPED4010 Vitenskapsteori og forskningsmetode* (s. 231-248). Oslo: Akademika forlag.

Vedlegg 1 Godkjenning fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47 55 58 21 17
Fax: +47 55 58 96 54
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321 884

Edvard Befring
Institutt for spesialpedagogikk Universitetet i Oslo
Postboks 1140 Blindern
0318 OSLO

Vår dato: 06.01.2014

Vår ref: 36624 / 2 / JSL

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 11.12.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

36624
Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student

Voksnes erfaringer med bruk av en alternativ kommunikasjonsform
Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Edvard Befring
Maja Dahn Kiil

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.07.2014, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Juni Skjold Lexau

Kontaktperson: Juni Skjold Lexau tlf: 55 58 36 01

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Maja Dahn Kiil maja.d.kiil@gmail.com

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47 22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47 73 59 19 07. kjre.svara@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVE, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47 77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

I meldeskjemaet er det krysset av for at det skal gjennomføres observasjoner. Vi legger til grunn at det med "observasjoner" vises til at intervjuet kan bli tatt opp på video, og at det ikke skal gjennomføres observasjoner utover dette. Hvis det likevel skal gjennomføres øvrige observasjoner som ikke framkommer av meldeskjema, der det registreres personidentifiserende opplysninger, ber vi om at det sendes endringsmelding for vurdering.

Samtlige deltakere skal ifølge meldeskjema være samtykkekompetente.

Ifølge prosjektmeldingen skal det innhentes muntlig og skriftlig samtykke basert på muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og behandling av personopplysninger. Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende utformet i henhold til personopplysningslovens vilkår.

Det vil i prosjektet bli registrert sensitive personopplysninger om helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c).

Innsamlede opplysninger registreres på privat pc. Personvernombudet legger til grunn at veileder og student setter seg inn i og etterfølger Universitetet i Oslo sine interne rutiner for datasikkerhet, spesielt med tanke på bruk av privat pc til oppbevaring av personidentifiserende data.

Prosjektet skal avsluttes 31.07.2014 og innsamlede opplysninger skal da anonymiseres, og lyd- og video-opptak slettes. Anonymisering innebærer at direkte personidentifiserende opplysninger som navn/koblingsnøkkel slettes, og at indirekte personidentifiserende opplysninger (sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som f.eks. yrke, alder, kjønn) fjernes eller grovkategoriseres slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes i materialet.

Vedlegg 2 Informasjonsskriv til foreninger og fagpersoner

Forespørsel om deltakelse i masterprosjekt

”Voksnes erfaringer med bruk av kommunikasjonshjelpemidler”

Bakgrunn og formål

Jeg heter Maja Dahn Kiil og studerer logopedi, ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo. I løpet av våren 2014 skal jeg skrive min masteroppgave. Min veileder er professor emeritus Edvard Befring. Tema for prosjektet vil være voksnes erfaringer med kommunikasjon og bruk av kommunikasjonshjelpemidler (ASK). Gjennom samtale med voksne som selv bruker kommunikasjonshjelpemidler i sin daglige kommunikasjon ønsker jeg å få større innsikt i hvordan det oppleves å benytte en alternativ kommunikasjonsform i hverdagen. Med oppgaven håper jeg å bidra til en synliggjøring av personers egne erfaringer og opplevelser knyttet til kommunikasjon og kommunikasjonshjelpemidler.

For å kunne gjennomføre prosjektet ønsker jeg å komme i kontakt med personer som oppfyller følgende kriterier:

Personene som deltar i prosjektet må være over 18 år, samt ha samtykkekompetanse. Samtykkekompetanse innebærer blant annet at personen helt og fullt må kunne forstå den informasjonen som gis om prosjektets innhold og konsekvensene av å delta i et slikt prosjekt. For å sikre at prosjektet skjer i overensstemmelse med personopplysningslovens bestemmelser innebærer det i praksis at personene ikke har vansker knyttet til generelle lærevansker/utviklingshemming.

Bakgrunnen for at personen benytter ASK må være knyttet til medfødte kommunikasjonsvansker.

Da jeg i størst mulig grad vil ta utgangspunkt i personens egne ord i prosjektet, ønsker jeg å komme i kontakt med personer som benytter et kommunikasjonshjelpemiddel med talesyntese

og/eller vanlig skrift. Det skyldes at jeg ikke har kompetanse i å tolke andre tegnsystemer som for eksempel BLISS.

Det er en fordel om personen bor, eller kan treffes i Oslo eller omegn. Dette har sin bakgrunn i at jeg sitter i rullestol, og har begrensede transportmuligheter.

Hva innebærer deltakelse i prosjektet?

Prosjektet vil bli gjennomført som en semi-strukturert intervjusamtale, helst i løpet av februar. Det betyr at jeg har gjort klar noen tema og spørsmål på forhånd, men samtidig kan tilpasse disse underveis.

Hvor lang tid samtalen vil ta vil variere (muligens rundt to timer). Intervjuet består av mellom 15 og 20 spørsmål. Det vil være mulig å få tilsendt noen tema og spørsmål i forkant av intervjuet. Jeg ønsker å gi personen god tid til å uttrykke seg, og unngå at personen opplever situasjonen som belastende. Derfor er det fullt mulig for meg eksempelvis å dele intervjusamtalen i mindre deler og heller møtes flere ganger. Jeg ønsker å tilpasse intervjusituasjonen slik at personen føler seg mest mulig komfortabel.

Jeg er svært fleksibel i forhold til hvor og når på dagen intervjuet skal foregå. For at jeg skal få med meg nøyaktig hva personen sier, tas intervjuet opp på bånd. For å kunne fange opp nonverbal kommunikasjon (gester og lignende) vil jeg, dersom personen som intervjues gir sin tillatelse til dette, også bruke video.

Hva skjer med informasjonen?

Alle opptak og personopplysninger fra intervjuene vil bli behandlet konfidensielt i tråd med personopplysningsloven. All informasjon vil anonymiseres. Det vil ikke være andre enn meg som får vite hvem jeg har snakket med/intervjuet. I selve oppgaven vil jeg benytte fiktive navn på personer og steder, for å sikre konfidensialitet.

All informasjon destrueres ved oppgavens sensur, forventet våren 2014.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Frivillig deltakelse

Det er helt frivillig å delta i prosjektet og en kan når som helst trekke sitt samtykke til å delta i prosjektet, uten å oppgi noen grunn. Dersom en velger å trekke seg, vil eventuelle data behandles konfidensielt og anonymisert. Jeg er dypt takknemlig for alle som eventuelt kan tenke seg å delta i en intervjusamtale. Det vil være til stor hjelp.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål om prosjektet, ta gjerne kontakt med meg:

Maja Dahn Kiil

Peder Ankers vei 21

0861 Oslo

E – post: majaki@student.uv.uio.no

Telefon: 920 55 216

Veileders kontaktinformasjon:

Edvard Befring, professor emeritus

Helga Engs Hus

Sem Sælands vei 7

0371 Oslo

E – post: edvard.befring@isp.uio.no

Telefon: 916 34 890

Med vennlig hilsen

Maja Dahn Kiil

Vedlegg 3 Informasjonsskriv til informanter

Forespørsel om deltakelse i en intervjusamtale

”Voksnes erfaringer med bruk av kommunikasjonshjelpemidler”

Jeg heter Maja Dahn Kiil og studerer logopedi, ved Institutt for spesialpedagogikk, Universitetet i Oslo. I løpet av vårsemesteret 2014 skal jeg skrive min masteroppgave. Min veileder er professor emeritus Edvard Befring.

Tema for oppgaven er voksnes erfaringer med bruk av kommunikasjonshjelpemidler. Gjennom samtale med deg som bruker et kommunikasjonshjelpemiddel i din daglige kommunikasjon ønsker jeg å få innsikt i hvordan det oppleves å bruke slike hjelpemidler i hverdagen. Med oppgaven ønsker jeg å bidra til en økt synliggjøring av disse erfaringene og opplevelsene.

For å kunne skrive masteroppgaven vil jeg gjerne komme i kontakt med deg som er:

18 år eller eldre og har samtykkekompetanse. Samtykkekompetanse innebærer blant annet at du helt og fullt forstår den informasjonen som gis om prosjektets innhold og følgene av å delta. For å sikre at prosjektet skjer i overensstemmelse med personopplysningslovens bestemmelser innebærer det for eksempel at du ikke har vansker som innebærer utviklingshemming.

Bakgrunnen for at du benytter et kommunikasjonshjelpemiddel er knyttet til medfødte vansker.

Da jeg vil ta utgangspunkt i dine egne ord i prosjektet, ønsker jeg å komme i kontakt med deg som bruker et kommunikasjonshjelpemiddel med talesyntese og/eller vanlig skrift. Det skyldes at jeg ikke har kompetanse i å tolke andre tegnsystemer som for eksempel BLISS.

Det er en fordel om du bor, eller kan treffes i Oslo eller omegn. Dette har sin bakgrunn i at jeg sitter i rullestol, og har begrensede transportmuligheter.

Deltakelse i prosjektet vil omfatte en intervjusamtale, helst i løpet av februar. Jeg har gjort klar noen tema og spørsmål på forhånd, men vil også kunne tilpasse disse underveis. Jeg er svært fleksibel når det gjelder hvor og når på dagen intervjusamtalen skal foregå. Samtalen vil trolig vare ca. to timer. Jeg vil stille mellom 15 og 20 spørsmål, og det vil være mulig å få tilsendt noen av spørsmålene på forhånd.

Det er av stor betydning for meg at du opplever å få nok tid og mulighet til å informere om dine erfaringer. Vi kan derfor avtale nærmere hvordan samtalen kan gjennomføres på best mulig måte. En mulighet kan være å dele intervjuet i mindre deler og at vi møtes mer enn en gang. Jeg ønsker å tilpasse intervjusituasjonen slik at du føler deg mest mulig komfortabel.

For at jeg skal få med meg alt det du forteller, ønsker jeg å ta samtalen på bånd. For å kunne fange opp nonverbal kommunikasjon (gester og lignende) vil jeg også benytte video, men kun dersom du stiller deg positiv til det.

Hva skjer med informasjonen?

Alle opptak og personopplysninger fra intervjuene vil bli behandlet konfidensielt, og all informasjon vil anonymiseres. Det vil ikke være andre enn meg som får vite hvem jeg har snakket med. I oppgaven jeg skal skrive fiktive navn på personer og steder, for å sikre konfidensialitet.

All informasjon destrueres etter sensuren av oppgaven som blir gjennomført i løpet av våren 2014.

Prosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Du kan når som helst trekke ditt samtykke til å delta i intervjuet, uten å oppgi noen grunn. Dersom du velger å trekke deg, vil eventuelle opplysninger behandles konfidensielt og anonymisert.

Jeg er dypt takknemlig for alle som eventuelt kan tenke seg å delta i en intervjusamtale. Det vil være til stor hjelp. Har du mulighet å delta, eller har spørsmål om prosjektet, ta gjerne kontakt med meg:

Maja Dahn Kiil

Peder Ankers vei 21

0861 Oslo

E – post: majaki@student.uv.uio.no

Telefon: 920 55 216

Veileders kontakinformasjon:

Edvard Befring, professor emeritus

Helga Engs Hus

Sem Sælands vei 7

0371 Oslo

E – post: edvard.befring@isp.uio.no

Telefon: 916 34 890

Med vennlig hilsen

Maja Dahn Kiil

Vedlegg 4 Tilbakemelding på endringsmelding fra NSD

BEKREFTELSE PÅ ENDRINGSMELDING

Vi viser til endringsmelding mottatt 27.02.2014 for prosjekt:

36624. Voksnes erfaringer med bruk av en alternativ kommunikasjonsform

Personvernombudet har registrert at det inkluderes ungdom mellom 16 og 18 år i utvalget. Det oppgis at disse er samtykkekompetente.

Vi legger til grunn at prosjektopplegget for øvrig er uendret. Du vil motta en statushenvendelse ved prosjektslutt.

Ta gjerne kontakt dersom du har spørsmål.

--

Vennlig hilsen / Best regards

Marte Byrkjeland
Rådgiver / Adviser

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
(Norwegian Social Science Data Services)

Personvernombud for forskning
(Data Protection Official for Research)

Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: [\(+47\) 55 58 33 48](tel:+4755583348)

Tlf. sentral: [\(+47\) 55 58 81 80](tel:+4755588180)

Faks: [\(+47\) 55 58 96 50](tel:+4755589650)

Epost: marte.byrkjeland@nsd.uib.no

www.nsd.uib.no/personvern

Vedlegg 5 Intervjuguide

Introduksjon

1. Si litt om hvem jeg er og hvorfor jeg er her.
2. Si litt om hva prosjektet handler om og hva som skal skje med materialet.
3. Poengtere at det er frivillig å delta, og at de må si i fra om de vil at jeg skal avslutte intervjuet.
4. Spørsmål?
5. Kan du fortelle litt om deg selv? Navn, alder, daglig virksomhet (jobb/skole/andre aktiviteter)

Bruk av kommunikasjonshjelpemidlet

1. Kan du fortelle meg litt om kommunikasjonshjelpemidlet du bruker?
Oppfølgingsspørsmål: Hvis du skal si noe, hvordan gjør du det?
2. Bruker du flere ulike kommunikasjonshjelpemidler?
 - *Hvis ja:* Hvilke?
 - Når bruker du de forskjellige?
3. Kan du fortelle meg hvorfor du bruker et kommunikasjonshjelpemiddel?
4. Kan du fortelle om noe du synes er spesielt bra med kommunikasjonshjelpemidlet du bruker i dag?
5. Er det noe du skulle ønske var annerledes?
6. Hvordan lærte du deg å bruke kommunikasjonshjelpemidlet?
Oppfølgingsspørsmål: Fikk/får du noe opplæring i hvordan du skal bruke kommunikasjonshjelpemidlet?
Oppfølgingsspørsmål: Skulle du ønske du hadde fått (mer) opplæring, eller var/er det bra slik det var/er?
7. Kan du huske når du fikk ditt første kommunikasjonshjelpemiddel?
 - *Hvis ja:* kan du fortelle hvordan det var å bruke et kommunikasjonshjelpemiddel for første gang?

- *Hvis nei:* Kan du fortelle om hvordan det var å bruke det første kommunikasjonshjelpemidlet du kan huske du hadde?

Oppfølgingsspørsmål: Hva slags hjelpemiddel var det? Hvor gammel var du?

Kommunikasjon

Muligheter

8. Hvilken hjelp eller nytte har du av kommunikasjonshjelpemidlet du bruker i dag når du skal snakke med andre?

- *Hvis "ingen":* hva er det som gjør at hjelpemidlet ikke er til nytte? Hva tror du andre brukere av kommunikasjonshjelpemidler kan synes er nyttig?

9. Har du eksempel på en situasjon/situasjoner hvor det er særlig nyttig å ha et kommunikasjonshjelpemiddel?

Oppfølgingsspørsmål: På hvilken måte er det nyttig?

10. Kan du beskrive en gang/ganger kommunikasjonen gikk bra, og du fikk sagt det du ville si?

11. Hva mener du er viktig for at en kommunikasjonssituasjon skal bli vellykket?

Oppfølgingsspørsmål: Er det noe samtalepartneren kan gjøre?

Oppfølgingsspørsmål: Har du eksempel på hva du selv gjør/kan gjøre?

12. Er det enkelte situasjoner der du ikke bruker kommunikasjonshjelpemidlet når du skal snakke med noen?

- *Hvis ja:* hvilke, og hva er grunnen til det?

Utfordringer

13. Når du kommuniserer i hverdagen, hva vil du si er de største utfordringene du møter?

- *Hvis "ingen":* Hva er det som gjør at det går greit å kommunisere? Hva tror du er de mest vanlige utfordringene som andre brukere av kommunikasjonshjelpemidler møter?

14. Kan du fortelle om en situasjon/situasjoner hvor du fant det utfordrende å kommunisere?

15. Hvordan løser du slike utfordringer?

16. Dersom kommunikasjonshjelpemidlet ikke er tilgjengelig/ødelagt, hvordan kommuniserer du da?

17. Hvis du skal snakke med noen som ikke vet at du bruker et kommunikasjonshjelpemiddel, hva sier/gjør du da?

Oppfølgingsspørsmål: Hvordan reagerer nye samtalepartnere?

Oppfølgingsspørsmål: Er det noe de er spesielt nysgjerrige på?

18. Er det noe jeg ikke har spurt om, som du vil fortelle om dine erfaringer med kommunikasjonshjelpemiddel?